

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ

**TURGUT ÖZAL İKTİDARI'NDA TÜRKİYE'DE YAŞANAN
TOPLUMSAL VE SİYASAL DEĞİŞİM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Uğur DÖNGÖR

ŞANLIURFA – 2019

T.C

HARRAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KAMU YÖNETİMİ BÖLÜMÜ

**TURGUT ÖZAL İKTİDARI'NDA TÜRKİYE'DE YAŞANAN
TOPLUMSAL VE SİYASAL DEĞİŞİM**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İbrahim Uğur DÖNGÖR

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Abdulvahap ULUÇ

ŞANLIURFA – 2019

T. C.
HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Enstitünüz Kamu Yönetimi Anabilim Dalı 165232001 numaralı İbrahim Uğur DÖNGÖR'ün hazırladığı "Turgut Özal İktidarı Döneminde Türkiye'de Yaşanan Toplumsal ve Siyasal Dönüşüm" konulu **yüksek lisans** tezi ile ilgili tez savunması, 07/05/2019 tarihinde, saat 13.00'te yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABUL** (başarılı) olduğuna oybirliği/oy çokluğu ile karar verilmiştir.

07/05/ 2019

Sınav Jürisi	Unvan, Adı Soyadı	Kanaati	İmzası
Danışman	Dr. Öğr Üyesi Abdulvahap ULUÇ	Kabul	
Üye	Doç. Dr. M. Arman KARASU	Kabul	
Üye	Doç. Dr. Yılmaz DEMİRHAN	Kabul	

Bu tezin Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalında Yapıldığını ve Enstitümüz Kurallarına Göre Düzenlendiğini Onaylarım.

23.10.2019

Prof. Dr. Abdulkah ÇELİK
Müdür

Not: a) Bu tezde kullanılan özgün ve başka kaynaktan yapılan alıntılar, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

b) Tez, HÜBAK'tan Bilimsel Araştırma Projesi mali destek Almıştır Almamıştır.

HARRAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ORJİNALLİK RAPORU VE BEYAN BELGESİ

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı-Soyadı	İbrahim Uğur Döngör
Öğrenci Numarası	165232001
Enstitü Anabilim Dalı	Kamu Yönetimi
Programı	Kamu Yönetimi
Başlık (Türkçe)	Turgut Özal İktidarı'nda Türkiye'de Yaşanan Toplumsal ve Siyasal Değişim

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 120 sayfalık kısmına ilişkin, 16/04/2019 tarihinde şahsım/ danışmanım tarafından **Turnitin** adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, benzerlik oranı % 7 'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç,
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar dâhil
- 4- 6 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

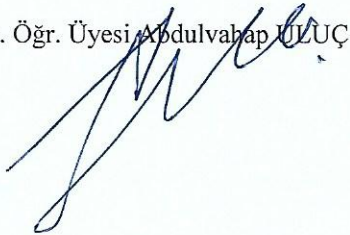
Yukarıda bilgileri verilen tezli/tezsiz lisanüstü programlarda seminer, dönem projesi, tez vb Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu tarafından kabul edilen lisanüstü orijinallik raporu alınması uygulama esasları ile belirlenen azami benzerlik oranlarını aşmadığını ve bütün bilgilerin, akademik kurallara uygun olarak toplanıp sunulduğunu, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı, blok şeklinde alıntılar yapmadığımı ve tüm alıntılarım bilimsel atıf kuralları çerçevesinde kaynağını gösterdiğimi, Yükseköğretim kurulu bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi ile Harran Üniversitesi bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesinin 8. maddesinde yer alan etik ihlallerden her hangi birisinin yer almadığını, etik ihlal tespiti halinde, Enstitü yönetim kurulunca, diplomamın iptal edilmesini kabul ediyorum.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

16/04/2019

Yukarıda yer alan raporun ve beyanım doğruluğunu onaylarım. 16/04/2019

Dr. Öğr. Üyesi Abdülvahap ULUÇ

ÖZET

TURGUT ÖZAL İKTİDARI'NDA TÜRKİYE'DE YAŞANAN TOPLUMSAL VE SİYASAL DEĞİŞİM

DÖNGÖR, İbrahim Uğur

Yüksek Lisans Tezi

Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Abdolvahap ULUÇ

Mayıs, 2019, 130 sayfa

Toplumlarda insanlar gibi değişme ve gelişme gösteren dinamik bir yapıya sahiptir. Toplumlarda meydana gelen bu değişimler sebepsiz bir şekilde gerçekleşmemiş zamanın koşullarına bağlı olarak çeşitli faktörlerden etkilenmiştir. Genel olarak toplumsal değişim ile siyasal değişim birbirine paralel olarak gelişmiş, toplumsal değişim beraberinde siyasal dönüşümü, siyasal alanda meydana gelen değişimde topluma yön vererek toplumsal değişimi şekillendirmiştir. Bu çalışma Turgut Özal iktidarı döneminde Türkiye' de yaşanan toplumsal ve siyasal değişimi ele almaktadır. Dünyada 1980' ler de Margaret Thatcher' la başlayan ve birçok ülkeyi etkisi altına alan serbest pazar, girişimcilik, sınırlı devlet ilkelerine dayanan liberal anlayış Türkiye' de Özal iktidarı dönemiyle birlikte uygulanmaya çalışılmıştır. Turgut Özal iktidarı ile birlikte uygulanmaya çalışılan bu liberal anlayışın Türkiye ekonomisine yansımaları, demokratikleşmeye katkıları ile toplumsal ve siyasal açıdan Türk toplumu üzerindeki etkilerinin incelenmesi çalışmanın amacını oluşturmaktadır. Araştırmamızda yardımcı materyal olarak konu ile ilgili araştırmalardan elde edilen literatür kaynakları, konu ile ilgili yazılan tezler, bilimsel makaleler, internet sayfaları, gazete, dergi verileri ile o dönemde yazılı medyadan elde edilen bilgi ve belgelerden yararlanılmıştır. Bu çalışma sonunda dünyada 1980' ler de başlayan küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerinden Türkiye' nin etkilendiği, Özal iktidarı dönemiyle ABD ve İngiltere' de uygulanan liberal ve muhafazakar politikaların model alınıp toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda uygulanmaya çalışıldığı

düşüncesine yer verilmiştir. Tezde ayrıca 1980 öncesi iktidarların uygulamaya çalıştığı merkeziyetçi anlayış ile Türkiye' nin toplumsal ve kurumsal yapısını kökten değiştirmeyi hedefleyen modernleşme anlayışı yerine Özal iktidarının milli ve kültürel değerlere yakın, serbest piyasa ve dışa açık büyüme odaklı, teknolojik değişimlere daha fazla önem veren, bireyin öne çıkarılmaya çalışıldığı anlayışına dikkat çekilmiştir. Özetle Özal dünyadaki değişim ve küreselleşmeye ayak uydurmak ve gelişmiş ülkelerle rekabet edebilmek için toplumsal ve siyasal alanda birtakım reformlar gerçekleştirmeye çalışmış bu reform anlayışının ekonomik yönünün daha ağır bastığı gerçeğine dikkat çekilmiştir. Ayrıca Türkiye' nin yaşadığı bu hızlı değişimin toplumsal ve siyasal yozlaşmayı da beraberinde getirdiği fikrine yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turgut Özal, liberalizm, iktidar, toplum, siyaset, değişim.

ABSTRACT

SOCIAL AND POLITICAL CHANGES IN TURKEY DURING

TURGUT OZAL'S GOVERNMENT

DÖNGÖR, İbrahim Uğur

Master's Thesis

Department of Public Administration

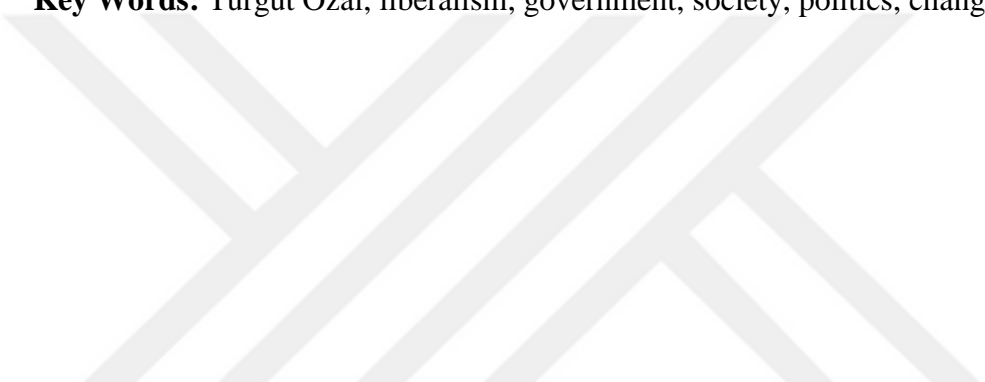
Advisor: Asst. Prof. Dr. Abdulvahap ULUÇ

May, 2019, 130 pages

Like humans, societies have a dynamic structure which can change and develop. These changes did not happen accidentally; rather, they were affected by certain factors, depending on the conditions of the era. In general, social changes take place in parallel with political changes. While social changes shape political changes, changes in political sphere direct social changes. This study examines social and political changes that happened in Turkey during Turgut Ozal government. The notion of liberalism, which began with Margaret Thatcher in the world in 1980s, has affected many countries with its basic principles like free market, entrepreneurship, and limited state. In Turkey, liberalism was tried to be implemented during Ozal government. Analysing this liberal approach's impacts on Turkish economy, contributions to democratization, and political influences on Turkish society is the main purpose of the present study. For the literature review, secondary sources that include scientific studies, dissertations, articles, web pages, newspapers, journals and other printed media sources were utilised. This study argues that Turkey was affected by globalization and localization tendencies that began in the world in the 1980s, and that liberal and conservative policies that were adopted in the UK and USA were also taken as a model and implemented in social, political, and economical spheres during Ozal government. In addition, the study emphasized that rather than centralist and modernist approaches that were adopted by governments before 1980 to revolutionise Turkey's social and institutional structure, Ozal government employed

a model which was closer to national and cultural values, oriented for outward growth and free market, attached more importance to technological changes, and highlighted individuals. In sum, it is argued in the present study that Ozal tried to carry out certain reforms in social and political spheres in order to keep pace with changes and globalization movement in the world and to be able to compete with developed countries. It is also claimed that the economical part of this reformist understanding outweighed. Moreover, it can also be said that this fast change that Turkey experienced brought about social and political corruption, too.

Key Words: Turgut Ozal, liberalism, government, society, politics, change.

**TURGUT ÖZAL İKTİDARI'NDA TÜRKİYE'DE YAŞANAN TOPLUMSAL
VE SİYASAL DEĞİŞİM**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	II
Orijinallik Raporu ve Beyan Belgesi	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TOPLUMSAL VE SİYASAL DEĞİŞİM	3
1.1.1. Büyük Boy Kuramlar	7
1.1.2. Orta Boy Kuramlar	9
1.1.3. Küçük Boy Kuramlar	12
1.2. TURGUT ÖZAL İKTİDARI DÖNEMİNDE HAKİM OLAN SİYASİ AKIM: LİBERALİZM	13
1.2.1. Liberalizmin Tanımı	13
1.2.2. Liberalizmin Türleri	16

1.2.2.1. Klasik Liberalizm	18
1.2.2.2. Sosyal Liberalizm	19
1.2.2.3. İktisadi Liberalizm	21
1.2.2.4. Ahlaki Liberalizm	22
1.2.2.5. Siyasi Liberalizm	23
1.2.3. Liberalizmin Unsurları	24
1.2.3.1. Bireycilik	25
1.2.3.2. Özgürlük	26
1.2.3.3. Sınırlı Devlet	29
1.2.3.4. Serbest Piyasa Ekonomisi	31
1.2.4. Türkiye’de Liberalizmin Gelişimi	33

İKİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL’IN TOPLUM VE SİYASET ANLAYIŞI

2.1. TURGUT ÖZAL’IN MUHAFAZAKARLIK ANLAYIŞI	36
2.2. TURGUT ÖZAL’IN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI	38
2.3. TURGUT ÖZAL’IN DEVLET ANLAYIŞI	39
2.4. TURGUT ÖZAL’IN SİYASET ANLAYIŞI	42
2.5. TURGUT ÖZAL’IN ÜÇ TEMEL ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI	45
2.5.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü	46
2.5.2. Din ve Vicdan Özgürlüğü	49

2.5.3. Teşebbüs Özgürlüğü	50
---------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL İKTİDARI DÖNEMİNDE TOPLUM VE SİYASET

3.1. TURGUT ÖZAL İKTİDARI ÖNCESİNDE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

53

3.1.1 Küreselleşme ve Post Modernizm.....	53
---	----

3.1.2. Neo-Liberalizm ve 24 Ocak Kararları	56
--	----

3.1.3. 12 Eylül Darbesi ve 1982 Anayasası	63
---	----

3.2. TURGUT ÖZAL İKTİDARI DÖNEMİ VE DEĞİŞİM

67

3.2.1. Turgut Özal İktidarı Döneminde Kamu Yönetiminde Meydana Gelen Değişim	67
--	----

3.2.1.1. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı	68
--	----

3.2.1.2. Başkanlık Sistemi Önerisi	71
--	----

3.2.1.3. Yeni Kurulan Kurumlar	73
--------------------------------------	----

3.2.2. Turgut Özal İktidarı Döneminde Siyasal Alanda Meydana Gelen Değişim	75
--	----

3.2.2.1. Devlet ve Toplum İlişkileri	75
--	----

3.2.2.2. Asker ve Sivil İlişkileri	78
--	----

3.2.2.3. Din ve Devlet İlişkileri	80
---	----

3.2.2.4. Gençlik ve Siyaset ilişkisi	83
--	----

3.2.2.5. Siyasi Söylemde Meydana Gelen Değişim	85
--	----

3.2.2.6. Özal İktidarı Dönemi Güneydoğu Açılımı ve Kürt Sorunu ..	89
---	----

3.2.2.6.1. Güneydoğu Sorununun Ortaya Çıkışı	89
3.2.2.6.2. Güneydoğu Sorunu İçin Uygulanan Politikalar	90
3.2.3. Turgut Özal İktidarı Döneminde Toplumsal Alanda Meydana Gelen Değişim	94
3.2.3.1. Özal İktidarı Döneminde Toplumsal Yapıda Meydana Gelen Değişim	94
3.2.3.2. Özal İktidarı Döneminde Sivil Toplum Alanında Meydana Gelen Değişim	97
3.2.4. Özal İktidarı Döneminde Yaşanan Toplumsal ve Siyasal Yozlaşma	101
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BTP	Büyük Türkiye Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DEİK	Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EİEİ	Elektrik İşleri Etüd İdaresi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
HP	Halkçı Parti
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
İSKİ	İstanbul Su ve Kanalizasyon İdaresi
İTÜ	İstanbul Teknik Üniversitesi
KDV	Katma Değer Vergisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MSP	Milli Selamet Partisi
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Kuzey Atlantik Antlaş. Teşkilatı)

OECD	Organization for Economic Cooperation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
PKK	Partiya Karkeren Kurdistan (Kürdistan İşçi Partisi)
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	Türk Ceza Kanunu
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TL	Türk Lirası
TOKİ	Toplu Konut İdaresi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TV	Televizyon
VB	Ve Benzeri
VS	Vesaire
YKY	Yeni Kamu Yönetimi
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu

GİRİŞ

Tarihi süreç içerisinde toplumlar ve idari yönetimler zamanın koşullarına bağlı olarak bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmuş ve birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu değişim ve yenilikler toplumların hayat felsefesini ve yönetim anlayışını belirlemiş o toplumda dönemsel açıdan gelenekleri, tabuları ve yaşam tarzlarını şekillendirmiştir. Geçmişten günümüze toplumların yaşam biçimlerine, yönetim tarzlarına, kültürel özelliklerine baktığımızda belli oranda farklılıkların olduğu ve zamanın şartlarına bağlı olarak toplumsal ve siyasi anlamda bir dönüşüme uğradıkları gözlemlenmiştir.

Türk siyasal hayatında bir döneme damgasını vuran, 1980 Askeri darbesinden sonra iktidara gelen Turgut Özal, İngiltere’de Margaret Thatcher’ la başlayan ve dünyada birçok ülkede kökten değişikliklere sebep olan serbest pazar, girişimcilik ve liberal anlayışı Türkiye’de hayata geçirmeye çalışmıştır. Özal deneyimleri, bilgisi, yumuşak üslubu ve toplumu birleştirici yönüyle diğer liderlerden farklı bir tutum ve duruş sergilemiş, Türkiye’nin içinde bulunduğu ekonomik zorluklara, askeri vesayete, siyasi istikrarsızlığa ve ülkedeki kötü gidişata son vermek için büyük bir çaba sarf etmiştir.

Özal’ ın 1980 ara rejim döneminde, 24 Ocak Kararlarının alınmasındaki başarısı ve 1983 yılında Anavatan Partisini kurarak partiyi tek başına iktidara getirmesi Özal’ ı gerek bürokratik gerekse siyasi yönden önemli bir lider yapmıştır. Türkiye’de siyasal istikrarsızlığın ardından 1983-1993 yılları arasında ANAP ‘ı üst üste iktidara taşıyan Özal, ülkede birçok yeniliğe ve ilke imza atmış Türk siyasi tarihinde bir dönemin Özallı yıllar olarak anılmasını sağlamıştır. Özal değişimi savunan reformist kimliği, ileri görüşlülüğü ve düşünceleriyle o dönem farklı bir siyasi profil çizerek Türk siyasi hayatına farklı bir vizyon kazandırmıştır. Türkiye’de gerçekleştirmek istediği dönüşümü transformasyon kavramıyla tanımlayan Özal ülkedeki toplumsal, siyasi ve ekonomik yapıdaki değişimin de öncüsü olmuştur.

Çalışmamızda Özal’ın siyaset sahnesinde olduğu 1980-1993 yılları ile dünyada meydana gelen gelişmeler ve o dönem dünyayı etkisi altına alan liberal anlayışın ülkemizdeki yansımaları incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın amacı, Turgut Özal iktidarı döneminde Türkiye’de uygulanan liberal anlayış, serbest piyasa yaklaşımı ve özelleştirmelerin Türk siyasi hayatına uyarlanması, Türkiye’ye getirileri ve yaşanan bu değişim ve dönüşümün toplum üzerindeki etkileri ele alınmış, yeni kamu yönetimi anlayışı üzerindeki etkileri incelenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma Osmanlı’nın mirasını devralan Türkiye Cumhuriyeti’nin Tek Parti iktidarından sonra dünyada yeni anlayışların ortaya çıkması ile devlete verilen üstünlük ve kutsallık anlayışının değişip değişmediğini ortaya koymak ve Türk siyasi hayatında önemli bir yeri olan Özal’ın bu değişime ne gibi katkılarının olduğunu anlamaya çalışmak açısından önemlidir. Şüphesiz bu zamana kadar Özal ile ilgili birçok eser yayınlanmasına ve araştırma yapılmasına rağmen bu yayınların çoğu ya duygusallığın ön planda tutulduğu hatıra türü eserler ya da gazetecilerin yaptığı yayınlardan ibaret olmuştur. Bu çalışmalar akademik çalışma tarzında pek ön plana çıkmamıştır. Ayrıca kısa siyaset hayatında bir dönem müsteşarlık, başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı yapan Özal’ın siyasi kişiliği, Güneydoğu ve Kürt meselesine yaklaşımı, Türkiye’deki ekonomi politikalarına katkısı, orduyla olan münasebetleri, demokrasi kültürüne katkısı gibi birçok başlıkta da yeterince çalışma ve araştırmanın yapıldığını söylemek pekte mümkün görünmemektedir.

Çalışmamızda yardımcı materyal olarak konu ile ilgili araştırmalardan elde edilen literatür kaynakları, konu ile ilgili yazılan tezler, bilimsel makaleler, internet sayfaları, gazete, dergi verileri o dönemde yazılı ve görsel medyadan elde edilen bilgi ve belgeler kullanılmaya çalışılmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde toplumsal ve siyasal değişimin tanımı yapılarak toplumsal değişim kuramları açıklanmış, Turgut Özal döneminde dünyada ve Türkiye’de hakim olan liberalizm ile liberalizm tanımı, türleri ve unsurları açıklanmış, liberalizmin Türkiye’deki gelişimi anlatılmıştır. İkinci bölümde Özal’ın devlet, siyaset, milliyetçilik, muhafazakarlık anlayışı ve üç temel özgürlük anlayışı tanımlanmıştır. Çalışmanın son bölümünde toplumsal, siyasal ve kamu yönetimi alanında meydana gelen değişimler ile Özal iktidarı döneminde toplumsal ve siyasal alanda meydana gelen değişimler ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. TOPLUMSAL VE SİYASAL DEĞİŞİM

Tarihi süreç içerisinde toplumlar ve idari yönetimler zamanın koşullarına bağlı olarak bir değişim ve dönüşüm içerisinde olmuş ve birbirlerinden etkilenmişlerdir. Bu değişim ve yenilikler toplumların hayat felsefesini ve yönetim anlayışını belirlemiş o toplumda dönemsel açıdan gelenekleri, tabuları ve yaşam tarzlarını şekillendirmiştir. Geçmişten günümüze toplumların yaşam biçimlerine, yönetim tarzlarına, kültürel özelliklerine baktığımızda belli oranda farklılıkların olduğu ve zamanın şartlarına bağlı olarak toplumsal ve siyasal anlamda bir dönüşüme uğradıkları gözlemlenmiştir (Akçalı, 2007, s. 28).

Değişim, bir diğer ifadeyle dönüşüm devlet ve toplumları ilgilendiren önemli bir konu olup mevcut olan yapıyı ve dengeleri değiştirme ihtimali taşıdığından kimi toplum ve yöneticiler tarafından desteklenirken kimileri tarafından da karşı çıkılan bir durum olmuştur. İbn Haldun değişimin kaçınılmaz, evrensel bir durum olduğunu tarihin kesintisizliği ve sürekliliği içinde insan topluluklarında dinamik ve değişken bir şekilde vukuu bulacağını ifade etmiştir. Sosyolojinin önemli bir kavramı olan değişim sözcüğü, soyut veya somut olan bir nesne, organizma, durum veya olgunun zamanın işleyişine bağlı olarak mevcut bir durumdan daha farklı bir duruma geçmesi yani başkalaşması olayına verilen addır (Doğan, 2000, s. 272).

İşlenen konunun önemli bir diğer kavramı olan toplum ise, belirli bir kara parçası üzerinde yer alan üyeleri arasında tarihi, kültürel, ekonomik ve sosyal ilişkileri olan, ortak bir anlayış ve davranış biçimine sahip insan topluluğudur. Toplumlar dinamik ve sürekli değişim gösteren yapılardır. Sosyolojide değişimin sonuçları ve değişimin kaynağı hakkında farklı görüşler olmakla birlikte değişimin bir devrim mi, gelişmemi, yoksa bir evrim mi olduğu büyük bir tartışma konusu olmuştur. Toplumsal değişimde toplum, hem içinde bulunduğu sosyal çevreden hem de yaşadığı doğadan ve teknolojik gelişimlerden etkilenir. Toplumlar çevrelerindeki bu dönüşümlere ayak uydurmak ve varlıklarını sürdürebilmek için bazen toplumda var olan kurumların yapılarını bazen de kendi yapılarını değiştirmek zorunda kalırlar. Tüm bu dönüşümler toplumda kültürü, inançları, değerleri, normları ve hatta

toplumları bir arada tutan toplumsal aidiyeti sağlayan sosyal kontrol araçlarını da değiştirebilir (Zencirkıran, 2017, s. 5-7).

Değişmenin her türlü varlıkta görülebileceği aşıkardır. Toplumlar da insanlar gibi gelişme ve değişme gösteren bir özelliğe sahiptir. Bir değişimin toplumsal değişim olarak ifade edilebilmesi için değişimin meydana geldiği toplumdaki etkilerinin çok büyük olması, toplumun büyük bir kesiminde gerçekleşmesi, süreklilik arz etmesi ve geniş bir zamana yayılması gerekmektedir (Kongar, 2017, s. 23).

Toplumsal değişimler kendi başlarına bağımsız bir şekilde gerçekleşmemekle birlikte toplumsal değişmeyi meydana getiren ve etkileyen birtakım faktörler vardır. Genel olarak bu faktörler depremler, su baskınları, doğal kaynakların tükenmesi, doğal zenginliklerin varlığı, iklim değişiklikleri gibi fiziki ve coğrafi etmenler, din, gelenek, örf, adet gibi sosyokültürel etmenler, ahlaki faktörler, değişik düşünce ve akımlar, çatışma ve savaşlar, nüfus artışı veya azalışı gibi demografik etmenler, siyasi iktidarın kazanılmasında ve devrimlerin oluşumunda birer araç olan ideolojiler, buluşlar, keşifler gibi daha birçok unsur toplumsal değişmeyi ve gelişmeyi meydana getiren faktörler arasında sayılabilir (Çelik, 2010, s. 15).

Tezcan' a göre toplumsal değişim toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkiler ağının ve bunları belirleyen toplumsal kurumların değişmesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Tezcan toplumsal değişimin içeriğini ise toplumsal rol ve statüdeki değişimler, hukuksal yapıdaki değişimler, dinsel kurumlardaki değişimler, ekonomik varlıklardaki değişimler olarak tanımlamıştır (Tezcan, 1984, s. 2).

Kongar da toplumsal değişmeyi toplumun yapısındaki değişme olarak ifade etmiştir. Kongar, toplumsal yapının değişmesinin toplum ile toplumsal kurumlar arasında meydana gelen ilişkilerden kaynaklandığını esas değişimin bu ilişkileri belirleyen kurumlarla toplumsal bireylerin davranışlarında meydana geldiğini ifade etmiştir (Kongar, 2017, s. 53). Kongar ayrıca toplumsal değişimde toplumları biçimlendiren iki çelişkinin olduğunu ifade etmiştir. Bunlar insan-doğa ve insan-insan çelişkisidir. İnsanlar ilk çağlarda ilkel toplumlar halinde yaşarken doğaya karşı ölüm kalım savaşı vermiş ve hayatta kalmaya çalışmıştır. Bu durum insan-doğa çelişkisini ortaya çıkarmıştır. Üretimin başlaması, sanayileşme ve mülkiyet gibi

kavramların ortaya çıkmasıyla da insan-insan çelişkisi ortaya çıkmaya başlamıştır (Kongar, 2017, s. 23).

Weber ise toplumsal dönüşümü Batı toplumlarında meydana gelen kapitalistleşme ve rasyonelleşme olarak tanımlamıştır. Kapitalist toplumlar piyasa ekonomisi, çalışan ve işveren arasındaki ekonomik anlaşmalar ve bunlara dayalı ilişkiler ile şekillenmektedir. Weber toplumdaki değişimin bireylerin eylemleriyle şekillendiğini ifade etmiştir. Orta çağda olduğu gibi din faktörünün pek bir etkisinin kalmadığını onun yerine modern anlayışta olduğu gibi rasyonel davranışların etkili olduğunu savunmuştur (Zencirkıran, 2017, s. 7-8).

Siyaset biliminde değişim, gelişme, modernleşme, dönüşme veya durum farklılaşması olarak ifade edilmekte kültürde, zihniyette, ilişkilerde, kurum ve yapılarda değişim yani başkalaşma olarak tanımlanmaktadır (Sarıbay, 1998, s. 165). Siyasal gelişme belli bir toplum tipinde görülen amacı ve kaynağı bilinen sosyal ve ekonomik şartların gerekli kıldığı bir değişim olayıdır (İşçi, 1998, s. 21).

Değişim, temelde zihinden başlayarak siyasal ve sosyal ilişkilerden kurumsal yapılara kadar uzanan bir farklılaşmayı ifade etmiştir. Zihinsel değişimin öncülerinden sayılan Comte değişimin temelini gelişme ve ilerleme yönünde görmüştür. Comte bu gelişme evrelerini teolojik, metafizik ve pozitivist olarak üçe ayırmıştır. Comte' un bu düşüncesi etrafında birleşen 19. Yüzyıl pozitivistleri yeni bir toplum için gerekli olanın toplumun ileriye doğru değişmesi bu değişimi koruyarak kendini ayakta tutabilmesi olarak ifade etmişlerdir (Çimen, 2018, s. 316).

Siyasal gelişme denince akla, bugünkü Kuzey Amerika ve Batı Avrupa toplumlarının içinde bulunduğu duruma geleneksel ve üçüncü dünya toplumu olarak ifade edilen az gelişmiş ülkelerin bu toplumlara ulaşma çabaları gelmektedir. Siyasal gelişme için önemli olan öncelikle az gelişmiş toplumların modern toplum olmayı hedef edinmeleri, özel olarak da insan hürriyetine dayalı olan demokrasiyi siyasal bir model olarak benimsemeleridir (İşçi, 1998, s. 21).

Siyasal gelişmeler üzerine yapılan araştırmalar genellikle II. Dünya Savaşından sonra modernleşme kuramlarının ortaya çıktığı ve devletleşme çabalarının arttığı bir döneme rastlar. Avrupa' da savaş sonrası yeniden yapılanma girişimlerinin başlaması, eşitlik, özgürlük, demokrasiye dayalı yönetim biçimlerinin

tartışılmaya başlanmasına sebep olmuş ve siyasal gelişmeler üzerine farklı çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmaları üç başlık şeklinde ele alacak olursak bunlar (Duman, 2008, s. 19):

a) Beşeri ve ekonomik verilerden hareketle modernleşmeyi ve yaşanan siyasal gelişmeyi açıklamaya çalışan kuramlar. Bu kuramlar genel olarak ekonomik gelişme ve değişmelerin siyasal gelişmeyi yönlendirdiği savına dayanmaktadır. Ekonomik gelişmelerin ve refahın sosyal devleti, sosyal devletinde demokratik kurumsallaşmayı ve siyasal değişimi etkileyeceği fikrine inanılmıştır.

b) Siyasal gelişmeyi hem işlevsel hem yapısal yaklaşımlarla açıklamaya çalışan kuramlar. Bu kuramlarda farklılaşma ve kendine has özerk kurumların ortaya çıkması ön plandadır.

c) Toplumsal kalkınmanın, tarihsel kültürün, dünden bu güne kazandırdığı mirası ele alarak konuya yaklaşan kuramlardır. Bu kuramlarda topluma ait tarihsel ve sosyolojik temelli çözümler yapılmıştır.

Sonuç olarak siyasal gelişme coğrafi farklılaşma olgusunu tanımlamaktadır. Yani bu değişme modern sanayi toplumuna özgü kalkınma anlayışının benimsenmesi anlamına gelmektedir. Siyasal gelişme sosyal ve ekonomik şartların gerekli kıldığı bir değişimdir aynı zamanda siyasal örgüt ve metotların kurumsallaşması ve geri kalmışlığı meydana getiren eski anlayışın yerini çağdaş zihniyete terk etmesidir (İşçi, 1998, s. 24).

Genel olarak baktığımızda siyasal değişim ile toplumsal değişim birbirine eş zamanlı olarak gelişim gösterir. Bu değişimleri ayrı olgular gibi ele almak oldukça zordur. Çünkü toplumsal değişim beraberinde siyasal dönüşümü, siyasal alanda meydana gelen değişimde topluma yön vererek toplumsal değişimi şekillendirmiştir (Akçalı, 2007, s. 28).

Toplumsal değişim iyilik, kötülük gibi bir değer yargısı taşımayan nesnel ve bilimsel bir kavramdır. Toplumsal değişim süreci insanoğlunun geçmişten günümüze kadar tüm birikimini kapsar. Sosyolojik açıdan toplumsal değişim toplumun yapısını oluşturan toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkileri belirleyen kurumların tarihsel bir süreç içerisinde değişimini kapsamaktadır (Kongar, 2017, s. 59-60).

Toplumsal değişim; nüfus, ekonomi, teknoloji, politika ve bunun gibi etkenlerle beraber bunların etkileşimine dayalı oldukça dinamik ve karmaşık bir olgudur. Toplumlar daima bir değişim içindedir. Bu değişim farklı alanlarda birbiriyle ilişkili olarak hızla devam etmektedir. Toplumsal yapıda, toplumsal sistemlerde ve toplumsal kurallarda meydana gelen bu değişimler her ülkede her toplumda aynı hızla ilerlememektedir. Sözelimi kurallar, davranışlar, yaptırımlar, ideolojiler ve davranış kalıpları değişme karşısında direnen kültürel unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Değişme süreçleri hız, derinlik, şekil ve amaç yönlerinden değerlendirilmekte, değişme şekilleri ise reform, devrim, çöküş, ilerleme ve evrim gibi kavramların o süreçte baskın olmasına göre isimlendirilmektedir (Erol, 2011, s. 110-112).

Değişim olgusunu açıklayan çok çeşitli kuramlar vardır. Bu kuramlar: büyük boy, orta boy ve küçük boy kuramlar olarak üçe ayrılır.

1.1.1. Büyük Boy Kuramlar

Büyük boy kuramlar insanlık tarihini kapsayan evrensel kuramlardır. Bu kuram toplumsal değişme ilkelerinin bütün toplumlar için geçerli olduğunu varsayar. Bu yaklaşımda kendi içerisinde üç kategoriye ayrılır. Bunlar organizmacı yaklaşım, evrimci yaklaşım ve diyalektik yaklaşımdır. Organizmacı yaklaşım uygarlık veya kültürleri canlı organizmalar gibi tasvir etmiştir. Toplumlar canlı organizmalar gibi doğar, büyür ve ölür. Organizmacı yaklaşımın en büyük temsilcileri; İbni Haldun, Alfred Kroeber, Danilevsky ve Tyonbee' dir (Dersimiz.com, 2019, s.1).

Kültürleri ve toplumları canlı organizmalara benzeterek bu ana fikir etrafında birleşen düşünürler diğer bazı görüşleriyle de farklılık arz etmişlerdir. Örneğin İbni Haldun organizmacı yaklaşımda devleti ele alıp incelerken, diğer düşünürler uygarlıkları ele alıp incelemişlerdir. Bu yaklaşımda düşünürlerin büyük çoğunluğu uygarlık ve kültürleri sınıflandırmaya girişmiş, uygarlıkları sınıflarken üstün kültür ve olumlu uygarlık gibi anlamlar yüklemişlerdir. Örneğin Danilevsky insan toplumlarını yapıcı, yıkıcı ve işe yaramaz olarak ayırır. Tyonbee ise toplumları tam gelişmiş, gelişmeleri durdurulmuş ve gelişmeye başlayamamış uygarlıklar olarak üçe ayırmıştır. Diğer bir düşünür olan Kroeber ise yüksek kültürlerdeki değişme

sorunlarını inceleyerek bu kültürlerin bilim, sanat, felsefe gibi sistemlerini ele almıştır. (Kongar, 2017, s. 70-76).

İbni Haldun' a göre ise uygarlıklar asabiyetten doğar. İbni Haldun' un sosyolojiye kazandırdığı en önemli kavramlardan olan asabiyet' in kaynağı akrabalık ve soy' dur. Asabiyet, düşmanların saldırısından korunmak ve bu saldırıları kovmak için kişilerin bir araya gelmesidir. İbni Haldun' a göre asabiyetin amacı devlet kurmaktır. İbni Haldun' un insanoğlunun evrimi konusundaki diğer yaklaşımı insanların ilk durumda göçebe oldukları zamanla yerleşik yaşama ve kentliliğe geçtiğini savunmasıdır. Son olarak devlet kavramındaki yaklaşımı ise devletlerinde bütün varlıklar gibi bozulmaya ve yok olmaya mahkum oldukları bir devletin ömrünün üç kuşağın ömrü olan 120 yıl olduğunu belirtmiştir. Organizmacı kuramın toplum bilimine en büyük katkısı insanlığın bir bütün olduğu ve bu bütünün uygarlık dedikleri organizmalar arasındaki tarihsel etkileşimden etkilenecek şekilde meydana geldiği fikrini savunmalarıdır (Kongar, 2017, s. 83-86).

Evrimci yaklaşım 19. Yüzyıla hakim olan insanlığın doğrusal bir çizgi üzerinde geliştiğini varsayan bir kuramdır. Bu yaklaşım toplumların geçirdiği evrim aşamalarını inceleyerek insanlığın gelecekte alacağı şekli ortaya koyar. Toplumların kendi kendine ileriye doğru değişerek evrimleştiği düşüncesindedirler. En önemli temsilcileri Comte, Spencer, Weber ve Durkheim' dir (Yenifelsefe.com, 2015, s.1).

Toplumsal olgulara yönelik ilk sistematik genellemeyi yapan Comte olmuştur. Comte' a göre toplum bir organizmadır. Toplumsal değişim ise üç aşamada gelişen bir evrimdir. Toplumsal değişimin tanımı öncelikle Comte' un pozitivist sosyoloji anlayışını ve onu takip eden Spencer' in toplumsal evrim ilkesini içerir. Toplumsal evrimi belirleyen yapısal farklılaşma ve toplumsal uyum olmuştur. Comte' u izleyen Durkheim modern toplumun gelişmesini toplumsal iş bölümü üzerinde şekillenen toplumda farklı ekonomik, hukuki, siyasi, işlev ve mesleklere karşılık gelen sosyal farklılaşma kavramı üzerinden açıklar. Toplumlarda hizmetlerin çeşitlenmesi, toplumsal yapıların değişmeye başlaması ve farklı kişilerin ortaya çıkmasıyla geleneksel toplum modern topluma dönüşmüştür. Kısaca bu kuram toplumsal değişimi insanlığın geçirdiği evrim içerisinde yeni işlevlerin ortaya çıkması ve toplumların bu değişimlerle uyum ve bütünleşme içerisinde olması olarak

görmüştür. Weber ise toplumsal dönüşümü Batı toplumlarında meydana gelen kapitalistleşme ve rasyonelleşme olarak tanımlamıştır. Kapitalist toplumlar piyasa ekonomisi, çalışan ve işveren arasındaki ekonomik anlaşmalar ve bunlara dayalı ilişkiler ile şekillenmektedir. Weber toplumdaki değişimin bireylerin eylemleriyle şekillendiğini ifade etmiştir. Orta çağda olduğu gibi din faktörünün pek bir etkisinin kalmadığını onun yerine modern anlayışta olduğu gibi rasyonel davranışların etkili olduğunu savunmuştur. Diyalektik yaklaşım evrimci modelin farklı bir şeklidir. İnsanlık tarihinin gelişme sürecinin çatışma ve çelişkilere bağlı olduğunu varsayar. Evrimle ortaya çıkan aşamaların kendisini ortadan kaldıracağı öngörüsüne dayanır (Kongar, 2017, s. 121). Bu kuramın en önemli temsilcisi Karl Marx' tır. Karl Marx' a göre ise toplumsal değişimin temelini sınıf ilişkileri ve sınıf çatışması oluşturmaktadır. Marx' a göre toplumsal değişim tarihi bir süreçtir ve toplumlar tarih boyunca bir üretim düzeyinden diğerine geçerek bir gelişme sergilemişlerdir. Marx dört üretim şeklinden bahseder. Bunlar ilkel, köleci, feodal ve kapitalist üretim biçimleridir. Sonuç olarak Marx toplumsal değişimi hem evrimsel bir süreç hem de sınıfsal mücadele ve çatışmanın çözülme aşamasında radikal bir dönüşüm olarak açıklar (Zencirkıran, 2017, 7- 8).

1.1.2. Orta Boy Kuramlar

Orta boy kuramlar büyük boy kuramlara bir tepki olarak ortaya çıkmış toplumsal değişmeyi açıklamakta büyük boy kuramları başarısız bulmuştur. Orta boy kuramcılar bugünkü bilgilerle bütün insanlığı kapsayan bir değişme modelinin ortaya konamayacağını savunmuştur. Bu yaklaşım toplumun bütününde meydana gelen değişmeyi değil toplumsal yapıda meydana gelen farklılaşmaları ele almıştır. Orta boy kuramlar ekonomik, siyasi, demografik ve ekolojik değişmeler, toplumsal hareketlilik ve kültürel değişmelerin sonuçlarını ve etkilerini ele almıştır (Gurur, 2015, s. 1).

Orta boy kuramlar yapısal fonksiyonel yaklaşım ve çatışmacı yaklaşım olarak kendi içinde iki kategoriye ayrılır. Yapısal fonksiyonel yaklaşımın en önemli temsilcileri; Parsons, Merton, Ogburn ve Kıray' dır (Kongar, 2017, s. 153). Yapısal fonksiyonel yaklaşımda toplum birbiriyle bağlantılı olan ve denge halinde bulunan parçalardan oluşur. Sosyal sistem içinde bulunan bu denge hali işlevsel sonuçları

meydana getirir. Sistemin bir kısmında meydana gelen değişim benzer bir şekilde sistemin diğer parçalarında da farklılık meydana getirir (Gökçe v.d., 2003, s. 25).

Amerikan sosyolojisinin en önemli düşünürü ve yapısal fonksiyonel yaklaşımın önde gelen isimlerinden olan Parsons kuramını pozitivistlerin determinist kanunlarına, klasik ekonomistlerin rasyonellik ilkesine ve idealistlerin kültürel değerlerine dayanarak kurmuştur. Parsons' un toplum modeli bir toplumda üç türlü sistemin varlığını belirtir. İlki olan kişilik sisteminde, toplum içerisinde bulunan bir aktörün ihtiyaç belirtilerinin diğer aktörlerin eylemleri ve amaçlarıyla uyuşabilmesini ele alır. İkinci olan toplumsal sistemlerde, aktörler arası etkileşimin meydana geldiğini belirterek aktörlerin bir fikir ve uyum içerisinde eylemde bulunduğunu varsayar. Son olarak kültürel sistemlerde ise toplum tarafından soyutlaştırılmış olan değerlerin, normların ve sembollerin örgütlenmesi şeklinde ifade eder. Merton' un toplum bilimine yaklaşımını daha çok orta boy kuramlar belirlemiştir. Merton araştırmalarında yapısal fonksiyonel yaklaşımın esas kavramı olan fonksiyon üzerinde yoğunlaşmıştır. Merton' a göre fonksiyon belirli bir sistemin uyum veya adaptasyon sorununa çözüm getirmesidir. Merton' un ele aldığı bir diğer kavram ise anomi' dir. Anomi' de Merton kişinin çevresini ikiye ayırır. Bir yanda değerler ve normlar kültürel çevreyi oluştururken diğer yanda insan ilişkileri toplumsal çevreyi oluşturur. Bu iki çevre arasında oluşan uyumsuzluk toplumda gerilimleri meydana getirir. Meydana gelen bu gerilim toplum içinde bulunan insanı kültürel normlara uygun davranışlarda bulunmaya yöneltir (Kongar, 2017, s. 153-163).

Ogburn' un yapısal fonksiyonel yaklaşıma en büyük katkısı kültürel gecikme veya kültür boşluğu diye ifade ettiği kavramdır. Bu yaklaşıma göre toplumlar dengeleşim mekanizmaları olarak işlerler. Toplumun bir bölümünde meydana gelen ve dengeyi bozan şeyler bu dengeyi yeniden sağlayarak telafi edici değişimi meydana getirir. Fakat bu yeni durum eskisinden farklı olarak iki denge durumu arasında bir gecikme yaşanmasına sebep olur. Ogburn' a göre değişim birikimseldir. Değişme kültürel evrim sonucunda ortaya çıkar. Maddesel olmayan kültürdeki değişimler maddesel kültürlerin arkasında kalır. Ogburn şimdiki buluşların sonraki buluşlara temel oluşturarak arttığını kültürün ise bu buluşlara bir gecikme döneminden sonra uyum sağlayabileceğini ifade etmiştir (Pappelbaum, 1970, s. 59).

Kıray da toplumsal değişme anlayışını ilerlemeci, Batıcı ve modernist bir çerçevede anlamlandırmıştır. Kıray'a göre değişme evrenseldir ve bu değişme üç farklı boyutta ortaya çıkar. Birinci boyut değişmenin her toplumda, her zaman ve her mekanda olması, ikincisi değişmeyi açıklayıcı kuramların evrensel geçerliliğinin olması ve son olarak ise toplumlar arasındaki farklılıkların bu toplumdaki değişme dereceleri ile açıklanmasıdır. Yani Kıray sosyal değişimin aşama aşama gerçekleştiğini bu değişimin belirli bir düzeye ulaştıktan sonra yapı değişikliği halini aldığını ifade eder. Kıray'a göre bazen toplumlar iç ve dış nedenlere bağlı olarak hızlı veya yavaş olarak değişim gösterebilirler. Toplumlar arasındaki farklılıkların nedenini ise Kıray toplumun değişmez özelliğinden değil, toplumların değişmenin farklı aşamalarında bulunmasından kaynaklandığını ifade eder (Kıray, 1998, s. 8).

Toplumun uyum içinde ve bütünleşmiş bir varlık olduğunun tam tersi görüş çatışmacı yaklaşım anlayışını meydana getirir. Bu çatışma yaklaşımına göre toplum çeşitli menfaatlar ve avantajlar elde etmek için mücadele eden unsurlardan oluşmaktadır. Eşitsizlik toplumun temel niteliklerinden birisidir ve çatışmada sosyal değişmenin temel bir nedenidir. Çatışmacı görüş toplumda gerçek bir fikir birliğinin var olmadığını savunur. Toplumun değer ve normlarının baskın grubun değerleri olduğunu ve bu baskın grup tarafından topluma empoze edildiğini ifade eder. Bütün sosyal süreçler kaynaklar üzerindeki mücadeleyi kapsar. Sosyal sistemlerdeki bu eşitsizlikler çatışmaya çatıma da sosyal sistemin tekrar düzenlenmesine sebep olur (Gökçe v.d., 2003, s. 25-27).

Çatışmacı yaklaşımın temsilcileri Pareto ve Dahrendorf' tur. Pareto' ya göre toplumsal olaylar üç unsurdan etkilenir. Bunlar doğal ögeler, toplumun içindeki ögeler ve dış toplumlardan gelen ögelerdir. Pareto' nun toplumsal değişim kuramını belirleyen kavram seçkinlerin dolaşımı' dır. Pareto toplumu alt kesim yani aşağı tabaka, üst kesim ya da seçkinler olarak ikiye ayırır. Seçkinler ise kendi arasında yönetici seçkinler ve yönetici olmayan seçkinler olarak ikiye ayrılmıştır. Yönetici seçkinlerde mevcut bir kısım bulunduğu statüye uygun yeteneklere sahiptir. Öte yandan diğer bir kısım ise bu yeteneklere sahip değildir. Sınıflar arasında geçişler meydana gelebilir ve bunun etkileri oldukça önemlidir. Bu bakımdan seçkinler ve seçkin olmayanlar arasında bir sınıftan diğerine geçişin meydana getirdiği bu nüfus dolaşımına Pareto seçkinlerin dolaşımı adını vermiştir (Kongar, 2017, s. 153-188).

Dahrendorf çatışma ve eşitsizlikler arasındaki ilişkiyi açıklamakta ve Marx' tan bu yana endüstriyel toplumlarda meydana gelen farklılaşmayı ele almaktadır. Fakat Marx' ın eşitsizliklerin temel kaynağı olduğunu iddia ettiği ekonomi unsurunu da reddetmektedir. Dahrendorf modern toplumdaki eşitsizliklerin nedenini siyasal gücün eşit bir şekilde dağıtılmamasından kaynaklandığını iddia etmektedir. Ayrıca otorite, güç ve ekonomik kaynaklar birer kıt kaynaktır ve onlara sahip olanlar mevcut durumunu korumak isterken sahip olmayanlar mevcut durumu değiştirip güç ve otoriteye sahip olmak ister (Gökçe v.d., 2003, s. 28).

1.1.3. Küçük Boy Kuramlar

Küçük boy kuramlar toplumsal değişmeyi grupsal etkinliklere ve psikolojik öğelere bağlar. Bu yaklaşım toplumsal değişmeyi birey - birey, birey - grup, grup - grup çerçevesinde açıklamaya çalışır. Küçük boy kuramlar grupsal model ve bireyci model olarak ikiye ayrılır (Dersimiz.com, 2019, s.1).

Grup modeli, grup düzeyinde meydana gelen değişme üzerine odaklanmıştır. Toplumdaki değişmeyi anlamak için gruptaki değişmeyi anlamak gerektiğini savunur. Küçük boy kuramlardaki grup kavramı birbirleriyle temas halinde bulunan ve birbirlerinden etkilenen kişiler olarak tanımlanır. Sosyolojide en çok kullanılan grup sınıflandırması birincil ve ikincil gruplar olarak ikiye ayrılır. Esas temelleri Cooley tarafından atılan birincil gruplar: üyeleri sabit, yüz yüze temas halinde, üyeler arasındaki ilişki duygusal, çıkarlar belli amaçlara yönelmemiş gruplardır. Bu gruplara aile, arkadaş grubu örnek olarak verilebilir. İkincil gruplar ise bunların tam tersi olarak üyeleri değişken, duygusal olmayan, ilişkileri yazılı ve belli amaçlara yönelen gruplardır. Bunlara örnek olarak bürokratik örgütler verilebilir. Grup modeli üzerinde odaklaşan ve bunları toplumsal düzeyde uygulayan Moreno grup modeli için en önemli düşünürdür. Moreno grup incelemesiyle tüm toplumsal değişmeyi açıklamaya çalışmış bunun içinde sosyometri tekniğini kullanmıştır. Sosyometri tekniği belirli gruplar içerisinde insan ilişkilerinin meydana geliş sırasıyla incelenmesi tekniğidir. Moreno toplumu atomlardan meydana gelmiş bir varlık olarak düşünür. Burada atom birey olmamakla beraber insanlara duygularıyla bağlı kişilerdir. Bu duygusal bağ kişilerin kabul ya da reddedilmelerine yol açar. Bu toplumsal atom birey ve ona bağlı kişilerdir. Moreno' ya göre insan büyüdükçe buna

bağlı olarak toplumsal atomu da genişler. Ayrıca Moreno toplumsal değişimin birey-grup-toplum çizgisini takip ederek meydana geldiği ana fikrini savunur (Kongar, 2017, s. 203-207).

Küçük boy kuramlarda toplumsal değişmeyi en küçük düzeye indiren yaklaşım bireyci yaklaşımdır. Bu yaklaşım bireyin kişilik özelliklerine bağlı olarak toplumsal değişimin ortaya çıktığını savunur. Burada meydana gelen etki tek yönlü değil çift yönlüdür. Yani karşılıklı bir etkileşim vardır. Bu etkileşimde en önemli etken bireyin nitelikleridir. Toplumsal değişme için az sayıdaki kişi yeterlidir. Bu kişiler yeniliklere sahip çıkarak yeniliğin toplumda yayılmasını sağlarlar. Böylece yenilikler uygulanmaya başlar buda toplumsal değişmeye neden olur (Gurur, 2015, s. 1).

Bireyci yaklaşımda La Piere' in a sosyal değişme ve Hagen' in yaratıcı kişilik tanımlamaları önemli yer tutar. La Piere' e göre değişim asosyal' dir. Toplumsal değişme biyolojik bir organizma içinde bulunan bir hücrenin işleyiş kanunlarına karşı çıkarak düzeni bozması ve bu şekilde bütün organizmayı etkilemesidir. Hagen kuramında çocukluk ile toplum arasındaki ilişkilerin birbirleriyle bağlantılı olduğunu savunur. Hagen çocuklukta yaşanan ve edinilen izlenimlerin yetişkinlik evresinde toplumsal sorunlara karşı bulunan cevapları etkilediğini ifade eder. Böylece toplumsal yapıdan başlayan aile davranışı ile çocukluğun içindeki çevreyi etkileyen, sonrada çocukluk devresinden kişilik yoluyla geri dönerek toplumsal yapıyı değiştiren bir modeli savunmuştur (Kongar, 2017, s. 214-218).

1.2. TURGUT ÖZAL İKTİDARI DÖNEMİNDE HAKİM OLAN SİYASİ AKIM: LİBERALİZM

1.2.1. Liberalizmin Tanımı

Günümüzün siyasal ideolojilerinden olan liberalizm, faşizm, sosyalizm ve muhafazakarlık 19 yüzyıl devrimlerinin toplumlarda meydana getirdiği yıpranma ve alt-üst oluşlara karşı meydana gelen tepkilerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Liberal geleneğin ortaya çıkmasında Avrupa'da meydana gelen Fransız ihtilal' inin büyük etkisi vardır. Fransız toplumu feodal yapının çöküşüyle mutlak monarşinin gücünü engellemeye çalışmış ve burjuva devriminin re-formasyon yapısına karşı bir refleks geliştirerek yeni bir ideolojinin vücut bulmasına neden olmuştur. Bunun

sonucunda liberalizm ideolojik ve politik bir tepki olarak ortaya çıkmış, eski rejimlerin ve ideolojilerin yıkılmasıyla “Yeni Dünya Görüşü” olarak adlandırılan yapının ortaya çıkışına katkı sağlamıştır (Duman, 2008, s. 88).

Liberalizm kökeni Latince olmakla beraber İspanyolca’ dan türetilmiş bir kelimedir. Bu kavram İspanyolca’ dan İngilizce’ ye geçmiş ve ilk olarak 19 yüzyıl başlarında siyasi terminolojiye girmiştir. Latince’ de Liber-özgür veya özgür halk, İngilizce-Liberty: serbestlik, özgürlük, hürriyet, Fransızca’ da Liberaux: serbest, boş anlamlarında kullanılmıştır. Bu tanımlamalara bakıldığında liberalizm kavramının özgürlük temelli olduğu var sayılabilir. Liberalizm’i ilk kullanan kişi hakkında farklı görüşler olsa da genel olarak kabul edilen kişi Adam Smith’ tir. Adam Smith 1776 yılında yayınlanan “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında “liberal ihracat ve ithalat sistemi” ifadesiyle liberal kelimesini ilk olarak kullanan kişi olmuştur. Birçok liberal düşünürü göre liberalizmin dört temel unsuru vardır. Bunlar: bireycilik, serbest piyasa ekonomisi, özgürlük ve sınırlı devlettir. Liberalizmin en önemli iki unsurunu ise, özgürlük ve bireycilik oluşturmaktadır. Liberalizm temel slogan olarak “Laissez faire, Laissez passer” yani bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler’ ifadesini seçmiştir. Bu ifade basın özgürlüğü, ifade hürriyeti, düşünce özgürlüğünün yerini almış ve serbest ticareti savunanların ise etiketi haline gelmiştir (Yayla, 1998, s. 16).

Liberal teori bireyciliği temel alması, aklı öne çıkarması, bireye devlet ve toplum karşısında daha fazla değer vermesi sağlam bir düşünce geleneğine sahip olması bakımından diğer ideolojilerden ayrılır. Liberalizm siyasi bir doktrin olmakla birlikte şu temel değerlerden oluşur. Düşünce ve ifade hürriyeti, çoğulculuk, rekabet özgürlüğü, hak eşitliği, girişim, kar peşinde koşma, özgürlük ve eşitlik fikirlerine saygı, yurttaşlık v.s. Toplum düşüncesine ve rasyonel düşünceye dayanan liberalizm, bu temel nitelikleriyle bireysel özerkliği ve özgürlüğü savunan, siyasal ve ekonomik alanda özgürlük, mülkiyet ve güvenliği temel alan, piyasa mekanizmasını, hukukun üstünlüğünü önemseyen, sınırlı devlet anlayışını benimseyen siyasi, ekonomik ve ideolojik bir düşünce sistemi olarak tanımlanabilir (Duverger, 1997, s. 31).

Liberalizm bireysel özgürlüğü her şeyin üzerinde tutarak dine karşı aklı, baskıya karşı özgürlüğü, gelenekselliğe karşı modernliği, cemaate karşı bireyi, kutsala karşı sekülerliği benimseyen bir yaklaşım sergilemiştir. Liberal anlayışı diğer

sistemlerden ve ideolojilerden ayıran başka bir nokta ise hiçbir dönem başka bir ideolojiye dönüşmemiş belli bir sınıfın, dini grubun veya etnik kimliğin çıkarlarını üstün tutan bir politik tutum sergilememiştir (Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016, s. 34).

Liberal düşünce felsefesi tarihsel açıdan başlıca üç temel kaynaktan beslenmiştir. Bu kaynaklar: J. Locke, İskoç aydınlanması, Immanuel Kant olarak sıralandırılabilir. J. Locke, 17. Yüzyılda yaşamış bir İngiliz filozofu olup, bir “sosyal sözleşme” teorisyenidir. J. Locke aynı zamanda siyasi liberalizmin kurucusu olarak da bilinmektedir. J. Locke herkesin eşit ve özgür olduğunu başlangıçta hiçbir otoritenin olmadığı doğal bir durumu kabul eder. J. Locke göre, Hayat, mülkiyet ve hürriyet hakkı hiçbir şekilde sınırlandırılmaz ve vazgeçilemezdir. Bu özgürlük tabii ki sınırsız değildir, kişiler diğerlerinin haklarına ve hürriyetlerine saygı gösterdiği oranda özgürdür (Yılmaz, 2012, s. 4). J.Locke devleti “Gece Bekçisi” olarak tasvir etmiş, toplumun devletin olumsuz ve keyfi davranışlarından kötü etkilenmemesi için “Sınırlı Devlet” anlayışını geliştirmiştir (Avan, 2015, s. 33).

İskoç aydınlanması 18. Yüzyılda İskoçya’da hayat bulan düşünce sistemlerinin genel adıydı. Bu dönemde yaşayan Adam Smith, John Millar, Thomas Reid, Adam Ferguson gibi birçok filozof akademisyendir. Bu döneme damgasını vuran en önemli iki isim ise David Hume ve Adam Smith olmuştur. O dönemde İskoç aydınlarının üzerinde yoğunlaştığı kavramlar, barış, adalet, insan hakları, ahlak felsefesi, kendiliğinden düzen gibi konuların işlendiği liberal düşünceler olmuştur. Immanuel Kant liberal felsefe içinde “Kişisel Özerklik” anlayışıyla önemli bir yer ihtiva eder. Kant akıla önem verir, ona göre kişisel özerklik bireyin aklını hiçbir etkiye ve baskıya maruz kalmadan kullanabilmesidir. Birey böylece özgür bir seçici olabilir. Kant aynı zamanda özgürlüğün ancak özgür bir toplum içerisinde var olacağını savunur. Kant’ın vurguladığı özgürlük rasyonel ve ahlaki özgürlüktür (Tannenbaum ve Schultz, 2007, s. 352).

Liberalizm felsefesinin temellerini oluşturan bu düşünürler savundukları bu görüş ve düşüncelerle bir bakıma liberalizmin temellerini atmışlardır. Özetle yukarıdaki görüşlerden çıkarılabilecek sonuç liberalizm, bireyciliğe, negatif özgürlüğe, barış ve adalete, hukuk devletine, sınırlı devlete ve serbest piyasa ekonomisine vurgu yapmaktadır. Liberalizmi “özgürlüğü bireysel ve toplumsal

hayatın en temel değeri olarak gören ve özgürlüğe uygun siyasi, iktisadi ve hukuki yapılanmaları savunan bir ideoloji” olarak tanımlayabiliriz. Yönetim şekli olan demokrasi ile yukarıda saydığımız değerleri içinde barındıran liberalizmin birleşmesi sonucu yeni bir yönetim tarzı ortaya çıkmış bütün dünyada liberal demokrasi olarak isimlendirilmiştir (Yayla, 2018, s. 140).

1.2.2. Liberalizmin Türleri

Liberalizmin tanımı üzerinde tam bir ortak görüşe varılmamış olması, tarihsel süreç içerisinde liberalizmle ilgili farklı yorumların oluşmasına birçok düşünür ve filozof tarafından liberalizmin farklı sınıflandırılmasına neden olmuştur. Liberalizmin çeşitlilik arz etmesinde yaşadığı çağın gerekleri, bulunduğu bölgenin koşulları, devletin görev alanının genişliği, devletin ekonomi alanındaki yapısı, kamusal mal ve hizmetleri kendi vatandaşına sunup sunmaması gibi sebepler liberalizmin çeşitli anlayış biçimleri şeklinde ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Oral, 2011, s. 14).

Liberalizm birçok açıdan çeşitlendirilse de genel olarak düşünürler liberalizmin her türünde var olan bireycilik, piyasa ekonomisi, özgürlük ve sınırlı devlet esaslarını liberalizmin olmazsa olmazları arasında kabul etmiştir. Liberalizm de farklılıkların meydana gelmesinde daha çok bunların kavranış biçimleri ve uygulanışı bakımından meydana gelen anlayışın etkili olduğu düşüncesi vardır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 109).

Örneğin tarihi süreçte dahi ülkeler arasında liberalizmin uygulanışı bakımından farklılıklar görülmektedir. Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman liberalizmleri hem uygulama hem de öğreti bakımından farklılık göstermektedir. Şöyle ki İngiliz liberalizmi dış müdahaleler vasıtasıyla negatif özgürlük anlayışına dayalı sınırlı devlet yaklaşımını savunurken, Fransa’da hem İngiltere’ye benzer Locke’cu liberalizm anlayışı hem de Rousseau’da bulunan “etatist liberalizm” yani pozitif özgürlük anlayışını benimseyen bir düşünce yapısını benimsemiştir (Koroğlu, 2011, s. 12).

Alman liberalizmi ise eski ve yeni olarak tümüyle farklı iki çizgi izlemiştir. Almanya’da eski gelenekte doğal haklar, doğal hukuk ve sınırlı devlet anlayışı hakimken, Napolyon’dan sonra etkili olan yeni gelenekte ise “Rechtstaat” ilkesi

getirilerek bireylerin üzerindeki haklar tüm Alman halkının üzerine kaydırılmış, devletin bireyler üzerinde önceliğe sahip olması sağlanmıştır. Bu durum Alman milliyetçiliğinin gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Liberalizmin aynı dönemde İngiltere ve Fransa’da nasıl farklı şekillerde ortaya çıktığı, bunun sebebi olarak ülkelerin sosyal yapısının, tarihinin, kültürel çeşitliliğinin ve devlet anlayışının farklı olmasının liberalizmin çeşitlenmesine nasıl etki ettiği gözden kaçırılmaması gereken önemli bir unsurdur (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 109).

Ülkeler arasında meydana gelen bu çeşitlilik kendini düşünürler arasında da göstermiştir. Önemli düşünürlerden olan Hayek’ e göre liberalizm ikiye ayrılır. Bunlar liberalizm ve sahte liberalizmdir. Sahte liberalizmi Hayek normalde liberal olmayıp kendini liberal olarak gösterenler diye ifade eder. Kendi tanımında ise liberalizm “ilk olarak İngiltere’de ortaya çıkan 19 yüzyıl sonlarına kadar uzanan dönemde kişisel özgürlük fikrini savunan arzuya şayan bir siyasal düzen” olarak tanımlamıştır (Yayla, 2018, s. 26).

Diğer bir önemli düşünür ve eleştirmen olan Sandel liberalizmi komüniteryen ve haklara dayalı liberalizm olarak ikiye ayırmış, haklara dayalı liberalizmi de kendi içinde liberteryen ve eşitlikçi olarak sınıflandırmıştır. Liberteryen liberallerin piyasa ekonomisini savunduklarını, eşitlikçi liberallerin ise eğitim, sağlık, refah gibi belirli sosyal ve ekonomik hakları desteklediğini belirtmiştir. Görüldüğü gibi liberalizmin çeşitlilik arz etmesinde 17. Yüzyılda mevcut otoritelere karşı toplumun kendi sivil, sosyal ve bireysel haklarını korumak amacıyla mahkemelerin kurulmasıyla Ahlaki Liberalizmi biçimlendirmiş, 18. ve 19.Yüzyıllarda seçme seçilme hakkının, halk egemenliğinin, anayasal düzenlemelerin, katılım hakkının, liberal demokratik kurumların gündeme gelmesiyle Siyasi Liberalizm oluşmuş. Devlet tekelinin olmadığı, girişimciliğin desteklendiği ve serbest Pazar ekonomisine gündeme gelmesiyle İktisadi Liberalizm meydana gelmiştir (Duman, 2008, s. 90-91). Hoş görüyü savunan, farklı toplumsal gruplara değer veren, her tür düşüncenin ifade edilebildiği, toplumun gelişen ve değişime açık olduğu Sosyal Liberalizm, liberalizmin farklı türlerini meydana getirmiş ve bunların kategorilere ayrılmasında etkili olmuştur (Çaha, 2001, s. 24).

1.2.2.1. Klasik Liberalizm

Liberalizm tarihi süreç içerisinde içinde bulunduğu dönemlerin yapısından etkilenmiş, kendisini sürekli yenilemiş ve kendi içinde farklı fraksiyonlara ayrılmıştır. Liberalizmin kendi içinde çok farklı çeşitleri olsa da liberal düşünürler klasik liberalizme büyük önem vermiştir (Duman, 2008, s. 91).

Klasik liberalizm 17.yüzyılda Avrupa’da feodal yapıdan kapitalist topluma geçiş aşamasında ortaya çıkmış, liberal düşüncenin temeli sayılmış, diğer liberal hareketlere öncülük etmiş ve ilk ortaya çıkan liberal akım olarak tanınmıştır. Feodaliteden kapitalizme geçiş sürecine kadar bu liberal fikirler gelişmeye başlamış 19 yüzyıl sanayileşme sürecinin başlarında ise bu düşünceler altın çağını yaşamıştır. Bundan dolayı zaman zaman klasik liberalizm 19. Yüzyıl liberalizmi olarak da isimlendirilir. Klasik liberalizmin beşiği olarak bilinen ülke Birleşik Krallık’ tır. Bunun en önemli sebebi ise kapitalizmin ve sanayi devrimlerinin etkisidir (Heywood, 2013, s. 60).

Klasik liberalizmin kurucuları olarak bilinen düşünürler John Locke ve David Hume’ dur. Klasik liberalizm ilk başta siyasi bir söylem olarak ortaya çıksa da daha sonra iktisadi söylemi de kendiyile bütünleştirmiştir. O dönem devlete karşı yürütülen mücadeleler klasik liberalizmin siyasi bir söylem olarak ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Böylece klasik liberalizmin ilk ilkeleri devletin sınırlandırılması ve bireyin haklarının savunulması olmuştur. Klasik liberalizmin siyasi boyutunun gelişiminde insan hakları, sosyal sözleşme, tabii hukuk, anayasalcılık etkili olmuş, bunların beslenmesinde en önemli akımlar rasyonalizm ve aydınlanma felsefesi olmuştur (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 110).

Tüm bu açıklamalar ışığında klasik liberalizmin özellikleri ve temel ilkeleri sıralanacak olursa (Heywood, 2013, s. 60):

- Klasik liberallerin en fazla üzerinde durduğu konular, sınırlı devlet, kuvvetler ayrımı, piyasa ekonomisi, özgürlük ve bireyciliktir.
- Klasik liberallerde negatif özgürlük anlayışı hakimdir. Bireyler başkasının müdahalesine ve etkisine bırakılmamalıdır. Klasik liberaller yönetime yani iktidara karşı her zaman tedbirli ve şüphelidir.

- Klasik liberallere göre devletin koruması sadece dışarıdan gelecek tehlikelere karşı olmalıdır. Devlet Thomas Paine' nin deyiimiyle “Zorunlu bir Kötü” dür. Aynı zamanda J.Locke ise devleti “gece bekçisi” gibi çalışan, piyasaya müdahalede bulunmayan bir güç olması gerektiğini devletin sadece piyasaya gerektiği zamanlarda düzenleme maksadıyla etki edebileceğini savunur
- Klasik liberalizmde devlet kanunlarla sınırlandırılmalıdır. Birey devlet karşısında korunmalı, serbest piyasa koşulları hakim olmalıdır. Birey ekonomik girişimcilik hakkına da sahip olmalıdır.
- Klasik liberaller “tarafsız devlet”, “minimal devlet” gibi farklı isimlerle adlandırılan devlet anlayışını benimser. Devlet sistemin koruyucusu olmalı, ekonomik faaliyetlerde bulunmamalı, devlet sadece bölünemeyen, pazarlanamayan, fiyatlandırılmayan kamusal mal ve hizmetleri üretmelidir.

Tüm bu saydığımız özelliklerin yanında klasik liberalizm çeşitli teori ve doktrinlerden de yararlanır. Bunlar içerisinde en önemlileri doğal haklar teorisi, iktisadi liberalizm, faydacılık, neo-liberalizm ve sosyal darwinizm’ dir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 109-110).

1.2.2.2. Sosyal Liberalizm

Sosyal liberalizm 20. Yüzyılla birlikte daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında birçok tarihsel ve ideolojik etken önemli rol oynamıştır. 20. Yüzyılla birlikte klasik liberalizm büyük yaralar almış, klasik liberal politikalar etkisini yitirmeye başlamış, yerini istemeyerekte olsa sosyal reform yasalarının etkili olduğu devlet müdahalelerine açık, sosyal devlet anlayışına bırakmıştır. Bunun en önemli nedenleri arasında 18 yüzyılla birlikte sanayi devriminin etkisiyle makineleşmenin ortaya çıkması ve bu makineleşme sonucu arttırılmak istenen üretim miktarlarıdır. Üretim miktarlarının arttırılmak istenmesiyle hayat şartları ve çalışma koşulları giderek zorlaştırılmış ve dayanılmaz bir hal almıştır (Güngör, 1997, s. 14-18).

Çalışma saatlerinin fazlalığı, kadın ve çocuk işçilerin çalıştırılması, yaşanan sağlık problemleri birçok ülkede yoğun olarak tepkilerin artmasına sebep olmuştur.

Bu durum 19.yüzyılla birlikte yeni bir sınıfın yani işçi sınıfının doğmasına neden olmuştur. İşçi sınıfının ortaya çıkması ve bu sınıfın oy hakkının genişletilmesi bilinçli bir grubun meydana gelmesine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak iktidarlar ve siyasi partiler oy kaygısıyla hareket etmeye başlamış, bu gruplar yararına tavizler vererek bu yönde vaatlerde bulunmaya başlamışlardır. Bu süreç aynı zamanda işçi sınıfına yönelik bazı yasaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Klasik liberalizmde bireyi merkeze alan anlayış yaşanan olumsuzluklar ve krizlerle birlikte kendini sorgulatar hale getirmiştir.1929 dünya ekonomik buhranı, petrol krizleri, çalışma koşulları, sosyo-ekonomik bulanımlar dönemin önemli iktisatçılarından olan John M. Keynes tarafından eleştirilmiş sosyal, eşitlikçi, refah liberalizmi gibi çeşitli isimlerle yeni bir liberal biçimin ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Özetle sosyal liberalizm o dönem etkili olan klasik liberalizme karşı ortaya çıkan bir tepki olmuştur. O dönem sosyal liberalizmin kurucusu olarak da bilinen T. Hill Green pozitif özgürlük anlayışının savunucusu olarak ortaya çıkmıştır. Green devletin topluma karşı görevleri arasında bazı sosyal sorumluluklarının olduğunu ve devletin bunları yerine getirmesi gerektiğini savunmuştur (Avan, 2013, s. 20-21).

Sosyal liberaller pozitif özgürlük anlayışını benimsemiş, devletin aktif bir görev olarak belli alanlarda devletin rolünün artması gerektiğini savunmuştur. Sosyal liberallere göre özgürlük sadece bireysel bir kavram değil aynı zamanda toplumsaldır. Sosyal liberallerin savunduğu bir diğer görüş ise kendiliğinden düzendir. Kendiliğinden düzen toplum kendi iç dinamikleriyle kimsenin müdahil olmadığı, kendi doğal davranışlarını rahatlıkla sergileyebildiği toplumun kendi değişim sürecini başlattığı toplum düzenidir (Çaha, 2001, s. 53).

Sosyal liberalizmin temel ilkelerini sıralayacak olursak, sosyal liberalizmde toplumculuk, sosyal adalet, pozitif özgürlük, devletin toplum ve birey hayatında daha fazla yer edinmesi, pozitivizm ve kartezyen rasyonalizmin belirli ölçülerde benimsenmesi şeklinde karşımıza çıkar (Avan, 2013, s. 22).

Sosyal liberalizmin siyasi ve ekonomik olarak iki boyutu vardır. Siyasi boyutu; demokratik katılım, sınırlı hükümet, bireyin kendini geliştirmesi, çoğulculuk gibi devlete çeşitli görevler yüklemiştir. Ekonomik boyutunda ise; sosyal adaleti sağlama, piyasaya müdahale etme, piyasayı denetleme ve piyasanın işleyişini

düzenleme gibi görevler yükler. Kısaca sosyal liberaller devlet tarafından sağlık ve eğitimin sağlanması, tam istihdam, sosyal güvenlik, gelir adaletsizliği ve eşitsizliğin devlet müdahalesiyle giderilip düzenlenmesi taraftarıdır (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 111).

1.2.2.3. İktisadi Liberalizm

Birçok düşünür ve iktisatçı tarafından liberalizm dendiğinde ilk akla gelen liberalizm türü iktisadi liberalizmdir. İktisadi liberalizmin öne çıkmasında birçok düşünürün iktisatçı olması ve dünyada yaşanan ekonomik krizlere çözüm arayışları etkili olmuştur (Oral, 2011, s. 20). İktisadi liberalizm önemli düşünürleri arasında Adam Smith, Malthus, Ricardo, J.S.Mill gibi isimler iktisadi düşüncenin gelişiminde önemli bir yer tutmaktadır. Bu düşünürler arasında Adam Smith iktisadi liberalizm kurucusu olarak kabul edilmiş, 1776 yılında yazdığı The Wealth of Nations yani (Ulusların Zenginliği) adlı eseri iktisat tarihinde ilk ders kitabı olarak kabul görmüştür (Avan, 2015, s. 32).

İktisadi liberalizm o dönem iktisadi faaliyetlerin kısıtlı olduğu feodalizm ve merkantilizme karşı geliştirilen bir düşünce olmuştur. İktisadi liberalizm serbest pazar ekonomisine, piyasa çıkarlarının doğal uyumuna dayanmakta ve ekonomik özgürlüğü savunmaktadır. Bir piyasada ekonomik özgürlüğün var olması demek serbest piyasa koşullarının mevcut olması demektir. serbest piyasa şartlarının sağlanmadığı, devlet müdahalesinin var olduğu koşullarda gerçek anlamda ekonomik özgürlük, siyasi hak ve demokrasiden bahsetmek mümkün değildir. Adam Smith serbest piyasayı herhangi bir devlet müdahalesi olmadan, dışarıdan bir yönlendirmeye ihtiyaç duyulmadan kendi kendini düzenleyen bir mekanizma olarak tanımlamış bunu da kendi ifadesiyle adlandırdığı “görünmez el” vasıtasıyla sağladığını dile getirmiştir (Çetin, 1996, s. 52).

İktisadi liberalizm temel kavramlarına arasında; özel mülkiyet, bireysel sözleşmeler, miras hakkı, takas, sözleşme özgürlüğü önemli yer tutar. Bununla birlikte iktisadi liberalizmin dört temel dayanağı vardır. Bunlar rasyonel birey anlayışı, devletin piyasaya müdahale etmemesi, serbest seçim hakkı ve serbest pazardır (Haydaroğlu ve Tatlısu, 2016, s. 35). Kısaca iktisadi liberalizm serbest pazar ekonomisinde girişimciliğin ön plana çıktığı, bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler

ilkesi doğrultusunda ekonominin devlet tarafından kendi haline bırakıldığı, kaynakların etkili şekilde dağılımının ve kullanımının piyasa tarafından sağlandığı, bireysel özgürlüğü destekleyen bir sistem olarak ifade edebiliriz (NND Sözlük, 2008, s. 1) .

1.2.2.4. Ahlaki Liberalizm

Liberalizm ortaya çıkışından günümüze kadar kendi içerisinde farklılıklar ve ayrılıklar yaşamış ve farklı anlayışlar şeklinde ortaya çıkmıştır. Liberalizmde her düşünür kendi görüşünü savunup diğer görüşü çürütmeye çalışmıştır. Fakat liberalizmde temel özne her zaman birey ve özgürlükler olmuş ortaya konulan görüş, düşünce ve sözleşmeler ahlaki temellere dayandırılmıştır. Kısaca liberalizm savunucuları yapı olarak bilimsel bir temelden çok liberalizmi ahlaki temellere dayandırma çabası içerisinde olmuşlardır (Göktürk, 2004, s. 5).

Ahlaki liberalizmde bazı düşünürler ahlakın sonuçlarla değil bu sonuçların birey ve toplum üzerinde bıraktığı etkilerle ilgili olduğunu savunurken diğer birtakım düşünürler ise bu iki görüşün birbirinden ayıramayacağını ilkinin diğerini tamamlayarak bir bütün oluşturduğunu savunur. Duygu temelli ahlak anlayışını savunan bazı düşünürler ise ahlakın içimizde yani duygularımızda olduğunu kabullenirler. Duygularımız bizi ahlaki davranışlara yönlendirir, bu ahlaki davranış ve inançlar ise bizi topluma karşı sorumlu yapar ve bu sorumluluk ise bireye bazı ödevler yükler. Birey bu arzu ve beklenti ile birtakım eğilimlerde bulunur yani bireyin duygularını harekete geçirerek bireyin ne yapıp yapmaması gerektiğini nasıl davranması gerektiğine karar vermesini sağlar (Başdemir, 2009, s. 9).

Liberalizmin temel felsefesini oluşturan düşünürler arasında yer alan Smith, Locke, Kant ve daha birçok düşünür liberal ilkelerin esas olarak adalet ilkesine dayandığını doğruluk ve hakkın iyiliğin önceliği olduğunu savunmuş bu yaklaşımın ise ahlaki inançlara dayandığını belirtmişlerdir. Bu düşünürlerden Locke bir sözleşme teorisyeni olup herkesin özgür ve eşit olduğu doğal bir durumu tasavvur etmiş, hürriyet ve mülkiyet hakkını savunmuştur (Avan, 2015, s. 33-34). Locke' un diğer bir savunduğu görüş ise "toplum sözleşmesi" olmuştur. İktidarın keyfi davranışlarının sınırlandırılması gerektiğini, bireye karşı hoşgörülü davranışın önemini belirtmiş, kendi döneminde kiliseye karşı yaptığı bu eleştiriler yüzünden

cezalandırılmıştır. Locke' un bu tutumu bir ahlaki durum olarak kendini göstermektedir. Liberalizmde önemli bir yere sahip olan Hume aynı zamanda bir ahlak filozofudur. Hume' da Locke gibi toplum sözleşmesini savunmuş, aklın önemine vurgu yaparak barış, adalet ve hürriyetin önemli değerler olduğunu belirtmiştir (Çetin, 2007, s. 45-46).

İktisadi liberalizmin kurucusu da olan Smith esasen Hume gibi bir ahlak filozofudur. Hume' un görüşlerinden çok etkilenen Smith, "Ahlaki Duygular Teorisi" adlı çalışmasında insanı özgürlükçü, mülkiyet hakkına sahip olmak isteyen bir birey olarak nitelendirmiştir. Ahlaki liberalizmde, Smith, Hume, Mill gibi birçok düşünür liberalizmin temelini oluşturan ilkelerin esas olarak bir fayda ve mutluluk aracı olduğunu belirtmiş, bu ilkelerin işlenmesi ve hayata geçirilmesi için doğru bir zihin yapısının ve ahlaki bir yapının gerekliliğini savunmuşlardır (Başdemir, 2009, s. 11). Yukarıda saydığımız liberalizm felsefesini oluşturan bu düşünürler savundukları görüş ve düşüncelerle bir anlamda liberalizmin esaslarını oluşturmuş, ahlaki liberalizmin esas aldığı bireycilik, özgürlük ve hoşgörüyü ise savundukları düşüncelerin merkezine koymuşlardır (Gök, 2008, s. 9).

1.2.2.5. Siyasi Liberalizm

Liberalizmin diğer bir önemli kavramı da siyasi liberalizmdir. Siyasi liberalizm iktisadi liberalizmin tamamlanmasında başat bir rol oynar. Her iki liberalizm türü neredeyse birbirinin varoluşuna bağlıdır. Siyasi liberalizmi bazı düşünürler, liberal siyaset olarak da isimlendirmektedir. Siyasi liberalizm basit şekliyle devletin anayasal yolla kişi hak ve hürriyetlerinin, kişinin siyasal özgürlüğünün, hukuksal bir çerçevede gerçekleşmesine katkı sağlamak ve bu özgürlüklerin hayata geçirilmesinde ise rol oynamak şeklinde tanımlanabilir (Tayyar ve Çetin, 2013, s. 110).

Siyasi liberalizm esas itibariyle bazı ilkelere dayanır. Bunların ilki ve en önemlisi rıza, daha sonra özgürlükler, kuvvetler ayrılığı, anayasal hükümet, temsiliyet, minimal devlet şeklinde sıralanabilir. Siyasi liberalizmin bir siyasi teori olarak ortaya çıkmasında ve şekillenmesinde büyük katkı sağlayan kişi İngiliz filozof Locke' tur. Locke' un siyasi teorisi liberalizmin hoşgörü fikrinin, rızaya dayalı yönetim anlayışının, doğal haklar doktrinin ve onun temelini oluşturan sahiplik

düşüncesinin ilk kaynağını oluşturur. Liberalizmin en önemli ilkesi olan rıza kavramını Locke şöyle belirtir: rıza, birey ve devlet arasındaki ilişkilerin şekillenmesinde önemli rol oynayarak, bireyin devlete kendi rızasıyla kendini yönetmesi için verdiği yetkidir (Erdoğan, 2017, s. 1).

Siyasi liberalizminin gelişmesine önemli bir katkısı olan bir diğer düşünür ise Montesquieu' dur. Montesquieu "kuvvetler ayrılığı" ilkesini benimsemiş ve devletin gücünün sınırlandırılması gerektiğini belirtmiştir. Birey doğuştan bir takım doğal haklara sahiptir bu yüzden birey devlete karşı korunmalıdır. Bu doğal haklar içerisinde din ve vicdan özgürlüğü, basın, söz hakkı, kendini ifade gibi konular yer alır ve bunlar devlet tarafından engellenmemelidir, çünkü bunlar bireyin temel haklarını oluşturur. Siyasi liberalizmde ise bu hakların korunması ve garantiye alınması için bazı yazılı anayasalar gerekir (Gök, 2008, s. 13).

Sonuç olarak, siyasi liberalizm demokrasi ve liberalizmin birleşmesiyle meydana gelmiş, ortaçağda feodal yönetime ve kiliseye karşı çıkmış bir düşünce yapısı olarak adlandırılabilir (Avan, 2015, s. 35).

1.2.3. Liberalizmin Unsurları

Liberalizm türleri gibi liberalizmin unsurları da birçok düşünür tarafından çeşitli kavramlarla tanımlanmış fakat bu tanımlamalarda temel olarak dört kavram daha fazla öne çıkmıştır. Liberalizmi besleyen temel unsurlar arasında doğal hukuk, özel mülkiyet, devletin sınırlılığı, sosyal piyasa ekonomisi, özgürlük, doğal haklar, liberal rasyonalizm, bireycilik, sorumlu devlet, serbest piyasa ekonomisi gibi birçok kavram liberalizmin unsurları arasında yer almıştır. Bu kavramlar farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde sınıflandırılmıştır. Örneğin liberal düşüncenin önemli isimlerinden olan Poper liberalizmin temel ilkelerini yurttaşların özgürlüğü, gönüllü birliktelik ve işbirliği, soyut toplum gibi kavramlarla belirtmiştir (Gök, 2018, s. 17). Diğer bir düşünür olan Yayla ise sınırlı devlet, bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi şeklinde sıralamıştır (Yayla, 1998, s. 137). Erdoğan ise liberalizmin unsurlarını serbest piyasa ekonomisi, sınırlı devlet, bireyselliğe verilen önem ve insan hakları, hukuk devleti ve bireysel rasyonalizm şeklinde tanımlamıştır (Çetin, 1996, s. 68).

1.2.3.1. Bireycilik

Bireycilik 18.yüzyılla birlikte kendini göstermeye başlamış ve siyasal despotizme karşı ortaya çıkmıştır (Oral, 2011, s. 6). Bireycilik kavramını ilk kullanan kişi A. Tocqueville olmuştur. Batıda Rönesansın başlamasıyla birlikte bireycilik de toplumsal ve siyasal hayata girmiştir. Avrupa'da kiliselerin toplumlar üzerinde büyük etkisinin olması siyasi, ekonomik alanlarda zorla hakimiyet kurması geleneksel toplumcu anlayışın yerini bireyci anlayışa bırakmasına sebep olmuştur. Bunun sonucunda toplumun kiliseye olan güveni azalmış, bireylerin kiliseye karşı değer yargıları zayıflamıştır. Böylelikle birey toplumun önüne geçmiş, bireyin temel hak ve özgürlüğü ön plana alınmış, toplum merkezli anlayış yerini birey merkezli anlayışa bırakmıştır (Gündüz, 2001, s. 10).

19.yüzyılla birlikte bireycilik daha fazla önem kazanmaya başlamış ve toplum hayatının tüm alanlarında etkili olmaya başlamıştır. Bireycilik siyasi alanda demokrasi ve özgürlüklerin gelişmesine, temel hak ve hürriyetlerin genişlemesine katkı sağlamış, ekonomik alanda ise devletçiliğe karşı çıkarak liberalizmin temel sloganı olan bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler anlayışı içinde bireyi ön plana çıkarmıştır. Aynı zamanda ekonomik alanda kapitalizmin gelişmesine de katkı sağlamıştır (Eştürk, 2006, s. 5).

Bireyciliği ön plana çıkaran diğer bir adım ise Batı'da Fransız İhtilal'inin gerçekleşmesinden sonra yayınlanan İnsan Hakları Bildirgesidir. Bu bildirmede merkezi yönetimin, toplum üzerindeki keyfi baskı ve tutumlarına karşı çıkılmış bireylerin temel hak ve özgürlüklere sahip olunduğu vurgulanarak bireyin tüm sebepsiz baskılardan korunması amaçlanmıştır ve bu bildirmeyeyle tüm dünyaya duyurulmuştur (Gündüz, 2001, s. 10).

Liberalizmin çekirdeğini ve temelini oluşturan aynı zamanda liberal düşüncenin öznesi olarak kabul edilen en önemli unsur bireydir. Zaten liberal düşünce sistemi birey eksenli olarak inşa edilmiştir (Göktürk, 2004, s. 33). Liberalizm bireycilikle birlikte eş zamanlı olarak gelişmiştir. Liberalizmde en önemli unsur birey olarak kabul edilir. Birey tarih'te toplumdan önce var olmuştur. Bireyin varlığı her türlü kurum ve diğer mevcut yapıların üstündedir (Çetin, 1997, s. 221).

Bireycilik Saint Simoncular tarafından ortaya atılmış rekabetçi toplumu ifade etmek için kullanılmıştır. Bunun yanında bireyciliğin gelişmesi Lock' la başlamış Smith, Tucker, Mandeville, Hume ve Ferguson ile devam etmiştir. Buna ek olarak Hayek, Spencer, Nozick, Friedman, Mill gibi düşünürlerde bireyciliğin önemine vurgu yapmış ve gelişimine katkı sağlamıştır. Bireycilik kavramı da farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Constant liberalizmin tanımını yaparken bireyin önemini şöyle ifade etmiştir. “ Liberalizm bireyin hiç kimseden akıl almadan, izin almadan ve kimseye hesap vermeden yaşamasıdır. Devletin zorunun ve müdahalesinin olmadığı, yasaklanmayan her şeyin serbest olduğu bir toplumsal düzendir.”. Diğer bir düşünür olan Kant'a göre birey: rasyonel, doğal ilişkiler dışında ampirik, politik bakımdan ve moral bakımından diğer canlılardan üstün bir varlıktır. İnsanı kendi başına bir son ve amaç olarak tanımlamış ve asla bir araç olarak görmemiştir. İnsanı önemli yapan unsurun akıl olduğunu böylece nesne olarak kabul edilemeyeceği, nesne olmadığı içinde araç olamayacağını savunmuştur (Gök, 2008, s. 17-18).

Diğer bir ünlü düşünür olan Locke bireyin her türlü baskı ve otoriteden sıyrılarak özgür olması gerektiğini ve kendi hayatına kendisinin yön verebileceğini “Herkes kendisinin yargıcidır” ifadesiyle tanımlamıştır. Tocqueville ise bireyciliği, devlet müdahalesinin ve devlet zorlamasının olmadığı her şeyin serbest olduğu bir toplumsal yapının bulunması gerektiğini, bunun bir evrensel anlayış olduğunu bunun dışında herhangi bir müdahalenin despotizm olarak tanımlanacağını belirtmiştir. Kant ise bireyciliği “Kendi yasanı kendin yap” ile özetlemiştir. Özetle bireycilik kendi çıkarlarına hizmet eden, doğruyu ve yanlış ayırt edebilme yetisine sahip olan ve bunu da rasyonel bir insan olarak yerine getiren faydacı bir kişiliktir (Çetin, 1997, s. 221-222).

1.2.3.2. Özgürlük

İnsanlık tarihiyle özdeş olan bu kavram liberalizmin en önemli unsurlarından birisidir. Özgürlük liberalizmin temelini oluşturur. Özgürlüğün ne olduğu, özgürlüğün sınırları geçmişten günümüze kadar tartışıla gelen önemli bir konu olmuştur. İnsanların kendi aralarında birbiriyle olan ilişkileri neyi yapıp neyi yapmamaları gerekliliği, özgürlüğün anlamını belirlemiş din, hukuk, gelenek v.b

çevre şartları özgürlüğe etki eden unsurlar olmuştur. Özgürlük kavramı bulunduğu zaman ve bulunduğu toplumun yapısına göre değişiklik göstermiş farklı alanlarda farklı tanımlamaları ortaya çıkmıştır. Ekonomik özgürlük, kişi özgürlüğü, siyasi özgürlük, seyahat özgürlüğü, basın özgürlüğü bunlardan sayabileceğimiz birkaçıdır (Göktürk, 2004, s. 36).

Liberal düşünce sisteminde özgürlük kavramı, liberalizmin diğer bir unsuru olan birey kavramı kadar önemli olmuş, hatta bu kavram bazen çok daha öne çıkmıştır. Yinede bu iki kavram birbirinin tamamlayıcısı olmuştur. Çünkü liberalizmde özgürlüğün kaynağı bireydir. Birey olmadan özgürlük vücut bulamaz. Bireysel çıkarları gerçekleştirmek için ise de özgürlük şarttır. Özgürlük kavramının içeriğine baktığımızda; herhangi bir koşulla sınırlanmama, her türlü dış etkenden bağımsız olma, dışarıdan etkilenmemiş olma, kişiyi baskı ve denetimden uzak tutma ve kendi düşüncesine göre karar verebilme şeklinde anlamlandırabiliriz (Gök, 2008, s. 19). Liberal açıdan özgürlük kavramını ele aldığımızda ise karşımıza liberal özgürlüğün iki temel özelliği çıkar. Bunlardan ilki özgürlüğün bireyselliğe indirgenip bireysel bir değer olarak kabul edilmesidir. Yani özgürlüğün temel yapı taşı sınıf, ulus, toplum gibi genel varlık biçimleri değil yalnızca birey olarak insandır. Liberallere göre toplumun özgür olabilmesi için toplumda bulunan bireylerden her birinin ayrı ayrı özgürlük vasfını taşıması gerekmektedir (Oral, 2011, s. 8).

Liberal özgürlüğün diğer bir önemli temel özelliği ise negatif özgürlük anlayışıdır. Negatif özgürlük anlayışında birey, herhangi bir zorlama ve baskı altında olmaksızın kendi hür iradesiyle bir davranış sergileyebilmeli ve bu hür iradesiyle karar verebilmelidir. Özgürlükte temel ölçüt bireye bir hak verilmesi veya bireye bir fayda sağlanması değil onu dış etkilerden ve baskılardan korumaktır (Çetin, 1997, s. 223).

Liberalizm için özgürlüğün önündeki en büyük tehdit devlettir. Devletin keyfi uygulamaları, bireylerin özgürlüğünü yok sayan despot tavırları önlenmelidir. Bunu yapmanın tek yolu devletin devlet için değil birey için var olduğu anlayışını hakim kılmak ve devleti bu yönde sınırlamaktır. Devletin esas amacı insanların özgürlüğünü tesis etmektir. Hiçbir varlık, kişi, devlet, dini kurum v.s insanların haklarına ve mallarına tecavüz etme yetkisine sahip olamaz (Locke, 1998, s. 25).

Liberalizmin fikir babaları arasında sayılan Mill özgürlük hakkındaki düşüncelerinde şunlara değinir; Mill ilk olarak, özgürlüğün insanın iç sahasında var olduğunu belirtir. Bunu da vicdan hürriyeti olarak tanımlar. Bütün fenni, zihinsel ve ahlaki konular, fikir özgürlüğü ve his özgürlüğünü gerekli kılar. Bu konularda düşünce özgürlüğü kadar düşünceyi açıklama ve düşünceyi yayma hürriyeti de esastır. Diğer bir özgürlük anlayışı ise bireysel uğraşı ve zevklerdir. Birey hayatını kendi istekleri doğrultusunda gönlünce yaşmalıdır. Üçüncü olarak birey kendi isteklerine ve şartlarına uygun bir topluluğa üye olup özgürce bir araya gelebilir. Mill'e göre özetle özgürlük; bireyin kendi yaşantısını, kendi istekleri doğrultusunda, kendine göre planlayıp, kendi düşüncesindeki diğer bireylerle özgürce bir topluluk oluşturabilmesidir. Mill'e göre sayılan bu üç madde bir toplumda bulunmuyorsa o toplumun özgürlüğünden söz etmek mümkün değildir (Mill, 1988, s. 22).

Hayek' e göre özgürlüğün dört temel özelliği vardır. Bunlar:

1. Bireyin diğer bireylerle eşit olması yani herkesin tabi olduğu kanunlara uymasüdür.
2. Bireyin mülkiyet hakkına sahip olması serbest bir şekilde mal ve eşya biriktirebilmesi.
3. Bireyin mevcut yönetimin keyfi uygulamalarından ve zorlamalarından kendini koruyabilmesi.
4. Bireyin kendi işini bulma serbestisine ve çalışma özgürlüğüne sahip olmasıdır.

Liberalizmin yapısı itibariyle insanı sadece aklın ve gerçeklerin yönettiğine inanır. Özgürlük ise bu gerçeğin bilinmesinde ve hayata geçirilmesinde önemli rol oynar. İnsanı gerçeğe ulaştıran bütün bu yollar açık tutulmalıdır. Bu yollar açık tutulduğu takdirde özgürlükler sağlanabilir. Bunlara karşı yapılan bir sınırlandırma özgürlüklerin yok olmasına sebep olacaktır. Özgürlüklerin temel yapı taşı olan unsur insan aklıdır. İnsan aklını sınırlayan ve baskı altına alan her unsur istibdat olarak görülür. Liberalizmde devletin esas amacı insanların özgürlüğünü teminat altına almak olmalıdır. Liberalizmde düşünme, düşündüğünü ifade edebilme ve basın özgürlüğü en önemli özgürlükler arasında sayılmaktadır. Bu saydığımız alanlarda hayata geçirilen ve her birey tarafından farklı bir şekilde ifade edilen bu özgürlükler toplumsal mutluluğu doğuracak en önemli faktörlerdir (Çetin, 1997, s. 224-226).

Ayrıca liberalizmde bireyler siyasi, ekonomik ve sosyal birçok alanda farklı özgürlüklere sahiptir. Bunları kısaca sıralayacak olursak: kişi özgürlüğü, ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü, düşünceyi yayma özgürlüğü, inanç özgürlüğü, mülkiyet ve iktisadi özgürlükler şeklinde sıralayabiliriz. Fakat bu özgürlükler keyfi olmamalı ve diğer bireylere zarar vermemelidir. Liberaller bu saydığımız özgürlük alanlarının diğer bireylere zarar vermesini engellemek ve bunların tamamen kuralsız olmasından meydana gelebilecek büyük sorunların çözümü için “hukuka bağlı özgürlük” kavramını bulmuşlardır (Heywood, 2006, s. 61). Böylece toplumda yaşayan her birey aynı oranda eşit ve özgür olacaktır¹.

1.2.3.3. Sınırlı Devlet

Liberalizmde birey ve özgürlükten sonra gelen en önemli kavramlardan biriside sınırlı devlet kavramıdır. Liberal bakış açısında birey, bir araç olarak değil bir amaç olarak görülmüştür. Bu bakımdan liberalizm genelde otoriter yapıya, özelde ise devlete karşı olmuştur. Liberaller açısından devlet baskıyı, anarşiyi ve her türlü keyfi müdahaleleri önlemek amacıyla kurulmuş bir araçtır. Devletin esas görevi içeride düzeni ve güvenliği sağlamak, dışarıda ise dışarıdan gelebilecek her türlü tehdit'i bertaraf etmektir (Göktürk, 2004, s. 39).

Liberal düşünceye göre devlet pasif bir yapıya sahip olmalıdır. Devletin yapması gereken şey trafik polisi gibi olmak, koyulan kurallara uyulup uyulmadığını kontrol etmektir. Devlet sadece bireylerin hakkını korumak ve savunmak için vardır. Aksi bir tavır veya sınırlandırılmamış bir devlet liberaller tarafından meşru olarak kabul edilemez. Liberaller devletin toplum ve bireyin üstünde sınırsız ve mutlak bir güçle donatılmış, siyasi bir iktidar anlayışını reddeder. Liberal devlet anlayışında toplumsal rıza ve bireysel özgürlükler esas alınması gereken önemli unsurlardır.

¹ Özgürlük kavramının farklı bakış açılarını inceleyen Heywood, Liberallerin özgürlüğe büyük önem verdiğini belirtir. Ayrıca liberaller özgürlüğü öncelikli bir değer olarak kabul eder. Öte yandan klasik liberaller negatif özgürlüğü savunurken, modern liberaller kişisel gelişim ve ilerleme bakımından pozitif özgürlük yanlısıdır. Muhafazakar anlayışta zayıf, cılız bir özgürlük anlayışı hakimdir. Bireylerden beklenen sorumluluklar söz konusu ise negatif özgürlük anlayışı toplum için bir tehdittir. Sadece yeni sağ anlayışta ekonomik alanda piyasa tercihi açısından negatif özgürlüğü benimserler. Sosyalistler ise özgürlüğe olumlu bir şekilde bakar, modern liberalizmde var olan bireyin kendini gerçekleştirme anlayışıyla aynı düşünceye sahiptirler. Anarşistler özgürlüğü kendini gerçekleştirebilen mutlak bir değer olarak görür fakat hiçbir siyasi otoriteyle uyusturamazlar. Faşistler her tür bireysel özgürlüğü reddeder. Faşist bireyler sorgusuz sualsiz liderin emrine uymalıdır. Ekolojistler ise özgürlüğü içsel olarak tanımlar. Dini fundamentalistler ise özgürlüğü içsel ve ruhani bir değer olarak görür. Yani dini otoriteye boyun eğmek, tanrının iradesine uyum ve ruhani mutluluk olarak tanımlarlar (Heywood, 2013, s. 47).

Lock “devlet gücünü kendi başına buyruk olarak değil devletin amacı toplumun barışı, güvenliği ve iyiliğinden başka bir şey olmayan halkın bildiği kurulu yasalarla tarafsız ve dürüst olarak kullanmaktır” şeklinde liberal anlayışı özetlemiştir. Bilgi teorisyeni Hume’a göre ise yasalar, kurallar ve inançlar rasyonel temellere değil de gelenek ve göreneklere bağımlıdır. Hume pozitif adalet anlayışına karşı çıkarak devletin sadece barış, adalet ve özgürlüğü amaçlayan, zorlayıcı bir güce sahip olmayan, genel ve aynı zamanda esnek bir yapıya sahip, kurallara bağlı bir kurum olarak düşünür. Hume’a göre birey kendi faydasını düşünebilen bir varlıktır. Bu yüzden devletin yapacağı herhangi bir müdahale bireysel özgürlüğe yapılmış bir saldırıdır. Diğer bir düşünür Bentham ise devlet tarafından topluma yapılacak her türlü müdahalenin toplumsal mutluluğu bozacağına inanır. Bentham’ a göre devlet bireye sadece güvenli bir ortam sağlamalı ve ona hizmet etmelidir. Smith ise, doğal özgürlük anlayışında bunu bireylerin kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmesiyle sağlayabileceğini, bunu da görünmez el diye tabir ettiği bir sistemle toplumsal faydayı en üst düzeye taşıyabileceğini savunmuştur. Son olarak Spencer ise mevcut işleyen özgür düzenin akışına devlet tarafından yapılacak bir müdahalenin durmadan tekrarlanması sonucu devletin bunu alışkanlık haline getireceğine, bunu da insanları köleleştiren bir düzene doğru götüreceğine inanır (Çetin, 1997, s. 228-229; Çetin, 1996, s. 52).

Liberal düşüncede devleti ortaya çıkaran sebepler arasında ve toplum sözleşmelerinde devletin sınırlandırılması, keyfi yaptırımlara izin vermeme, hukukun üstünlüğü ve devleti kurallarla bağlamak gibi amaçlar vardır. Mevcut yapının yani iktidarın doğal olarak var olması gerektiği aynı zamanda zorunlu sınırlı bir yapı içerdiği kabul edilir. Toplum sözleşmesinde, sözleşme teorileri genel olarak kademeli bir yapıya sahiptir. Başlangıçta insanların birleşmesi ve toplumun meydana gelmesi sağlanmış, daha sonra toplumu oluşturan insanların haklarının güvence altına alınması sağlanmıştır. Diğer aşamada ise devlet ve birey, birbirleriyle karşılıklı ilişkilerini düzenleyen bir takım kuralları sözleşmeyle belirlemiş, devletin meşrutiyetinin sadece doğal hak ve doğal hukukla sınırlı olduğu bunların aksi bir durumda devletin herhangi bir meşrutiyetinin kalmayacağı belirtilmiştir. Ünlü düşünür J.Locke tarafından ortaya atılan kuvvetler ayrılığı fikri ile liberallerin büyük çoğunluğu tarafından da desteklenen hukukun hakimiyeti anlayışı devletin

sınırlandırılmasında ve devletin bağlayıcı bir yapıya büründürülmesinde önemli bir rol oynamış, bu kavramlar birleşerek liberal anayasal bir düşünce yapısını meydana getirmiştir. Bu sayede devlet sınırlanmış ve kontrol altına alınmıştır. Nerdeyse bütün liberal düşünürler tarafından dile getirilen devletin sınırlı görevleri arasında: iç güvenlik, adalet ve savunma gelir. Bunlar sadece toplumda bireylerin birbiri ile olan ilişkilerini düzenlemek ve toplum içinde zor kullanımı engellemek için vardır. Devletin sahip olduğu bu üç zor kullanma hakkını kötüye kullanmaması ve keyfiyeti önlemek için devlet çeşitli yasalarla sınırlanmalıdır (Çetin, 1996, s. 84).

Sonuç olarak liberalizmde sınırlı devlet anlayışının temel değerler arasında yer aldığı, toplumda ortak iyi şeklinde bir anlayış yerine herkese eşit mesafede, bütün bireylerin hak ve hürriyetlerinin yasalarla güvence altına alındığı, siyasal ve toplumsal bir örgütlenme şeklinde olması gerektiğini savunurlar. Liberal düşünürler bireylerin engellenmediği sürece kendi mutluluğunu ve kendi faydasını tesis edebileceğini bununda en çok sayıdaki en çok insanın mutluluğunu sağlayacağını varsayarlar. Bireylerin gelişmesini ve ilerlemesini sağlayan en önemli faktör bireyin özgür ve engellenmemiş olmasıdır (Köker, 1992, s. 35).

1.2.3.4. Serbest Piyasa Ekonomisi

Liberalizmde insan ve özgürlük ne kadar önemliyse, ekonomik alanda da özgürlük liberalizm için o kadar önemlidir. Liberalizmin kurucusu sayılan Locke' un ortaya attığı “doğal haklar” teorisi serbest piyasa düzenini ve serbest piyasa ekonomisinin şekillenmesinde etkili olmuş, diğer önemli bir düşünür olan Hume ise serbest piyasayı “kendiliğinden düzen” kavramıyla ifade etmiş, Smith ise “görünmez el” teorisiyle serbest piyasa ekonomisinin şekillenmesine önemli katkı sağlamıştır (Avan, 2013, s. 16).

Toplumlarda yazılı kanunların dışında bir takım genel yasalar mevcuttur. Bu yasalar toplumda genellikle doğal düzen olarak adlandırılır. Bireyler ve toplum en üst mutluluğa bu doğal düzenlemelerle ve kendi sağladığı tatminlerle ulaşır. Buradaki doğal düzenle anlatılmak istenen bireylerin birbiriyle uyum içinde olması, sürekli bir ilerleme düzeni olması ve özgürlüğün hakim olmasıdır. Bu doğal düzeni bozacak en önemli faktörler, mevcut yönetimin ortak çıkar adı altında insanları kandırmak suretiyle topluma bir takım yaptırımlar uygulayarak onları ikna etmesi,

diğer bir bozucu faktör ise topluma baskı ve zorlama yoluyla bir iktidarın dikta edilmesidir. Özgürlükle, ekonomik özgürlük iç içe geçen birbirinden ayrılması pek mümkün olmayan iki kavramdır. Ekonomik özgürlük deyince aklımıza genel olarak piyasa ekonomisi gelir. Özgürlüğün olmadığı yerde piyasa ekonomisinden, piyasa ekonomisinin olmadığı yerde ise özgürlükten bahsetmek pek mümkün değildir. Özgürlüğün oluşmasında en önemli etken piyasa ekonomisidir. Piyasa ekonomisinde özgürlüğü sağlayan en önemli unsurun başında rekabet gelir. Yani bu sistemde tüketici istediği şekilde istediği yerden ürününü satın alabilir, işçi veya çalışan istediği işte,istediği yerde çalışabilir, hiç kimse bir başkasını etki altına alamaz ve korkutamaz. Piyasa bireylere her türlü imkanı sunarak bireyleri davranışlarında ve seçimlerinde özgür kılar (Çetin, 1997, s. 226-227).

Serbest piyasa ekonomisinde piyasa kavramını şöyle ifade edebiliriz. Piyasa bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerinde ortak rızaya dayanan, toplumda ekonomik faaliyetlerin baskı ve zorlama olmadan düzenlenmesini sağlayan bir mekanizmadır. Piyasa sisteminde toplum için en iyinin ortaya çıkmasını sağlayan faktör bireylerin yarışı ve birbirleriyle olan işbirliğidir. Ünlü düşünür Mises “özgürlüğü korumanın en iyi yolunun kanunlar ve anayasalar değil piyasa olduğunu” belirtir. Mises’ a göre özgürlüğü sağlayan en önemli faktör rekabettir, piyasa bireylere sonsuz fırsat ve imkan sunarak onları özgür kılar. Böylece kimse kimseye bağlı olmayacak, başka bir ifadeyle hiç kimse bir diğerinin elini öpmek zorunda olmayacaktır. Piyasa sisteminde en önemli unsur gönüllülük esasıdır ve zorlama yoktur. Piyasa ekonomisi, bireylerin kendi istekleri doğrultusunda serbestçe faaliyet gösterecekleri alanları yine kendilerinin seçmesi gerektiği anlayışına sahip olan bir sistemdir. Piyasa ekonomisi anlayışında devlet bireylere ve bireylerin tercihlerine müdahale etmemeli ve bu tercihleri engelleyecek bir faaliyet içinde olmamalıdır. Bu sistemde kararlar devlet tarafından değil bireyler tarafından verilmelidir. Liberalizm iki açıdan piyasa ekonomisiyle alakalıdır. İlki mülkiyet, miras hakkı, mübadele ve sözleşme özgürlükleri diğeri ise sınırlı devlet anlayışı ile devletin ekonomik alanda küçülerek piyasayı özel şahıslara bırakmasıdır. Friedman piyasanın tam olarak işleyebilmesi için gerekli olan dört unsurdan bahsetmiştir. Bunlar (Oral, 2011: 13):

1. Kaynakların etkin olarak dağılımı.
2. Bilginin işletilmesi.
3. Her türlü cinsiyet ayrımı ile ırk, dil, din gibi farklılıkların herhangi bir yasal düzenlemeye gerek duyulmadan ortadan kaldırılması.
4. Siyasi anlamda herhangi bir fikir birliğine ihtiyaç duymadan farklı gerçeklerin tatmini, bireylerin istek ve arzularını piyasa vasıtasıyla duyurabilmesi.

Diğer bir düşünür Eucken ise serbest piyasanın sağlanabilmesi için yedi temel unsurdan bahsetmiştir. Bunlar; para istikrarı, tam rekabet, özel mülkiyet, açık piyasa, sözleşme özgürlüğü, ekonomik politikaların sürekliliği ve değişmezliği, özel yapıların kendi faaliyetlerinden ve bunların sonuçlarından tam sorumlu olmasıdır (Erkan, 1987, s. 9).

Özetle piyasa ekonomisi devletin dolaylı olarak düzenleyici bir rol üstlenmesi ile piyasanın kendi kurallarını kendisi belirleyerek arz ve talep dengesine göre işleyen bir ekonomik sistemdir.

1.2.4. Türkiye’de Liberalizmin Gelişimi

Türkiye’de Liberalizm etkileri 1839 Tanzimat Fermanı ile başlamaktadır. Tanzimat Fermanı padişaha karşı anayasal yönetime doğru atılan bir adım olması sebebiyle liberal bir nitelik taşımaktadır. Daha sonra 1850’li yıllarda Ali Fuat Paşa mülkiyet hakkını, Cevdet Paşa ise ticarete serbestliği vurgulayarak yenilikçi hareketlerin gerekliliğini savunmuştur. 19. Yüzyıldan itibaren ise iktisatta liberalleşme alanında çalışmalar yapan ve iktisadi liberalizm temelini atan kişi Sakızlı Ohannes Paşa olmuştur. Ohannes Paşa aynı zamanda liberal ekonominin Türkiye’deki ilk temsilcisi olarak da bilinir. Liberalizm diğer bir popüler ismi de İttihat ve Terakki’den çıkan siyasi bir figür olan Prens Sebahattin’dir. Prens Sebahattin bireyin önemine vurgu yapmış, toplumun kurtuluşunu doğru bir şekilde kapitalleşerek batıdaki liberal anlayışın ülkemize entegre edilmesinde görmüştür. Prens’in bir diğer önem verdiği nokta ise özel teşebbüsün ön plana çıktığı, bürokratik engellerin aşıldığı, yerel halkın etkinliğini arttıran merkezi sistem yerine Adem-i Merkeziyetçi bir yapının gerekliliğidir (Erdoğan, 2017, s. 32).

Cumhuriyetin ilan edilmesinin ardından Türkiye' nin ilk liberal partisi olarak adlandırabileceğimiz parti 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası olmuştur. Bunun nedeni parti programında yer alan; devletin görev ve yetkilerinin asgari düzeyde tutulması gerektiği, ademi merkezîyetçi yapının esas alınacağı, halkın egemenliğine dayanan bir cumhuriyetten yana olduğu, dini inanç ve fikirlere saygılı olarak temel hak ve hürriyetlerin ancak anayasal şekilde sınırlandırılabilceğini savunması olmuştur. Parti demokrasinin tam olarak olgunlaşmaması ve çeşitli sebeplerle, Şeyh Sait isyanı da bahane edilerek amacına ulaşmadan kapatılmıştır (Erdoğan, 2003, s. 14-15).

Tek parti döneminde ise siyasi ve iktisadi alanda liberalizm' den söz etmek pek mümkün görünmemektedir. Siyasi alanda Tek parti olan Cumhuriyet Halk Partisi, çok partili hayata geçiş denemeleriyle siyasette liberalizm'i yakalamak istese de beklenen sonucu elde edememiştir. Çok partili yaşama geçiş için kurulan siyasi partilerden Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası gibi partilerin muhalefetine ve liberal söylemlerine o dönem iktidarda olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından pek sıcak bakılmamış bu partiler bir tehdit unsuru olarak görülüp çeşitli nedenlerle kapatılmıştır (Gök, 2008, s. 42). Ekonomik boyutuna baktığımızda ise 1929'lu yıllarda dünyada yaşanan ekonomik bunalımlar, Türkiye' nin yeni savaştan çıkması, Varlık Vergisi, Milli Koruma Yasası, Çiftçiyi Topraklandırma Yasası, Teşvik-i Sanayi kanunu gibi yasaların çıkarılması, yerli burjuvazinin olmayışı devletin ekonomi üzerindeki etkilerini giderek arttırmasına sebep olmuş ekonomide liberalleşme sağlanamamıştır (Oral, 2011, s. 33).

Türkiye' de liberal-muhafazakar sistem diye ifade edilen yeni sağ olgusu Demokrat Parti liderliğindeki Adnan Menderes'in iktidara gelmesiyle başlar. Merkez sağ olarak ifade edilen bu anlayışın temelinde: Milliyetçi, muhafazakar, demokrat, liberal ve serbest piyasa ekonomisi gibi değerler yer almaktadır (Çavuşoğlu, 2009, s. 266). Tek parti dönemine hakim görüş olan devlet kapitalizmi, Demokrat Parti döneminde yerini parti programında yer alan liberal anlayış, din özgürlüğü ve ekonomik özgürlük gibi görüşlere bırakmıştır. DP'ye göre devlet, ekonomik alanda sadece teşvik edici ve yol gösterici olmalı, kötü bir işletmeci olduğunu kabul edip ülkedeki işletmelerden elini çekerek bunları özel teşebbüslere devretmelidir (Gök, 2008, s. 44).

Demokrat Parti yabancı sermayeyi ülkeye çekmek ve teşvik etmek amacıyla 1951 yılında “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”, 1954 yılında “Petrol Kanunu” gibi yasaları çıkartarak özel girişimleri desteklemeyi ve devletin küçülmesini amaçlamıştır. Ayrıca “Türkiye Sınai Kalkınma Bankasını” kurarak yerli ve yabancı sermayeyi sanayiye teşvik, devlet tahvillerinin halka açılması ve tahvillerin halka devri amaçlanmıştır (Eroğul, 2003, s. 103). Demokrat Parti liberal yönde uygulamalarının yanı sıra birçok aksi davranış da sergilemiştir. Bunlar arasında, birkaç ürün dışında temel ithalat yasaklarının başlatılması, Milli Koruma Yasasının tekrar yürürlüğe konması, yatırım programlarının devlet işletmelerine kaydırılması, en ufak bunalımda bile devletin korumacı politika uygulaması sayabilir (Gök, 2008, s. 45).

Özet olarak Demokrat Parti liberal düşüncüyü savunup hayata geçirmek istese de Türkiye’ de sermaye yetersizliği, ekonomik devletçiliğin zorunlu olması dolayısıyla istenilen başarıyı yakalayamamıştır. Halk desteğini arkasına alan DP’nin gücünü kontrolsüz kullanması, devletin bazı kurumlarıyla ters düşmesi ve ekonominin kötü gidişatı 1960 darbesiyle Demokrat Partinin iktidarının son bulmasına neden olmuştur. Türkiye’de liberalizmin etkileri Tanzimat Fermanına dayanmakla birlikte esas itibariyle toplumda sosyal, siyasi ve ekonomik açıdan köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı dönem Turgut Özal dönemi olarak kabul edilmektedir. Turgut Özal Türkiye’ nin değişimi ve dönüşümünde ilk adımını, etkisi günümüze kadar devam eden ekonomide büyük bir milat olarak kabul edilen 24 Ocak kararlarıyla hayata geçirmiştir. Turgut Özal’ın 24 Ocak kararlarındaki rolü ve 1983 yılında başbakan olması ülkemizde bir dönemin, “Özal Dönemi” olarak anılmasına sebep olmuştur. Özal devletin önemli kurumlarında aldığı görevler, Amerika’da ekonomi alanındaki ihtisası ve gözlemleri, Avrupa’da yaptığı gözlemler ve incelemeler ile özel sektör deneyimlerini birleştirip dünyayı etkisi altına alan yeni neo-liberal anlayışı, ülkemizin gerçekleriyle harmanlayarak Türkiye’nin misyon ve vizyonunu belirlemiş sosyal, siyasal ve ekonomik politikaları şekillendirmiştir (Devecioğlu, 2016, s. 151).

İKİNCİ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL'IN TOPLUM VE SİYASET ANLAYIŞI

2.1. TURGUT ÖZAL'IN MUHAFAZAKARLIK ANLAYIŞI

Özal'ın muhafazakarlık anlayışının inançlı bir aile yapısından kaynaklandığı öne sürülebilir. Özal'ın babası Mehmet bey medrese mezunu, dini eğitim almış, Osmanlıca, Arapça ve farsça dillerine hakim bir banka müdürüydü. Annesi ise 6 yıllık mahalle mektebi eğitimi almış bir öğretmendi. Ailesi siyasal düşünce bakımından Demokrat Parti'yi desteklemekteydi. Özal² ailesi'nin yakın dostu olan Recai Kutan bir söyleşisinde, Malatya' da nerdeyse birkaç aile dışında herkesin CHP'li olduğunu Özal'ın annesi başta olmak üzere tüm kardeşlerinin DP eğilimli olduklarını belirtir. Ayrıca Kutan, Özal'ın üniversite yıllarında siyaseti yakından takip ettiğini, o yıllarda da muhafazakar bir görüşe sahip olduğunu aktarırken Turgut Özal'ın İTÜ Talebe Birliğinin faaliyetlerine de katıldığını ifade etmiştir (Sözen, 2013, s. 75).

Özal'ın aileden gelen bu muhafazakar ve otoriter tavrı yaşamının belirli devrelerinde de kendini güçlü bir şekilde göstermiştir. 1988 yılında Anavatan Partisi'nin 2. Olağan Kongresinde Özal' a yapılan suikast girişimini hatırlamak yerinde olacaktır. Bu suikast girişiminde parmağından yaralanan Turgut Özal aynı gün tekrar Anavatan Partisi genel başkanlığına seçilmiş, suikast sonrası konuşmasında ise "Allah'ın verdiği canı ancak Allah alabilir" diyerek güçlü inancını ortaya koymuştur (Zariç, 2011, s. 88). Özal'ın manevi inancını belirttiği bir diğer

² Turgut Özal 13 Ekim 1927'de Malatya'da doğdu. Babası bankacı, annesi öğretmendir. 1950 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik mühendisliği bölümünden mezun olmuştur. Mezun olduktan sonra aynı yıl Ankara'da bulunan Elektrik İşleri Etüd İdaresinde çalışmaya başladı. 1952 'de ABD'ye gitmiş orda ekonomi alanında eğitim almıştır. Türkiye'ye döner dönmez yeniden EİEİ' de Müdür yardımcısı olarak görev yaptı. 1961'de askerliğini Milli Savunma Bakanlığında Danışma Kurulu Üyesi olarak yapmış aynı zamanda ODTÜ'de dersler vermiştir. Turgut Özal Başbakanlık Teknik Uzmanlar Kurulu üyesi görevi, 1967-1971 yıllarında DPT' ı Müsteşarlığı yaptı. 1971 ve 1973 yılları arasında Dünya Bankasında proje danışmanlığı yaptı. Belirli bir süre Sabancı Holding A.Ş' de üst düzey yöneticilik yaptı. 1977 seçimlerinde Milli Selamet Partisinden milletvekili adayı oldu ancak kazanamadı. Süleyman Demirel tarafından 1979'da Başbakanlık Müsteşarı olarak atanmış tarihi 24 Ocak kararlarını hazırlamıştır. 1980 askeri darbesinden sonra Bülent Ulusu darbe hükümetinde Ekonomiden sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görev almış bu görevinden istifa ederek 1983'te Anavatan Partisini kurmuştur. 1983 yılında yapılan genel seçimleri kazanarak Türkiye'nin Başbakanı olmuştur. 1987 yılında yapılan seçimleri kazanarak tekrar Başbakan olmuştur. 31 Ekim 1989'da TBMM tarafından Türkiye'nin 8. Cumhurbaşkanı seçilmiş 4 yıl sonra 17 Nisan 1993 tarihinde görevi başında vefat etmiştir (Heper, 2011, s. 205).

ifade ise “ Öldükten sonra beni İstanbul’ a defnedin, Kıyamete kadar Fatih Sultan Mehmed’ in ruhaniyeti altında bulunmak istiyorum” sözüdür (Uluç, 2014, s. 119).

Özal siyasete atılmadan önce çeşitli devlet kademelerinde görev almıştır. Bu süre içerisinde kendisinin tarikatlarla bağlantılı olduğu iddia edilmiş ve takunyali olarak isimlendirilmiştir. Özal’ın muhafazakar kimliğine uygun yaşam biçimini Cuma namazlarına gitmesi, ramazanda iftar vermesi, hacca gitmesi, oruç tutması gibi unsurlar göz önüne sermiştir. Öte yandan bu hassasiyetlerine karşın Özal muhafazakarlığın tutuculuk anlamına gelmediğini belirterek eşiyile plajda dolaşmaktan, eğlence yerlerine gitmekten, içkili davetlere katılmaktan çekinmemiş gerek özel gerekse kamusal alanda her şeye açık bir tutum sergilemiştir (Duman, 2008, s. 169).

Özal’ın muhafazakar siyaset çizgisi kendisini 1977 yılında Milli Selamet Partisi’ den milletvekili adayı olmasıyla göstermiştir. Seçimi az bir farkla kaybeden Özal daha sonra kendi kurduğu partiyle seçimlere katılma kararı almıştır. ANAP’ ın bel kemiği kardeşleri Bozkurt Özal, Yusuf Bozkurt Özal ile Hasan Celal Güzel, Mehmet Keçeciler, Yıldırım Akbulut ve Ekrem Pakdemirli gibi muhafazakar çevrelerden oluşmuştur. Özal ayrıca bu muhafazakarlık vurgusunu parti programının başında şöyle ifade etmiştir. “Milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz” (Uluç, 2014, s. 116-120).

Özal’ın Amerika’ da eğitim alması, özel sektördeki başarısı, sermaye çevreleriyle yakın ilişkisi, aileden gelen gelenekçilik, devlet kurumlarında görev alması muhafazakarlık anlayışının biçimlenmesinde önemli rol oynamıştır. Özal muhafazakarlığı toplum açısından bir engel olarak görmemiş daha çok bu anlayışa kültürel boyutuyla yaklaşmıştır. Kültürel muhafazakarlık anlayışını toplumsal, kültürel, ahlaki değerlere saygılı, milli birlik ve beraberliğe bağlı, yeniliklere, düşüncelere son derece açık, hoş görülü olarak tanımlamıştır. Özal bu muhafazakarlık anlayışını iktidara geldikten sonra çeşitli uygulamalarla hayata geçirmiştir. Milli ve manevi değerleri korumak amacıyla toplumun en küçük yapı taşı olan aileye büyük önem vermiş bu amaçla Aile Araştırma Kurumu, Sosyal Dayanışma ve Yardımlaşma Teşvik Fonu gibi kurumları kurmuştur. Ayrıca ahlak

sahibi ve iyi bir neslin yetiştirilmesi için ilk ve orta okullarda din eğitimini zorunlu görmüş yine bu dönem imam hatip liselerinin sayısı 40' tan 1988 yılına gelindiğinde 383' e yükselmiştir. Yine Özal döneminde hacca gidiş gelişler kolaylaştırılmış, çocuklar için Muzır Neşriyattan Koruma Yasası çıkarılmış, televizyonlarda alkollü içecek reklamları ile okul, cami gibi binaların yakınlarında alkollü madde satışı yasaklanmıştır. İslam ülkeleriyle daha yakın işbirliği yapılmış, İslam Ülkeleri Kültür Merkezi İstanbul' da faaliyete geçirilmiştir (Oral, 2011, s. 49-50).

Özal devlet karşısında toplumsal değerlere özellikle dini inançlara önem vermiştir. İdeolojiden uzak, tartışma ve diyaloga dayalı politik söylemiyle muhafazakarlık anlayışının daha çok sosyal ve kültürel bir temele dayandığını göstermiştir. Sonuç olarak Özal demokratik ve liberal uygulamaları, örf, adet ve geleneklere bağlılığı, dinsel değerlere karşı hassasiyeti, ekonomik ve teknolojik gelişmelere açıklığıyla modernizm ile muhafazakarlığı sentezleyebilen ender isimlerden biri olmuştur.

2.2. TURGUT ÖZAL'IN MİLLİYETÇİLİK ANLAYIŞI

Özal siyaset hayatında her kesime hitap etmeyi, uzlaşmayı, farklı düşüncede insanları kendi partisi etrafında toplamayı amaçlamış belirli bir siyasi görüşe ve ideolojiye bağlı kalmamıştır. ANAP' ın dört eğilim olarak isimlendirdiği sosyal adaletçi, liberal, muhafazakar, milliyetçi anlayış partinin düşünce yapısının temellerini oluşturmuş ve parti programında kendisine yer bulmuştur. Özal' ın milliyetçilik anlayışı ırkçılıktan farklı, azınlıklara ve etnik farklılıklara olumlu yaklaşan, ekonomik alanda gelişmeye bağlı bir milliyetçilik anlayışıdır (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 89-95).

Özal devletin resmi milliyetçilik anlayışı olan Kemalist milliyetçiliği uyguladığı liberal muhafazakar politikalarla budamaya çalışmıştır. Bireyci ve liberal değerleri esas alan Özal Türkiye'nin farklı etnik ve kültürel yapıya sahip olduğunu insanları bir arada tutan bağın din olduğunu vurgulamış dünya vatandaşlığından söz ederek evrensel kimliklere ve sivil topluma önem vermiştir. Özal konuşmasında milliyetçiliği bir ırk veya grubun üstünlüğü olarak görmediğini milliyetçiliği daha çok toplumun birlik ve beraberliği, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, demokrasi ve cumhuriyetin korunması olarak algıladıklarını belirtmiştir (Duman, 2008, s. 213).

Özal 1988’ de İzmir il kongresinde yaptığı bir konuşmada “milliyetçilik anlayışının basit ve şovenist bir anlam taşımadığını vurgulayarak” düşüncesini şu şekilde açıklamıştır. ”Milliyetçilik anlayışımız, bu memleketi ileriye götürmek isteyen diğer milletlerle rekabet ettiren ve daha önde olmamız için çalışmanın elzem olduğunu anlatan bir anlayıştır. Biz milliyetçiliği milletler arasında yarış diye görüyoruz.” Yine başka bir konuşmasında, “Bizim milliyetçiliğimiz, Avrupa’ dan geri kalmama milliyetçiliğidir, onunla yarış etme milliyetçiliğidir. Ben milliyetçiliği böyle anlıyorum. Yoksa, komünistler Moskova’ ya demekle milliyetçilik olmaz”. Şeklinde ifade etmiştir. Özal için milliyetçilik anlayışı etnik, kültürel ve ideolojik bir anlam taşımamış onun için önemli olanın özellikle ekonomik kalkınma ve gelişmede başarılı olabilmek olduğunu vurgulamıştır (Oral, 2011, s. 46).

Değişime ve teknolojiye önem veren ve değişimin kaçınılmazlığını vurgulayan Özal, devletin resmi milliyetçilik anlayışının değişebileceğini vurgulamış statükocu milliyetçiliğe şu sözleri ile karşı çıkmıştır. ”Toplumun değişmesine mani olamazsınız. Bu bir süreç. Ne kadar karşı hareket de yapsanız, değişim devam edecektir.” (Uluç, 2014, s. 122). Özal ayrıca milliyetçiliğin geçmişi yaşatarak da sağlanamayacağını bir konuşmasında şöyle dile getirmiştir.“Yavuz Sultan Selim şunu yaptı, Fatih Sultan Mehmet bunu yaptı diyerek geçmişle övünmek milliyetçilik değildir. Milliyetçilik toplumların o anda kendi yaptıkları işlerle övünebilmesidir.” Kısaca Özal milliyetçilik anlayışının, milletin birliği ve bütünlüğü, ülkenin bölünmezliği ile sağlanabileceğini tarih, dil, ırk, kök gibi etnik ve kültürel unsurların bunda belirgin olamayacağını belirtmiştir. Esas olanın toplumlarla yarışma, rekabet, liberalizm anlayışı ve evrensel kimlik olduğunu savunmuş, aynı vatan şuuruna sahip, sevinçte ve kederde ortak duyguları paylaşan herkesin milliyetçi olduğunu ifade etmiştir (Duman, 2008, s. 215).

2.3. TURGUT ÖZAL’IN DEVLET ANLAYIŞI

Özal siyasete atıldığı süre içerisinde, gerek Başbakanlık yıllarında uyguladığı liberal-muhafazakar politikalarla gerekse Cumhurbaşkanlığı döneminde söylem ve davranışlarıyla Türkiye’de geleneksel devlet anlayışını değiştirmeye çalışmıştır. Bu değişime başta idare sistemi olmak üzere, devletin görüş ve felsefesi ile bu görüşlerin dayanağı olan anayasal düzenlemeleri revize etmekle başlamıştır. Özal’a göre

mevcut devlet anlayışı ve yapısı toplumu yönetmek için uygun değildir. Devlet yapısının ve anlayışının yeniden tanzim edilmesi gerektiğini devletin buyuran bir yapıda değil bilakis bireyin devlete karşı hesap sorabilir bir yapısının olması gerektiğini savunmuştur (Duman, 2008, s. 160).

Osmanlıdan günümüze kadar yaşanmış devlet anlayışındaki değişimlerin en önemlilerinden biri de Özal dönemi devlet anlayışıdır. Osmanlı Devleti'nde patrimonyal devlet anlayışı "kul-efendi" ilişkisi hakimken, Osmanlı Devleti'nin mirası üzerine kurulu Türkiye'sinde bu devlet geleneği yumuşatılarak devam ettirilmiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan çok partili sisteme geçişe kadar mevcut olan "seçkin devlet" anlayışı sağ eğilimli Demokrat Parti tarafından kırılmaya çalışılsa da 1960 askeri müdahalesiyle bu süreç son bulmuş esas değişim ve dönüşüm Turgut Özal ile sağlanmıştır (Uluç, 2014, s. 117).

Açıkça devletçiliğe karşı olan Özal, vatandaş görevleriyle tanımlayan bir devlet anlayışının kabul edilemeyeceğini devletin sınırsız yetkilerinin hukuk kurallarıyla sınırlandırılması gerektiğini düşünmüş bu fikrini bütün konuşmalarında, mesaj ve beyanatlarında da açıkça göstermiştir. Özal'ın devletle ilgili bazı görüşleri şöyledir; "Devlet bir istihdam kapısı değildir. Devlet bir hizmet kapısıdır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve memurlar olarak vatandaşına hizmet eder...". Ayrıca parti programında devletin rolünü "Millet devlet için değil, Devlet millet için vardır." sloganıyla ortaya koymuş, devletin dokunulmaz olmadığını vatandaşa hesap veren ve bireyin önünü açan bir araç olduğunu vurgulamıştır. Özal efendi-devlet anlayışını reddetmiş hizmet edilen devlet anlayışına karşı çıkararak merkeze insanı koymuştur (Duman, 2008, s. 160-161).

Özal, halk arasında devleti baba olarak gören bir "devlet baba" anlayışının var olduğunu bu anlayışın çok yanlış olduğunu belirterek bu anlayışla demokrasi bilincinin gelişemeyeceğini vurgulamıştır. Bunu da şu sözleri ile ifade etmiştir; "Bir kısım insanlarımız, devleti baba olarak görmeye devam ediyor. Çok yanlış modern bir ülkede devlet baba olarak görülüyor. Bu iş geçmiştir. Çünkü baba olarak gördüğünüz zaman benim bir tabirim var, eline bir gün sopayı alır sizi döver; bir şey diyemezsiniz..." (Eştürk, 2006, s. 94-95).

Özal 1980’li yıllarla birlikte tüm dünyada etkili olan yeni akımların takipçisi olmuştur. Küresel kapitalizmin etkili olduğu bir piyasa ekonomisinde, Türkiye’nin de bu sisteme hem ekonomik hem de siyasi açıdan eklemelenmesi gerektiğini aksi takdirde diğer ülkelerden geri kalacağını belirtmiştir. Türkiye’de o dönem mevcut devlet anlayışıyla pek örtüşmese de Özal bu tabuları yıkararak serbest piyasa ekonomisini ve liberal demokrasi anlayışını öne çıkarmaya çalışmıştır. Seksenli yıllar Turgut Özal’ın serbest piyasa ilkelerini hayata geçirme çabalarıyla geçmiştir (Duman, 2008, s. 162).

1983 genel seçimleriyle birlikte Özal’ın kurduğu parti ANAP “devletin küçültülmesi” gerektiğini ve devletin birey için var olduğunu bir söyleme dönüştürmüş, özel girişimi yaygınlaştırıcı politikalara hız vermiştir. Özal bu politikalarla ilgili olarak “1980’li yıllar bütün dünyada ortak bir kanaatler bütününden yani devletçi doktrinlerden, yeni bir bütüne, devletçilik karşıtı mücadeleye girişildiği yıllardır. Yeni görüşte devlet kavramının da değişime uğraması kaçınılmazdı.” Şeklinde ifade etmiş radikal düzenlemeler istemiştir (Oral, 2011, s. 40).

Özal’ın bir diğer önem verdiği devletçi yaklaşım tarzı da ademi merkeziyetçi düşünce sistemidir. Dünyada o dönem yaygın olan düşünce sistemi ve gelişmeler yerel yönetimlerin güçlendirilmesi yönünde olmuştur. Bu amaç doğrultusunda kamusal mekanizmaların ve kamu gücünün özel sektöre devri ve tasfiyesi öngörülmüştür. Bu modelde amaç merkezi yönetimle yerel yönetim ilişkilerinin en aza indirilmesi ve merkezi yönetimle kesilen bağların yerini mali piyasaların ve özel sektörün almasıdır (Güler, 2005, s. 272).

Yerel yönetimler ilk olarak Özal zamanında yapılan 1984 seçimleriyle güçlendirilmiştir. Özal’ın partisi ANAP tarafından kazanılan seçim, 12 Eylül’den bu yana askeriyenin elinde olan belediyeleri iktidarın kontrolüne almıştır. Sonuç olarak yerel yönetimler istenilen ölçüde güçlendirilemese de İmar Kanunu, Gecekondu yasası, Emlak Vergisi gibi uygulamalarla belediyeler ekonomik açıdan güçlendirilmiştir (Oral, 2011, s. 43).

Özal ekonomi alanındaki devlet anlayışında görünmez el prensibini desteklemiştir. Özal’a göre piyasanın bir görünmez eli vardır. Ona göre “ O

görünmeyen el bütün hizmetleri yapar. Sizin filanca mal şurada üretilsin şuraya getirilsin demenize gerek yoktur.” Serbest piyasada aracı üreticinin ürettiği malı alır, ihtiyaç merkezlerine dağıtır. Piyasaya müdahaleye gerek kalmaz çünkü sistem bu işten kar edecektir. Kar kavramı serbest piyasanın en önemli unsurudur. Özal böyle bir serbest pazarı oluşturmak için gerçekçi fiyat, faiz ve kur politikasını hayata geçirmiş, sübvansiyonları ve fiyat kontrollerini kaldırmış, dış ticarete önemli değişiklikler yapmıştır. Özal o dönem liberalizmi bir bütün olarak uygulamaya çalışmışsa da daha çok iktisadi liberalizmi; özelleştirme, serbest ticaret, rekabet, girişimcilik ve siyasi liberalizmde; bireysel özgürlükler, çoğulculuk, düşünce ve ifade özgürlüğü ile farklı kimliklerin tanınması gibi diğerlerinden daha çok öne çıkan politikalara ağırlık vermiştir (Duman, 2008, s. 165).

Özal’ın devlet anlayışını kısaca özetlersek, Özal her zaman demokratik değerleri ve siyasi çoğulculuğu savunmuş, klasik devlet anlayışına karşı çıkmış, döneminde birçok siyasetçinin cesaret edemeyeceği fikri atılımları gerçekleştirmiş, halktan yana bir söylem kullanmış siyasi bir figürdür.

2.4. TURGUT ÖZAL’IN SİYASET ANLAYIŞI

Turgut Özal siyaset sahnesine ilk adımını 1977 Genel Seçimlerinde MSP’ den İzmir Milletvekili adayı olarak atmıştır. Fakat ilk denemesinde seçimi az bir farkla kaybetmiştir. Daha sonra 1979 yılında Süleyman Demirel tarafından Başbakanlık Müsteşarı olarak atanmış aynı zamanda DPT Müsteşarlığını da vekaleten yürütmüştür. 1980 ve 1982 yıllarında Bülent Ulusu Hükümetinde Ekonomik İşlerden Sorumlu Başbakan Yardımcısı olarak görev almış daha sonra 1982’de bu görevinden istifa ederek 1983 yılında kendi partisi olan Anavatan Partisi’ni kurarak siyasette aktif rol almıştır (Oral, 2011, s. 37).

Özal bazı çevreler ve eleştirmenler tarafından Atatürk’ten sonra Cumhuriyet tarihinin en önemli ve en büyük ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümünü gerçekleştiren siyaset ve devlet adamı olarak adlandırılmıştır. Turgut Özal’ın bu şekilde anılmasında, Özal’ın siyasi anlayışında ve politik kararlarında değişim ve dönüşümü hedefleyen politikaları benimsemesi ve hayata geçirmesi aynı zamanda pragmatist tutumu etkili olmuştur (Duman, 2008, s. 171).

Özal'ın siyasi anlayışı diğer siyasilerden ve devlet adamlarından farklılık arz etmekteydi. Turgut Özal anlayış olarak daha serbest, daha özgürlükçü ve devlete hız kazandıracak politikalardan yanaydı. Özal bürokrasiyi fazla önemsemeyerek devlette bazı işlerin çabuklaştırılmasını sağlamak amacıyla bazı yasaların görmezden gelinebileceğini vurgulamış bunu da “ Anayasayı bir kere delmekle bir şey olmaz”, sözüyle doğrulamıştır. Fakat Özal hükümetleri döneminde çıkarılan birçok yasa anayasaya aykırı olduğu için uygulamaya geçirilememiştir. Özal kendisinde bir bürokrat olmasına rağmen bürokrasiye karşı olan bir liderdi. Bürokraside seçilmişlerin atanmışlara olan üstünlüğünden bahsederek, atanmış kişilerin seçilmiş kişilerin denetimi altında olması gerektiğini vurgulamıştır. Alışılmışın dışında devlete farklı bir kalıp çizerek devleti millete hizmet eden bir birim olarak görmüş, sivil katılımcı siyaset anlayışını destekleyen ve benimseyen bir lider olarak Türk siyasi hayatında yer edinmiştir. Özal siyasi hayatı boyunca bürokrasiye güvensiz tavırlar sergilemiş, bürokrasiyi yaratıcılıktan uzak, tutucu, hantal ve yavaş olarak nitelmiştir. Özal iktidara geldiğinde bürokratik kadroları yeniden düzenlemiş, unvan sayısı ve elektronik sanayindeki korumaları azaltmıştı. Özal bunları iktidara gelmeden önce kendi kafasında tasarlamış ve uygun zamanda da bunları hızlı bir şekilde hayata geçirmiştir (Gök, 2008, s. 112-113).

Özal'ın halktan yana, sivil ve cesur tavrını sergileyen bir diğer gelişme ise 1988 yılında yaşanmıştır. Özal döneminde Genel Kurmay Başkanı olarak atanması beklenen ve ilk sırada yer alan Necdet Öztorun beklenmedik bir şekilde Özal tarafından atanmamış yerine bir sonraki isim olan Necip Torumtay Genel Kurmay Başkanlığına atanmıştır. Bu olay tarihe “Öztorun Operasyonu” olarak geçmiştir. Askeri alanda yaşanan bir başka olay da Kenan Evren zamanında yaşanan Milli Güvenlik Kurulu toplantısında irtica tehlikesine karşı Özal'ı uyarmasıdır. Evren, Hükümeti irtica tehlikesi için defalarca uyarılmış ve sıkı tedbirler alınması gerektiğini söylemiştir. Fakat Özal “Merak etmeyin bir şey olmaz” diyerek bunu geçiştirmiştir (Duman, 2011, s. 113).

Özal 1987 yılında Bakanlar Kurulunda gerçekleştirdiği bir konuşmasında da askeriye uyarılmış toplantıda şunları dile getirmiştir. “Genel Kurmay Başkanlığı’nda bir plan yapılmış 2000 yılına kadar komuta kademesinin kimlerden oluşacağı tespit edilmiş. Böyle bir tespitten bizim haberimiz yok... Harbiye’den mezun

teğmenler kendileri için ulaşılabilecek son mertebeyi Cumhurbaşkanlığı olarak görüyorlar. Hayır, Harbiye'den sonra teğmenlerin ulaşacağı en son mertebe Genel Kurmay Başkanlığıdır.” diyerek o dönemlerin son bulduğunu askerlerin kafasından bu düşüncelerin silinmesi gerektiğini belirtmiş 1989 yılında seçilecek Cumhurbaşkanı'nın mutlaka sivil olacağını belirtmiştir. O dönem her liderin cesaret edemeyeceği ve dillendirilmesi çok zor bu konuşma Turgut Özal'ın yönetimin sivilleştirilmesi adına takındığı önemli tavırlardan biridir (Cemal, 2000, s. 253).

Özal konuşmasında ve beyanatlarında sık sık transformasyon ve çağ atlamak kavramlarını kullanmış, Batılı toplumlarla yarışabilmek için kurumsal, yapısal ve zihinsel bir değişimin gerekli olduğunu savunmuştur. Özal Osmanlı devletinin ekonomisinin tarıma dayalı olması ve artan nüfusu nedeniyle yenilikleri takip edemediğini, o dönem Batının başta sanayi devrimi olmak üzere ekonomik ve siyasi alanda kendini çok geliştirdiğini belirtmiştir. Osmanlı'nın bu değişime ayak uyduramadığını bunun da ülkemizi etkileyen önemli bir faktör olduğunu belirterek Türkiye'nin bu sebeple hızlı bir değişim, yenilik ve reform gerçekleştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Özal bu değişim ve dönüşümü başarabilmek adına 1980'lerin globalleşen dünyasında mevcut ve yükselen siyasi değerleri iyi okuduklarını ve anladıklarını gelişmiş toplumlardan geri kalmamak için bu politikaları uyumlu hale getirerek tatbik ettiklerini söylemiştir. Özal gelişimin ve değişimin en önemli parametreleri arasında sayılan ekonomiden başka din ve vicdan, düşünce ve fikir ile teşebbüs özgürlüğünün de sağlanmasının gerekliliğini sık sık belirtmiştir. Özal politikalarında Türkiye'nin sadece siyasal, kültürel ve hukuksal anlayışa dayalı bir bürokratik modernleşmeyle yol alamayacağını, ticari, mali ve ekonomik devrimlere dayalı teknolojik bir modernleşme anlayışıyla yönetilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Duman, 2008, s. 170-172).

Özal iktidara geldikten sonra Türkiye'nin kısa vadede yeni bir siyaset anlayışına sahip olması gerektiğini ifade etmiş, bunu da partisinin değerlerini sayarken belirtmiştir. Özal'ın siyasi kimliği liberalizm, muhafazakarlık, milliyetçilik, sosyal devlet söylemleriyle şekillenmiştir. Turgut Özal'ın siyaset anlayışını yansıtan en önemli unsurlar ANAP parti programında maddeler halinde sıralanmıştır. Parti programının ilk maddesinde bireye ve özgürlüklere önem veren, sosyal adaleti savunan, ekonomik kalkınmayı hedefleyen, ülkenin ileri götürülmesi için gereken her

şeyin en iyi şekilde yapılacağı belirtilmiş, partinin gayesi ortaya konmuştur. İkinci maddesinde devletin millet için var olduğu belirtilmiş sosyal devlet açılımı yapılmıştır. Üçüncü maddede devletin adalet anlayışından bahsedilerek, yargının bağımsız ve her vatandaş için eşit olması gerektiği vurgulanmıştır. Özetle Turgut Özal düşündüğü ve kendini yansıtan fikirlerini parti programında belirtmiş ve bunları uygulamaya geçirmeye çalışmıştır (T.B.M.M. Kütüphanesi, 1983, s. 3-10).

Özetle Turgut Özal bulunduğu zor şartlar ve zaman açısından diğer siyasilerden farklılık arz etmiş, devlet anlayışıyla ve siyasi görüşüyle de bunu her alanda sergilemiştir.

2.5. ÖZAL'IN ÜÇ TEMEL ÖZGÜRLÜK ANLAYIŞI

Özal'a göre özgürlük veya serbestlik kalkınmayı sağlayabilmek amacıyla sunulan çözüm önerileridir. Özal özgürlüğün sadece ekonomik alanda değil siyasal ve toplumsal alanlarda da olması gerektiğini savunmuştur. Özal yönetime geldikten sonra ülkenin içindeki şartları da göz önünde bulundurarak ilk olarak ekonomiyi sağlamlaştırmış özgürlüklerin ise bunun arkasından zaten kendiliğinden geleceğini vurgulamıştır (Uzun, 2008, s. 145).

Özal iktidara geldikten sonra temel hak ve özgürlükler, insan hakları demokrasi alanlarında yaptığı çalışmalar ve bu yöndeki açılımları Türkiye'nin Avrupa Birliği ile olan ilişkileri ve demokratikleşmesi açısından oldukça önem arz etmiştir. Çünkü Türkiye'nin 12 Eylül'ü yaşaması, askeri yönetimin düşünce ve ifade özgürlüklerini, insan haklarını, demokratik ve siyasi özgürlükleri kısıtlaması ülkede demokrasiyi zedelemiş ve dünyada birçok ülke Türkiye ile olan ilişkilerini dondurmıştır. Askeri yönetimin sivil yönetimi devre dışı bırakması ve uzaklaştırması ülkede birçok insan hakları ve özgürlüklerin kısıtlanmasına yol açmıştır. Özal ülkeyi askeri vesayetten kurtarmak ve özgürlükleri tekrar sağlamak amacıyla bir takım politikaları hayata geçirmiştir (Duman, 2008, s. 145).

Özal sadece liberal ve demokratik toplumlarda söz konusu olabilen ayrıca kendi parti programında da yer verdiği üç temel özgürlük anlayışını şöyle sıralamıştır: düşünce ve ifade özgürlüğü, din ve vicdan özgürlüğü ve teşebbüs yani girişim özgürlüğü. Özal ayrıca bu üç ana hürriyet anlayışı dışında toplumun tüm

kesimlerine hitap eden ve demokrasiyi güçlendiren çeşitli yasal düzenlemeleri de hayata geçirmiştir (Kurun, 2017, s. 368).

2.5.1. Düşünce ve İfade Özgürlüğü

Özal siyasette üç temel özgürlük anlayışına büyük önem vermiş, bu özgürlüklerin sadece liberal ve demokratik toplumlarda var olabileceğini belirtmiştir. Bu üç temel özgürlüğün öncelikle insan hak ve hürriyetlerinin korunması, düşünce ve ifade özgürlüğünün sağlanması ile mümkün olacağını belirtmiştir. Özal'a göre düşünce hürriyetinin engellemeye çalışılması düşünceye olan saygıyı ortadan kaldırır ve böylece insanlar kendi potansiyellerinin farkına varamadığından bireysel kabiliyetlerini yitirmeye başlar. Böyle bir durum toplumda insanlar arasında ayrışma, bölünme ve kutuplaşmaya sebep olarak ülke bütünlüğüne zarar verecektir. Medeni toplumlarda, fertler veya kurumlar kendi düşüncesini ve görüşünü serbest bir şekilde herhangi bir baskı olmadan karşılıklı saygı çerçevesinde tartışabilmekte ve savunabilmektedir. Özal burada esas olanın insanların iyi veya kötü düşünce içinde olmalarının değil birbirini karşılıklı hoşgörü ve saygı çerçevesinde ifade edebilmelerinin ve dinleyebilmelerinin olduğunu savunmuş devlet-toplum ilişkisini düdüklü tencereye benzetmiştir. Özal'ın ifadesiyle "...Serbest bırakırsanız, tencere kapağı açılırsa, tazyik birikir mi? Düdüklü tencerede tazyik birikiyor. Burada birikmez. Acarsınız kapağı, her şey çıkar ortaya. Mesele bu kadar da basit." (Duman, 2008, s. 291-292).

12 Eylül darbe sonrası ülkemizde yapılan Anayasa ve yasalar sonraki dönemde siyasi hayatın ve özgürlüklerin de sınırını belirlemiştir. Askeri rejimden kalma düzenlemeler 1983 sonrası sivil rejimleri demokrasi ve özgürlükler konusunda etkilemiştir. 1983 sonrası dönemde askeri rejimin uyguladığı birçok yasa, özgürlükler üzerinde etkili olmuş kişi hak ve hürriyetleri ile kişi özgürlüğü açısından sorunlu bir dönem yaşanmıştır. Bunlardan bir kaçına örnek verecek olursak; tutuklama sürelerinin belirsizliği, haksız tutuklama tazminatlarının yetersizliği, tutuklamaya sıkça ve kolayca başvurulabilmesi, gözaltı sürelerinin uzunluğu bunlardan bazılarıdır (Gök, 2008, s. 83).

Özal iktidara geldikten sonra askeri vesayetini izlerini silmek ve demokrasiyi geliştirmek amacıyla ilk olarak insan haklarına aykırı olduğunu düşündüğü, iki yılda bir yurtdışına çıkma yasağını ve döviz bulundurmaya suç sayan yasağı kaldırmakla başlamıştır. Daha sonra Özal Anayasanın düşünce ve ifade özgürlüğünü kısıtlayan ve örgütlenme özgürlüğüne karşı olan TCK' nın 141, 142 ve 163 maddelerini kaldırarak özgürlükler açısından önemli bir adım atmıştır. Ayrıca bu dönemde atılan bazı önemli adımlar şunlardır (Duman, 2008, s. 290):

1. Türk Ceza Kanunu'nun 141, 142 ve 163 maddelerinde yer alan İslami ve sosyalist görüşleri yasaklayan maddeler kaldırılmıştır.
2. Türkiye Büyük Millet Meclisinde İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur.
3. Yapılan referandumla eski yasaklı liderlerin siyasete geri dönmeleri sağlanmıştır.
4. İşkencenin ve insani olmayan muamelelerin önlenmesine dair Avrupa Konvansiyonu onaylandı.
5. 12 Eylül darbesiyle getirilen sıkıyönetim 58 ilde kaldırıldı.
6. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin yargı yetkisi tanındı.
7. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek bazı protokoller imzalandı.
8. İşkence ve kötü muamelenin önlenmesine dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi imzalandı.
9. Kamu kurumlarında resmi dil dışında farklı bir dille konuşma yasağı kaldırılmıştır.
10. Askerlerin siviller üzerindeki etkisi kırılmaya çalışılmış bir dizi düzenlemeler yapılmıştır.

Bu dönemde ayrıca kitle iletişim özgürlükleri açısından da olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Televizyon ve radyo yayınlarında devlet tekeline son verilerek özel radyo ve televizyonlar kurulmuştur (Eştürk, 2006, s. 98).

Özal konuşmalarında en fazla serbestlik kavramına değinmiş insanların düşüncelerini özgür bir şekilde ifade ederek dini inançlarını ve bu inançların gerektirdiği uygulamaları da yaşayabilme konusunda serbest olabilmelerini

savunmuştur. Özal iktidar olduğu dönemde üniversitelerde yaşanan kılık kıyafet uygulamasını, türban yasağını ve YÖK'ün bu konudaki tavrını eleştirmiş, bu tür uygulamaları tasvip etmediğini söylemekten de çekinmemiştir (Özal, 1987, s. 314).

Özal konuşmalarında ve beyanatlarında çoğulculuğu, insan temel hak ve özgürlüklerini yüceltmiş, onları kutsal ve vazgeçilmez haklar olarak ifade etmiştir. Özal 1993 yılında İstanbul'da Bosna Hersek mitinginde yaptığı bir konuşmada bu özgürlüklere şöyle vurgu yapmıştır:”Çoğulculuk, çok seslilik, söz ve fikir hürriyeti, temel hak ve hürriyetlere kayıtsız şartsız saygı artık toplum hayatımızın temel esasları haline gelmiştir. Bu noktadan geri dönmeyi bundan böyle kimse tasavvur edemez.”ifadesiyle artık toplumun sosyal ve siyasal hayatta daha etkin olmasını istemiş ve daha cesur düşüncelerine yardımcı olmuştur (Uluç, 2014, s. 130).

Özal Türkiye’de düşünce ve ifade özgürlüğünün çok önemli olduğunu, ülkemizde düşüncenin ifadesi hususunda birtakım engellerin mevcut olduğunu vurgulayarak bunların bir an önce ortadan kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir. Özal 1989’da partisinde yaptığı bir grup konuşmasında, batılı gelişmiş ülkelerde tabuların yer almadığını, Türkiye’nin ise hala bu tabulara bağlı olduğunu ve bu tabuların yıkılmadığı sürece ülkemizin gelişmesinin pek mümkün olamayacağını belirtmiştir. Özal bu tabuları birer birer yıkacağını ve insanları düşünmeye teşvik ederek bir şeyler meydana getirmelerini sağlayacağını ifade etmiştir (Özal, 1989, s. 386).

Özal tabuların ve kısıtlamaların insanların ufkunu körelttiğini, toplumun gelişmesini ve kalkınmasını engellediğini savunmuştur. Fikirler serbestçe ortaya konulup kısıtlanmazsa iyi neticeler elde edilebileceğini aksi takdirde kısıtlanıp tabularla desteklenirse o fikirlere kötü neticeler elde edilebileceğini belirtmiştir. Medeni toplumlarda serbest rekabet ile serbest düşünce atmosferinin yer aldığını batının ileri gitmesinde bu iki önemli faktörün etkili olduğunu savunmuştur (Duman, 2008, s. 292).

2.5.2. Din ve Vicdan Özgürlüğü

Özal iktidara geldiği 1983 yılına kadar Türkiye’de demokrasinin önemli eksiklikleri arasında yer alan din ve vicdan hürriyeti konusunda çeşitli sınırlamalar bulunmaktaydı. Özal göreve geldiği ilk yıldan itibaren sosyal ve toplumsal alanda özgürlüklerin sınırlarını genişletmeye çalışmış, din ve vicdan hürriyeti alanında kısıtlamaları gidermeyi amaçlamıştır. Özal zamanında devlette hakim olan görüş Kemalizm’di. Kemalizm dinin sosyal gerçekliğini istemeyerek de olsa kabul etmiş ve dini, bireylerin vicdanlarına hapsolması gereken bir olgu olarak görmüştü. Bu durumun aksine Özal dışlayıcı laiklik yerine pasif laikliği savunmuş ve dindar Cumhurbaşkanı olarak anılmıştır (Kurun, 2017, s. 367).

Türkiye’de din ve laiklik konusu tartışmalı olarak sürekli gündemde kalmıştır. Cumhuriyetin ilanı ile birlikte seçkin grup dinin yeniden tanzim edilmesi gerektiğini ifade etmiş, dini inanç ve uygulamaları kamusal alandan özel alana kaydırmaya çalışmışlardır. Kemalist anlayış, Türk devletini modernleşme uğruna laik bir rejim olarak tanımlamaya çalışmış, dinden arındırılmış bir devlet inancını benimsemiştir. Bu dönemde din, Kemalizm için rakip bir ideoloji olarak görülmüş, modernleşme maksadıyla devlet kontrolü altına alınmaya çalışılmıştır. Osmanlı ne kadar çeşitli etnik yapıya sahip olsa da gerek yönetimde gerekse halk için din, çok önemli bir yer teşkil etmekteydi. Din unsuru Osmanlıdan sonra da Türk milletinin temel bileşenini oluşturmuş fakat Kemalistler tarafından bir tehdit olarak görülüp devlet tarafından sınırlamaya gidilmiştir. Turgut Özal Kemalist ideolojiden farklı bir din ve devlet anlayışına sahipti. Özal dini inanç ve laiklik konusunda, kalıplaşmış fikirler yerine genellikle tartışmaya ve müzakereye daha fazla önem vermiştir. Özal’ın resmi ideolojiden en fazla ayrıştığı konuların başında din ve laiklik konusu gelmekteydi. Ona göre devlet vatandaşın dini inançlarına müdahale etmemeli vatandaşın bu inançları özgür bir şekilde yaşamasına müsaade etmelidir (Duman, 2008, s. 295-297).

Özal din ve devlet anlayışı arasındaki ilişkiyi batı standartlarında olduğu gibi, dini siyasete karıştırmadan, laikliğin de dini özgürlüğü baskı altına almadan yaşanması gerektiğini savunmuştur. Özal bu konudaki düşüncesini şöyle ifade etmiştir: “Laikliğin temel bir direği vardır: Din ve vicdan hürriyeti. Din ve vicdan

hürriyetinin de tek güvencesi vardır: Laiklik. Bu iki temel kavram, birbirlerinin varlık nedenidir. Ve her biri diğzerinin koruyucusudur” (Oral, 2011, s. 98).

Özal dine çok önem vermiş, dinin medeniyetlerin kültürünü oluşturduğunu ve hatta topluma şekil vererek onları derinden etkilediğini ifade etmiştir. Türk toplumunun İslam’ı kabulünden itibaren din, sosyal hayatta önemli bir rol oynamış ve aynı zamanda toplumu büyük ölçüde etkilemiştir. Özal’a göre din, aile gibi toplumun temel yapı taşını oluşturan ve bütünleşmeyi sağlayan bir unsurdur. Özal bunu bir konuşmasında şöyle ifade etmiştir: “Devletimiz laikdir. Ama milletimizi bir arada tutan, ebedi birliğimizde en güçlü bir şekilde hizmeti olan, esas rolü olan İslam’dır.” Özal Kemalizm ideolojisinden farklı bir anlayış öne sürmüş, dine toplumsal bütünleşmeyi sağlamada farklı bir misyon yüklemiştir (Özal, 1989, s. 46)

Özal din ve vicdan hürriyetine resmi ideolojiden farklı liberal bir bakış açısıyla bakmıştır. Özal o dönemde yaşanan başörtüsü sorununu, Kemalistlerin bu konuya bir tabu olarak baktığını, insanların inançlarına ve düşüncelerine karışılmaması gerektiğini, eğer inanarak örtüyorsa demokratik ve laik bir devlet olarak buna karışmaya zaten haklarının olmadığını ifade etmiştir. Özal herkesin dilediği kıyafeti seçebileceğine, türban takanların takmayanlara veya takmayanların takanlara karışmaması gerektiğini, herkesin hür olmasını ve bundan korkulmaması gerektiğini savunmuştur (Duman, 2008, s. 298). Sonuç olarak Özal din ve vicdan hürriyetini liberal çerçevede, insan hak ve hürriyetlerine uygun demokratik bir açıdan ele almıştır.

2.5.3. Teşebbüs Özgürlüğü

Özal’ın üç temel özgürlük anlayışı içinde hiyerarşik bir sınıflandırma yapıldığında teşebbüs özgürlüğünü, ilerlemenin motoru olarak ilk sırada yer aldığını görebiliriz (Uzun, 2008, s. 145). Teşebbüs kelime anlamı olarak girişim, teşebbüs özgürlüğü ise bireyin hür bir ortamda iktisadi faaliyetlerde bulunma, elde ettiği kazançları serbestçe kullanabilme ve sahiplenebilme özgürlüğüdür. Özal açısından teşebbüs özgürlüğü, liberalizmin ve serbest piyasa ekonomisinin temel yapı taşını oluşturmaktadır. Özal teşebbüs özgürlüğünü şöyle tanımlamıştır: devlet müdahalesinin en asgari düzeye indirildiği, insanların hür ve bağımsız bir şekilde kendi yeteneklerini ortaya koyabildiği bir sistem olarak ifade etmiştir. Türkiye’de

1950 yılında Demokrat Partiyle başlayan teşebbüs özgürlüğü o dönem dünya standartları seviyesinde gerçekleştirilememiş fakat ülke genelinde iyi bir mesafe kat edilmiştir. Daha sonra Türkiye’de 1960 darbesiyle ekonomik gelişmelerin önü kesilmiş, 1980 yılına kadar ülkemiz özel teşebbüs bakımından ilerleme kat edememiştir. 1983 yılında Turgut Özal’ın iktidara gelmesiyle birlikte özel teşebbüsün desteklenmesi ve ekonomik özgürlüklerin hayata geçirilmesi hız kazanmış ve bu amaçla bir takım düzenlemeler yapılmıştır (Gündüz, 2001, s. 162-163).

Devleti yeniden yapılandırmaya çalışan Özal devletin zorunlu fonksiyonlarını yerine getirmek dışında, devletin sosyal ve refaha dönük politikalarından kaçınması gerektiğini dile getirmiş bunların özel teşebbüs eliyle yapılması gerektiğini savunmuştur. Bu amaçla önce sosyal alanda, sağlık ve eğitim alanında özelleştirilmeye gidilmiş daha sonra ulaşım, altyapı ve enerji gibi yatırımlar özel sektöre devredilmeye çalışılmıştır (Duman, 2008, s. 299).

Özal teşebbüs hürriyetinin sağlanması ve ekonomide liberal bir anlayışın hayata geçirilmesi için ilk adımı mali piyasa alanında atmıştır. Özal yönetime gelir gelmez mal, para, fiyat, faiz, kur değerlerini serbest bırakmaya çalışmış diğer yandan liberal ekonomik modele uygun bir ithalat ve ihracat rejimi getirmeyi amaçlamıştır. Özal teşebbüs özgürlüğünün sağlanabilmesi için devletin ekonomik alanda ne yapıp ne yapmayacağını iyi bilmesi gerektiğini iktisadi alanda ise vatandaşın rakibi değil ona yardımcı olarak destek olmasını istemiştir (Oral, 2011, s. 99).

Turgut Özal teşebbüs özgürlüğünün tesisi için bazı uygulamaların hayata geçirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bunlar;

1. Devlet aşırı bir istihdam kapısı olmaktan çıkarılmalı ve hantal yapısından kurtarılmalıdır.
2. Çalışanlara verilen aşırı ücretler önlenmelidir.
3. KİT sayısı azaltılmalı, İktisadi Devlet Teşebbüsleri millete mal edilmelidir.
4. Ferdi teşebbüsün önüne konulan engeller kaldırılmalıdır
5. Devlet vatandaşına karşı hükmedici rolünden vazgeçmeli millete karşı teşvik edici, koruyucu bir rol üstlenmelidir.

Sonuç olarak Özal ortaya koyduğu düşünceler ve yaptığı uygulamalarla serbest piyasa ekonomisine ve teşebbüs özgürlüğüne³ büyük önem vermiş gerekli olan koşulları sağlamak için elinden geleni yapmıştır. Özal'ın Özelleştirme uygulamalarına başlaması, kanunlarla özgürlüklerin önünü açması, yurtdışı seyahatlerine giderken iş adamlarını da yanında götürmesi, döviz yasağını ve yurt dışı çıkış yasaklarını kaldırması, 24 Ocak Kararlarıyla alınan ithalat ve ihracatı teşvik politikaları, gümrük vergilerine yapılan indirimler teşebbüs özgürlüğü açısından atılmış önemli adımları kanıtlar niteliktedir (Gündüz, 2001, s. 167-168).

³ Türkiye'de 1980'li yıllar ülke ekonomimizin dışa açıldığı ve serbestleştiği yıllardır. Ayrıca dünya genelinde sermayeyi genişletici politikalar yine bu dönemde uygulanmıştır. Bu dönemde döviz değerleri günlük olarak belirlenmiş, TL'ye diğer para birimleri karşısında değer kaybettirilmiştir. Böylece ülke içersinde üretilen mallar diğer ülkeler açısından daha ucuz fiyatlara elde edilebilmiş bu durum ihracatta artışı getirmiştir. Bu dönem ayrıca ucuz kredi, vergi iadesi, teşvik ve sübvansiyonlarla ithalat ve ihracat desteklenmiştir (Demirbaş, 2003: 234). Bu dönemde uygulanan bir diğer politikada ihracatın arttırılması için yapılan reel gelirlerin düşürülmesi olmuştur. İhracatı arttırmak amacıyla yapılan bu düzenleme, emek piyasasının yani işçi sınıfının büyük oranda zarar görmesine sebep olmuş fakat ihracatın arttırılması için bu maliyete katlanılmıştır (Gök, 2008: 96). Özal döneminde yaşanan bu gelişmelerin yanında turizm sektörüne de ayrıca büyük önem verilmiş ülkeye gelen turist sayısındaki artış sayesinde önemli sayılabilecek döviz gelirleri elde edilmiştir. Diğer yandan Turgut Özal'ın kişisel çabalarıyla yurtdışında müteahhitlik hizmetlerinin arttırılması sağlanmış ve diğer elde edilen yurtdışı gelirleriyle de Özal ülkeyi döviz darboğazından çıkarmayı başarmıştır (Gök, 2008: 97). Özal ülke refahını arttırmak ve işsizliği önlemek amacıyla yabancı sermayenin ülkeye girişine izin vermiş ülke içinde istihdam oluşturarak işsizliği azaltmış üretimi de arttırmıştır. Ayrıca Özal girişimciliği ve öngörüsü sayesinde o dönemin iş dünyasına ön ayak olmuş dış gezilerde iş adamlarını yanında götürmüştür. Bu sayede iş adamlarının ufkunu açmış onlara sermaye ve destek sağlayarak diğer ülkelerle bağlantı kurmalarında ve ticaret yapmalarında yardımcı olmuştur (Duman, 2008: 252).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TURGUT ÖZAL İKTİDARI DÖNEMİNDE TOPLUM VE SİYASET

3.1. TURGUT ÖZAL İKTİDARI ÖNCESİNDE MEYDANA GELEN GELİŞMELER

3.1.1. Küreselleşme ve Post Modernizm

Küreselleşme sözcüğü eski bir kavram olmakla birlikte bu kavram ilk kez 1961 yılında Webster sözlüğünde yer almıştır. Sözcüğün bilimsel anlamda yaygınlaşması ve bugünkü anlamında kullanılması ise 1980' li yıllara doğru olmuştur. Küreselleşme kavramı yoğun ve yaygın kullanımı, gündeme geliş biçimi, küresel köy tanımlamasıyla bir taraftan tekdüze bir anlam içerirken, diğer taraftan bugünün dünyasını yapılandıran geleceği şekillendiren bir manaya bürünmüştür (Varlık, 2009, s. 14-15).

Ortak bir tanımı olmasa da küreselleşme toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel ilişkilerin sınır ötesini aşarak dünyaya yayılması, farklı bölgelerde yaşayan toplum ve devletlerin birbirleriyle olan iletişiminin ve etkileşiminin artması ve birbirine bağımlı hale gelmesidir. Kısacası artan bir ölçüde bütünleşme sürecini ifade etmek için kullanılmıştır (Sözen, 2013, s. 27). Küreselleşmede önemli unsur yerel düzeyde alınan karar ve izlenen politikaların sınırları aşarak diğer toplumlara ulaşması ve onları etkileyebilecek güce sahip olmasıdır. Küreselleşmenin temel dinamiklerini değişim ve yayılma, gerekçesini ise ekonomi oluşturur. Fakat küreselleşmenin gerekçesini sadece ekonomik olarak görmek pek doğru değildir. Bu sürecin politik, kültürel, sosyal yönleri de büyük önem taşır (Kıvılcım, 2013, s. 220-221).

Dünya genelinde hızlı değişim ve dönüşüm sürecini tanımlayan küreselleşmenin uzun bir geçmişi olmasına rağmen, küreselleşmede etken olan unsurların sebep olduğu tarihsel kırılma ve dönüm noktaları küreselleşmenin evreleri olarak tanımlanmıştır. Söz konusu tarihsel evreler küresel sistem ve küresel güçlerin meydana getirdikleri, ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik unsurların etkisiyle meydana gelen değişimleri ortaya koymuştur. Tarihte küreselleşmeyi oluşturan nedenlerin ortak paydasının imparatorluk kurma eğilimi ve kapitalist sistemin gelişimi anlamına gelen emperyalizm olduğu öne sürülmüştür. Eski zamanlardan beri

uluslar arası mal ve sermaye akışını sağlayan ve hegemonyaya devinim kazandıran unsur olarak kapitalist sistem kabul edilmiştir (Bakan ve Tuncel, 2012, s. 57; Varlık, 2009, s. 120).

Küreselleşmenin evrelerine ilişkin çeşitli yaklaşımlar bulunmakla birlikte küreselleşme' nin tarihsel seyri içinde genel kabul gören evreleri şu şekildedir. Sömürgecilik ve kolonileştirme evresi olarak adlandırılan Keşifler Çağı ile başlayıp Sanayi Devrimine kadar olan süreç ilk evresini, Sanayi Devriminden İhtilal' ler Çağı ile başlayan ve 1. Dünya savaşına kadar olan süreç ise küreselleşmenin ikinci evresini oluşturmuştur. Bu ikinci evre sömürgecilik ve Emperyalizm evresi olarak da isimlendirilmiştir. Bilgi çağı ve iletişim devrimi ile başlayan, tek kutuplu dünya düzeni ile hızlanan içinde bulunduğumuz süreç ise küreselleşmenin üçüncü evresi yani son küreselleşme evresi olarak isimlendirilmiştir (Varlık, 2009, s. 8-15).

1980' li yıllarla birlikte yaygınlaşan küreselleşme, olumlu ve olumsuz birçok zıtlığı bünyesinde taşıdığı ve etki alanının genişliği sebebiyle çok boyutlu olarak ele alınmıştır (Aktel, 2001, s. 193). Küreselleşmenin boyutları genel olarak üçe ayrılır. Bunlar ekonomik, siyasi ve kültürel'dir. Ekonomik küreselleşme, uluslar arası ticaretin ve yatırımın yayılması, ülke ekonomilerinin dünya ekonomisiyle bütünleşmesini, ülkeler arası ekonomik ilişkilerin yaygınlaşarak birbirlerine muhtaç hale gelmesini ifade eder. Ekonomik küreselleşme beraberinde serbest ticaretin yayılmasını, sermayenin ve ekonomik işleyişin örgütlenmesini, çok uluslu şirketlerin faaliyetlerinin artmasını, dış ticaret hacmindeki genişlemeyi de beraberinde getirmiştir. Ekonomik küreselleşmede kendi içinde ticari küreselleşme, finansal küreselleşme ve üretimin küreselleşmesi olarak üçe ayrılır. Küresel ekonomik şirket ve örgütlere IMF, World Bank, Coca Cola, IBM, OECD, OPEC örnek olarak verilebilir. Siyasi alanda küreselleşme ulus ötesi yönetici ve kurumların yeniden yapılanması, liberal siyasi ideolojinin ve onun biçimlerinin yayılmasını tanımlamak için kullanılmıştır. 1970' lerde ekonomik krizlerin yaşanması ve 1990 iki kutuplu dünya düzeninin son bulmasıyla siyasi bir örgüt olan devlet sorgulanır hale gelmiş devlet, toplum, birey ilişkisinin yeniden tanımlanma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ulus devletlerinin zayıf düşmesi ve uluslar arası sistemlerde farklı aktörlerin ortaya çıkmasıyla devlet diplomatik tekeli yitirmeye başlamış devletlerarası diplomasi işlevini ve önemini yitirmeye başlamıştır. Böylece yeni dünya düzeninde sistem

devlet odaklı olmaktan çıkmış devlet bir kenara itilerek ulus üstü kurumlar önem kazanmıştır (Topuz, 2016, s. 17-18). Küreselleşmenin bir diğer önemli boyutu da kültürdür. Teknoloji ve iletişimde yaşanan hızlı değişim ve gelişmeler kültürel alanda homojenlikten söz etmeyi imkansız hale getirmiştir. Dünya genelinde toplumlar ve bireyler arasındaki etkileşimin artması, üst kültürden etkilenme, farklı yaşam tarzlarının ortak bir paydada buluşması, yemekten giyinmeye kadar tek tipleşmeyi ve benzeşmeyi meydana getirmiş buda global bir kültür ve birikimi ortaya çıkarmıştır (Aktel, 2001, s. 200).

17.yüzyılda özellikle Avrupa’ da meydana gelen ekonomik büyüme ve teknolojik gelişmeler devlet ve toplumları adına modernleşme denilen kültürel ve kurumsal bir değişim sürecine sokmuştur. Etkileri dünya çapında görülen modernleşme anlayışı farklı sosyal örgütlenme biçimlerini ve teknolojiyle birlikte yeni hayat tarzlarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle ikinci dünya savaşından sonra yaşanan toplumsal sorunlar ve çeşitli sebepler küreselleşmenin evrelerinden olan modernizmin vaatlerini gerçekleştirememesine yol açmış aydınların bir kısmını yeni arayışlara sürüklemiştir (Aslan ve Yılmaz, 2017, s. 93).

1980’ li yıllarla birlikte kapitalist toplumların ve sistemlerin karşılaştıkları sıkıntılar, refah devleti anlayışının çöküşü kapitalizmin yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmış yeni dünya düzeni adını verdikleri postmodernizm anlayışı dünyada yaygınlık kazanmıştır. Postmodernizm kendine has örgütleyici özelliklere sahip küresel çapta tüketim toplumunu hedefleyen bir çağ değişikliği anlamında kullanılmıştır. Jameson’ a göre postmodernizm kapitalizmin kültürel yansımasıdır. Yani postmodernizm tarihsel bir kopuş değil geç kapitalizmin kültürel mantığı’ nın bir ifadesidir. D.Harvey’ de postmodernizm’ i kapitalizm’ den ayrı bir olgu olarak düşünmez. O da postmodernizm’ i geçmişten bir kopuş değil kitle üretimi ve tüketimi konusunda fordist modelin aşıldığı bir dönemin kültürel ve sosyo politik aşaması olarak tanımlar. Harvey ayrıca modernizm ile postmodernizm arasında kaotik değişim, gelip geçicilik ve süreksizlik gibi konularda önemli farklılıklardan bahseder. Postmodernizm bütünlüğe ve evrenselliğe karşı çıkan genel bir söylemden hareket etmekte söylemde farklılığı ve göreliliği esas almaktadır. Postmodernizm döneminde bilimsel ve teknolojik gelişmelerin de artmasıyla esnek üretim modeline geçilmiş, devletin özelleştirmelerle küçültülmesi hızlanmış, taşeronluk ve

acentelikler ön plana çıkmış, devlet müdahaleleri ortadan kaldırılmıştır. Yine bu dönem çok uluslu şirketlerin gücünün ve sermayelerinin giderek artması daha önce kontrolü altında oldukları devletlerin kendi kontrolleri altına geçmesini sağlamıştır. Postmodernizm ile birlikte bu dönem yükselişe geçen bir diğer olgu da cemaatleşme olmuştur. Küreselleşmeyle birlikte bireylerin kendi kimliklerini tanımlayacağı siyasal ideolojik çevreleri yitirmesi, toplum ideali yerine bağlı bulunduğu etnik, dini, mezhepsel cemaatlere yönelmeyi hızlandırmıştır. Küreselleşmeyle yaşanan bu dine geri dönüş süreci, dinlerin sınırlara bağımlı olmaması nedeniyle dini kimlik belirlemede başat bir güce dönüştürmüştür. Küreselleşmenin olumsuz sonuçlarından beslenen dinsel cemaatleşme yeni sağ anlayışın da meşruiyet temeli olmuştur. Yeni liberal politikalara karşı gerçek bir muhalefetin önünde en büyük engel olan cemaatleşme olgusu aynı zamanda yeni sağ anlayışın yönetim stratejisinin temel noktasını oluşturmuştur (Tarhan, 2012, s. 12-16).

Sonuç olarak postmodern küreselleşme içinde bulunduğumuz ekonomiden siyasete kültürden çevreye tüm alanları kapsayan küreselleşmeyi ifade eder. Hemen her alanda bir yenilik ve yeni bir bakış açısı yakalamak isteyen postmodernizm politik, kültürel ve ekonomik bağlamda eskinin terk edilerek küresel bir yaşam tarzına geçiş süreci olarak görülebilir. Ayrıca postmodernizm ilke olarak eskileri atın yenileri alın sloganıyla tüketim toplumu oluşturmak istemiştir (Doyuran, 2013, s. 19).

3.1.2. Neo-Liberalizm ve 24 Ocak Kararları

Küreselleşmeyle birlikte günlük hayatımızda post, neo ve buna benzer birçok ön ekli kavram kendine yer bulmuştur. Neo liberalizm kavramı da bunlardan biridir. Neo-Liberalizm Latince “özgür” anlamına gelen liber kelimesi ile Neo yani “yeni” kelimesinin birleştirilmesi sonucu meydana gelmiş, kelime anlamı bakımından “yeni özgürlük” kavramını vermiştir. Fakat yeni sağ politikalarla muhafazakar bir anlayışın harmanlanması sonucunda meydana gelen bu yeni ideoloji, etimolojik köken bakımından farklı bir anlam ifade etmektedir. Neo liberalizm bir yandan özgürlük ve adaleti savunan liberal söylemleri, diğer yandan disiplin ile otoriteyi sağlayan muhafazakar söylemleriyle 1980 sonrası neo liberal politikaların biçimlenmesinde önemli rol oynayan temel unsurlar olmuştur (Demircan, 2008, s. 5).

Neo liberalizm 20. Yüzyılla birlikte hayatımızda daha çok yaygınlaştıysa da ilk olarak bu akım 1938'de Walter Lippmanla başlamıştır. Neo liberalizm anlayışı köklerini esas olarak klasik liberalizmden ve 1944 tarihli Bretton Woods anlaşmasından almıştır. Neo liberalizm yükselişi 1970'li yıllarda dünyada yaşanan ekonomik bunalımlar ve refah devleti anlayışının çökmesi ile hızlanmıştır. Neo liberalizmin baş temsilcisi ise 1976 yılında Nobel iktisat ödülünü alan Amerikalı Milton Friedman' dır. Friedman Adam Smith gibi ikinci bir görünmeyen elin varlığından söz etmiştir (Oral, 2011, s. 27-28). Neo liberalizm esas olarak dünya genelinde 1980'lerde Amerika'da Ronald Reagan' la, İngiltere'de demir leydi lakaplı Margaret Thatcher' la ülkemizde ise Turgut Özal'ın iktidara gelmesiyle uygulanmaya başlamış ve asıl biçimini oluşturmuştur (Göktürk, 2004, s. 107).

Fikirsal alanda Neo liberalizmin gelişmesine katkı sağlayan ekollere bakıldığında Hayek' in başını çektiği Neo Avusturya okulu, James Buchanan'ın Virginia Okulu, Milton Friedman' ın liderliğini yaptığı Chicago okulu liberalizmin yeniden gündeme gelmesinde önemli rol oynamıştır. Liberalizme önemli katkıları olan ve aynı zamanda Nobel Ekonomi Ödülü de alan bu üç düşünürün eserleri Neo liberalizmin doğmasına büyük katkı sağlamıştır. Bunun yanında Almanya'da Freiburg okulu mensubu Ordo liberalleri Neo liberalizmin ortaya çıkmasında öncü rol üstlenmişlerdir (Gök, 2008, s. 14).

Neo liberalizm realizme karşı ortaya çıkmış bir düşünce akımıdır. Neo liberalizmde temel mantık, ekonominin devlet işlerinden ayrılması gerektiği ve serbest ticaretin kendiliğinden bütün uluslara fayda sağlayacağı düşüncesidir. Neo liberal anlayış ekonomik açıdan iş gücü piyasasının ve sermayenin serbestleştirilmesini, finansın artan gücü, ticaret özgürlüğünü, toplumsal açıdan ise bireycilik anlayışıyla sosyal hizmetlerin tasfiye edilmesini amaçlamıştır. Siyasi açıdan hükümetlerin serbest piyasa ekonomisinin taşıyıcıları haline getirilerek demokrasilerde bireylere müşteri gözüyle bakılıp oylarının sınırlı tutulmasını hedeflemiştir (Demircan, 2008, s. 6).

Neo liberal ideoloji dünyada yaşanan ekonomik krizler, büyük petrol krizleri ve ülkelerde artan istihdam problemleri ile diğer krizlerin aşılması için ortaya atılmıştır. Neo liberal politikalar bu sorunları çözmek için uğraşsa da siyasi ve

iktisadi anlamda kesin bir çözüm bulamamıştır. Neo liberal anlayış çözüm olarak duyarsızlığı benimsemiş, suçlu olarak ise keynesyen ekonomi modelini göstermiştir. Neo liberal anlayış bireyin siyasal, sosyal ve ekonomik haklarının devlet tarafından kısıtlanamayacağını eğer kısıtlanıyorsa bütün sorunların ve durgunluğun bundan kaynaklandığını bu sebeple devletin sorumlu olduğunu savunmuştur (Göktürk, 2004, s. 103).

Yeni düzen, yeni sağ veya tutuculuk olarak da bilinen neo liberalizmin temel çıkış noktası, pazara koşulsuz öncelik ve sınırsız güvendir. Bu sistemde toplumsal kaynakların ve toplumsal çıkarların en verimli şekilde ve maksimum düzeyde gerçekleşmesini sağlayacak en önemli unsur pazar koşullarının kendisidir. Eğer pazar koşulları uygulanmaz ise eldeki tüm kaynaklar israf olup toplum yoksullaşmaya başlayacaktır. Piyasa var olan görünmez el sayesinde kendi düzenini kendisi sağlayacak bu sayede toplum sürekli zenginleşecek ve rahat edecektir. Yeni sağ anlayış pazar ile zenginleşmeyi birbirinin tamamlayıcısı olarak görmekte ve özgürlük anlayışını ise bununla tasarımılamaktadır. Bu sistem ultra minimal bir anlayışı benimsemiş, devletin sadece yasa ve düzeni sağlayarak ekonomik alanları pazara devretmesini istemiştir (Oral, 2011, s. 128).

Neo liberal anlayış kamu kesimini daraltarak, özel teşebbüslerin ve ulus şirketlerinin faaliyetlerinin desteklenmesi gerektiğini, bu şirketler sayesinde kazanç elde edileceğini, nasıl olsa görünmeyen el sayesinde bu kazançların kamusal çıkarlara ve kamusal yarara aktarılacağını savunmuştur. Bu sistemde planlı devlet sistemi ve refah devlet anlayışı terk edilmiş dünya ile doğrudan bütünleşmeyi sağlayan bir yapısal uyum öngörülmüştür. Bu görüşte sermaye ulus devletlerin müdahalesi olmadan ulus ötesi alanda serbestçe hareket edebilecekti. Neo liberal sistemde ulus şirketleri, özel teşebbüsler yani sermayeler az gelişmiş ülkelerde kendi çıkarlarına ters düşen ve karşı olan hükümetleri devirebildikleri gibi onlar üzerinde büyük bir baskı oluşturma gücüne de sahiptirler. Aynı zamanda bu şirketler kendi ülkelerinde kendi hükümetlerini ve siyasal politikalarını da etkileyebilecek güce erişmişlerdir. Artık devletler dünya düzeninin belirleyici asli unsuru olmaktan çıkmış bu sistemde belirleyici unsur doğrudan sermayenin kendisi olmuştur. Neo liberal sistem ülkeleri Yeni Dünya düzenine uymaya ve onların çıkarlarına hizmet etmeye zorlamaktadır. Bu sistem dünya genelinde mali piyasaların ulusal engellerden

kurtarılmasını, en karlı alanların ve piyasaların devletin tekelinden arındırılarak özel teşebbüslere açılması gerektiği üzerine kurgulanmıştır. Bu sistemlerin uygulanmasını sağlayan araç ve kurumlar az gelişmiş ülkelerde IMF ve Dünya Bankası olmuştur (Güler, 2005, s. 85-86).

Kısaca Neo liberalizmin temel unsurlarını maddeler halinde sıralayacak olursak (Gök, 2008, s. 15):

1. Piyasanın kayıtsız şartsız egemenliği.
2. Özelleştirme.
3. Eğitim, sağlık ve diğer alanlarda sosyal hizmetler için yapılan kamu harcamalarının kesilmesi.
4. Deregülasyon: Çevrenin korunması ve iş güvenliği dahil tüm kamu alanlarında, karların azalmasına sebep olabilecek uygulamaların düzenlenmesi veya tamamen bu harcamaların ortadan kaldırılması.
5. Genel kamu yararı anlayışının ve kavramının yerini, bireysel sorumluluğa bırakması.

Neo liberal ideolojiyi sosyal ve klasik liberalizmden ayıran önemli unsurlar, sermayenin uluslar arası hareketlilik kazanması, global şirketlerin yayılması, döviz sektörünün giderek güçlenmesi ve büyümesi, uluslar arası finans kuruluşları ve büyük şirketlerin farklı rollere bürünerek diğer ulus devletlerinin yönetimini etkisi altına alması ve yeniden şekillendirmesi, Keynesyen süreçte işçi sınıfının kazanmış olduğu hakların azaltılması ve yok edilmesi şeklinde sıralayabiliriz. Kısaca Neo liberal ideoloji, klasik liberalizmin tekrar ele alınıp, yeniden değerlendirilerek aşırılaştırılıp, tekrar piyasaya sürülmesidir (Demircan, 2008, s. 2).

Türkiye’de 1970’ li yıllarla birlikte ekonomik sıkıntılar kendini daha fazla göstermeye başlamış ve ülke giderek içinden çıkılmaz bir duruma doğru sürüklenmiştir (Ahmad, 1995, s. 232). Ekonominin kötüye gitmesine sebep olan nedenler arasında Türkiye’de görev başına gelen hükümetlerin uyguladığı ekonomi politikaları başta gelirken bunun yanında diğer büyük ekonomilerin ülkemiz üzerindeki olumsuz etkileri, siyasal istikrarsızlık, ideolojik çatışmalar, toplumsal

huzursuzluklar gibi birçok neden bunlar arasında gösterilebilir (Yıldırım, 2012, s. 43).

24 Ocak Kararlarının alınmasına etki eden bir diğer neden ise KİT'lerin durumuydu. Ülkemizde siyasi kaygılar ve adam kayırmacılık nedeniyle KİT'ler tarafından yapılan üretimin fiyatlandırması doğru ve tarafsız olarak yapılamıyordu. Bu da beraberinde, kurumlarda aşırı istihdama, enflasyon oranlarının fiyatlara yansıtılmamasına, kurumların verimlilik amacından sapmasına neden oluyordu. Devlet bu giderlerin finansmanını tekrar borçlanma yoluyla kapatmaya çalışıyordu (Gök, 2008, s. 87).

Türkiye ekonominin bu çalkantılı ve kötü dönemlerini atlatmanın çaresini hep dışarılarda aramıştır. Sonuç olarak karşımıza Dünya Bankası, OECD, IMF ve yabancı kuruluşlar çıkmıştır. Türkiye'nin 1974 koalisyon dönemlerinde, hükümetler ekonomik sorunlara kalıcı ve ciddi çözümler üretememiş, 1977 yılından itibaren ise ülkede döviz transferlerinin yapılamaması sonucu ekonomi tıkanma noktasına gelmiştir. Tıkanma ve her geçen gün kötüye giden ekonomi dış borçların hızla artmasına bunun sonucunda ise ülkemizin IMF, Dünya Bankası gibi yabancı kuruluşların kucağına düşmesine sebep olmuştur. Uluslar arası kuruluşların o dönemin Başbakanı Ecevit'te olduğu gibi Türkiye'den istedikleri her zaman aynı olmuştur. Uluslar arası kuruluşların istekleri ve tavsiyeleri ana hatlarıyla şöyledir (Çölaşan, 1985, s. 9):

1. KİT sorunları çözüme ulaştırılmalı ve devlete yük olmamalıdır. Enflasyon hızını düşürmek için sıkı para politikası uygulanmalıdır. Kamu ve Özel sektörde çalışanların maaşları denetim altına alınmalı ve düzenlenmelidir.

2. Türkiye'de bir an önce Devalüasyon yapılmalı ve Türk Lirasının değeri gerçekçi bir düzeye çekilmelidir.

3. Ülkede yapılan yatırımlar kısılmalı ve kalkınma hızı bir an önce düşürülmelidir.

IMF ve diğer yabancı kuruluşların yaptığı bu tavsiyelerin dönemin Başbakan'ı Bülent Ecevit tarafından uygulanmasının mümkün olmadığı belirtilmiş ve diğer önemli bir isim olan Demirel tarafından da şiddetli eleştiriler almıştır. Ülkemizde o dönem ekonomik açıdan en kötü darboğazların yaşandığı, ekonominin

ve üretimin tamamen durma noktasına geldiği, günde 8 saat elektrik kesintisinin yaşandığı, petrol alacak dövizin olmadığı, kaloriferlerin çalışmadığı, halkın en temel ihtiyaçlarının çay, şeker, margarin gibi ürünlerinin bile bulunmadığı ve karaborsa piyasasının hakim olduğu bir dönem yaşanmıştır (Yıldırım, 2012, s. 45).

O dönem Türkiye kendisini adeta dış dünyadan soyutlamış, dünyadaki gelişmelere kapılarını kapatmış ve kendi içine kapanmıştır. Ayrıca içeride sürekli para basılması, dengesiz gelir dağılımının artmasına yol açmış buda iç pazarın hareketlenmesini sağlayarak üretilen malların ülke içinde tüketilmesine yol açmıştır. Yani ihracata büyük bir darbe vurularak döviz transferi sağlanamamıştır. Enflasyon oranlarının sürekli artması vatandaşın elindeki parayı mala yatırmasına sebep olmuş buda iç pazarda karaborsacılığı artmıştır. İhracat olmadığı için en temel ihtiyaçlardan olan ilaç ve akaryakıt için bile döviz bulunamamıştır. Yine o dönem iktidarda olan Bülent Ecevit hükümeti her türlü imkanı kullanarak ülke için dış yardım, kredi ve borç erteleme çabasına girmiş OECD ve NATO'ya başvurmuştur. 1978 yılında IMF ile bir antlaşma yapılırsa da bu antlaşmanın gerekleri yerine getirilememiştir (Çölaşan, 1985, s. 11).

Türkiye'de siyasal istikrarsızlıkların, ekonomik sorunların, ideolojik çatışmaların giderek artması ülkeyi 1979 yılında ara seçimlere götürmüştü, bu durum Adalet Partisi'nin başında olan Demirel'i Başbakan yapmıştır. 12 Kasım 1979 yılında AP azınlık hükümetini kurarak göreve başlamıştır. Süleyman Demirel 8 Aralık günü bir basın toplantısı düzenleyerek durumun çok ciddi olduğunu ülkenin çıkmaza girdiğini, milletten anarşi ve enflasyonla mücadele için destek istediğini belirtmiştir. Demirel hükümeti karar kurmaz ekonomik tedbirleri ve politikaları bir an önce hayata geçirmeye çalışmış, ekonominin başına kimi getireceğini düşünmeye başlamıştır. Tam bu sırada Türkiye'nin önemli kuruluşlarından olan Madeni Eşya Sanayicileri Sendikası Yönetim Kurulu Başkanı Turgut Özal Demirel'i ziyarete gelmiş ve Türkiye'de ekonomik alanda yapılması gerekenleri bir rapor halinde Demirel'e sunmuştur. İlerleyen zamanlarda Süleyman Demirel Turgut Özal'a birtakım görevler önermiş fakat Özal bunların hiçbirini beğenmeyerek Demirel'den ekonomide tam yetki istemiştir. Demirel Turgut Özal'ın Tüm isteklerini kabul ederek onu Başbakanlık Müsteşarlığı görevine getirmiştir (Gölbaşı, 2007, s. 149).

Turgut Özal kısa sürede çalışmalarını tamamlamış, farklı zamanlarda Demirel ile görüşmeler yaparak ekonomi alanındaki esasları oluşturmuştur. Fakat 12 Eylül sürecine yaklaşan Türkiye’ de her geçen gün yaşanan siyasi olaylar, anarşi, suikast ve bombalamalar Genel Kurmay Başkanlığı’nın hükümeti uyarmasına ve darbe sinyalleri vermesine sebep olmuştur. Bu da ülkede hazırlanan ekonomi ve siyasi istikrar politikalarının bir türlü hayata geçirilememesine sebep olmuştur. Fakat Turgut Özal bu ekonomi politikalarının bir an önce hayata geçirilmesinin gerekliliğini Genel Kurmaya bir brifingle sunmuştur. Komutanların ve Kenan Evrenin tam desteğini alan Turgut Özal 24 Ocak tarihinde bu kararların meclisten geçmesini sağlayarak bir döneme damgasını vurmuştur (Gök, 2008, s. 88).

Özal’ın uygulamaya koyduğu 24 Ocak Kararları amaç olarak serbest piyasayı yeniden düzenlemek, enflasyonu kontrol altına alarak, arz – talep dengesi ile ödemeler dengesini yeniden sağlamaktır. Ekonomiyi düzeltmek ve bu hedeflere ulaşmak için yapılması gerekenlerin önemli bir kısmı şöyledir. İç pazara dönük ithal ikamesi yerine ihracata yönelik sanayileşme modelinin benimsenmesi. Gerçekçi olmayan aşırı döviz kuru yerine, gerçekçi döviz kuru politikasının benimsenmesi ve radikal devalüasyonlardan kaçınılması. Fiyatların serbest bırakılmasını sağlayarak, fiyatların piyasada arz – talep doğrultusunda kendiliğinden belirlenmesini sağlamak. Faiz haddinin devlet tarafından değil de piyasadaki fon arz ve talebine göre belirlenmesi. Yüksek faizin yanı sıra para – kredi politikasının iç talebi ve dolayısıyla enflasyonu denetleyici bir araç olarak kullanılması. KİT reformu yapılarak bu kuruluşların devlete yük olmaktan ve karsız istihdam yapıları olmaktan kurtarılması. Bütçe denkliliğini sağlamak için kamu harcamalarının kısılması ve kapsamlı bir vergi reformu uygulanması. Kamu tarafından üretilen mallara zam yapılabilmesi için, devlet tarafından sağlanan sübvansiyonların kaldırılması veya azaltılması. Devlet tekelindeki bazı alanların yerli ve yabancı özel sermayeye açılarak yabancı sermayenin özendirilmesinin sağlanmasıdır. 24 Ocak Kararları güçlü bir ekonomiyi amaçlamış, Türk ekonomisini dünyaya açarak Türkiye’yi küresel ekonomiye eklemlenmeye çalışmıştır. Alınan bu kararlar Türkiye’yi küreselleşme sürecinde başta ulaştırma ve haberleşme olmak üzere turizm ve enerji sektöründe önemli atılımlar yapmaya teşvik etmiştir (Duman, 2008, s. 246-247).

24 Ocak Kararlarında ilk hedeflenen amaç döviz gelirlerinin artırılması olmuştur. Yabancı sermaye yatırımları teşvik edilerek yabancı şirketlerle yapılan ortaklıklar kolaylaştırılmış, Aynı zamanda yabancı şirketlere %100 sermaye artırım hakkı tanınmıştır. Bu sayede 24 Ocak Kararlarından sonra yabancı sermaye girişi geçmişle kıyaslanamayacak şekilde arttırılmış, Bu kararlar turizm ve bankacılık sektörünün canlanmasına ve hizmet sektörünün de öneminin artmasına yol açmıştır. 24 Ocak Kararlarıyla ihracat teşvik edilmiş cari açık kapatılmaya çalışılmıştır. 1980 tarihinde Türk Lirası devalüe edilerek 1 Türk Lirası 47 TL'den 70 TL'ye çıkarılmıştır. Günlük kur sistemine geçilmiş ihracatı teşvik için vergi indirimi, kredi gibi birçok düzenleme yapılmıştır. Yapılan bu uygulamalarla ihracat 3 yılda 2 kat artmış cari açık 5 milyar dolardan 4.2 milyar dolara gerilemiştir. Bu dönemde ihracatla birlikte ithalata önem verilmiş yasak olan ürünlerin satın alınmasına imkan sağlanmıştır. Bu sayede ülkede fahiş fiyatların, kaçakçılığın, karaborsacılığın ve haksız kazancın önüne geçilmiştir. Diğer bir önemli konu ise cari açığın finansmanı olmuştur. Türkiye'de yabancı sermayeyi ülkemize çekmek için Yabancı Sermaye Teşvik Kanunu çıkarılmış ülkemizde 80' lerde 97 milyon dolar olan yabancı sermaye payı, 1987 yılının sonlarına doğru 665 milyon dolar seviyelerine yükselmiştir. Ülkemizin en önemli sorunlarından olan enflasyon, uygulanan deflasyonist politikalarla düşürülmüş devletin sosyal alanda, sağlık ve eğitim alanında yaptığı harcamalar azaltılmış, vergiler arttırılmıştır. 1980'de %110 olan enflasyon 1987'de %38,7 seviyelerine gerilemiştir (Gök, 2008, s. 90-98).

Günümüzde bile hala etkisi devam eden ve Türkiye ekonomisini radikal bir dönüşümden geçiren 24 Ocak Kararları Turgut Özal'ın yıldızının parlamasına ve siyaset hayatına atılmasında büyük rol oynamıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca ülkemizde uygulanan karma ekonomi modeli yerini dışa açılan, kapitalist ekonomiyle bütünleşmeyi hedefleyen bir liberal anlayışa bırakmıştır.

3.1.3. 12 Eylül Darbesi ve 1982 Anayasası

Türkiye tarihinde sosyal ve siyasi yaşama etki eden ve toplumu derinden etkileyen bazı faktörler vardır. 12 Eylül askeri darbesi ve 1982 anayasası da Türkiye' de yaşanan değişimin en önemli faktörleri arasındadır. Türkiye' de darbe öncesi meydana gelen tüm olaylar siyasi yaşamın kırılma noktasını hazırlamıştır. Darbenin

üzerinden yaklaşık 40 yıllık bir zaman geçmesine rağmen hala tartışılması, o dönemin Genel Kurmay Başkanı ve Cumhurbaşkanı olan Kenan Evren' in günümüzde yargılanması, diğer yandan Türkiye' de hala yürürlükte olan, çok tartışılan ve değiştirilmesi pek mümkün görünmeyen 1982 anayasası darbenin etkilerinin boyutunu kanıtlar niteliktedir. 1980 yılı Türkiye' yi siyasi, ekonomik, toplumsal, hukuki kısacası her alanda etkileyen Türkiye açısından milat olarak kabul edilebilecek bir yıldır. 1980 darbesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin siyasal yaşama yönelik müdahalesini ve sonrasını daha iyi anlamak için Türkiye' yi bu müdahaleye sürükleyen olay ve olguları iyi kavramak gerekir (Şirin, 2004, s. 1)

Türkiye'de darbeleri belli bir dönemden veya 1960' tan itibaren değerlendirmek pek doğru olmayabilir. Osmanlı döneminde yeniçerilerin siyasi sistemde önemli rol oynamasıyla başlayan gelişmeler, II. Meşrutiyetle birlikte askerin baskısıyla siyasal sistemin değişimine kadar uzanmıştır. Artık ordu İttihat ve Terakki döneminde siyasallaşmıştır. Cumhuriyet'ten itibaren ise ordunun siyasallaşması veya kurumsallaşması 1960 darbesiyle birlikte başlamıştır. Artık askeri vesayet gereği olarak ülkede meydana gelen ideolojik kaymalar, ekonomik nedenler, devlet otoritesinin yeniden tesisi gibi sebepler askerin her 10 yılda bir müdahalesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca bazı darbelerin ardından yeni anayasalar çıkartılarak bu süreç desteklenmiştir. Yine ideolojik tercihler, ekonomik yaklaşımlar, siyasi yapı, önemli uluslararası antlaşmalar ve uluslararası kuruluşlara üyelik bu dönemlerde yaşanmıştır. Türkiye' nin karma ekonomik modelden liberal ekonomiye geçişi de yine 1980 darbesiyle olmuştur. Müdahale ve darbelerin topluma ve ekonomiye en önemli etkisini mağduriyetler oluşturmaktadır. Her darbenin ardından pek çok insan hayatını kaybetmiş, yaralanmış, malından, mülkünden olmuştur. Üniversiteler, adliye, askeriye gibi kurumlarda çalışanların binlercesi işinden olmuş, siyasi partilerin çoğu kapatılmıştır. Bu olaylar toplumsal travmalara yol açarak ülkenin yapısında büyük değişimlerin tetikleyicisi olmuştur (Hamle Gazetesi, 29.08.2016, s.1).

12 Eylül 1980 darbesi ansızın yapılmış bir darbe olmamakla birlikte bunun zeminini hazırlayan olaylar şöyledir. Siyasi istikrarsızlık, hükümetlerin kurulamaması veya kısa ömürlü oluşu 1973-1980 arası döneme yedi hükümetin sığdırılması, sağ sol çatışmalarının yaşanması, şiddet, artan terör olayları, suikastlar

bunlar içerisinde MHP' li eski Gümrük Bakanı olan Gün Sazak'ın öldürülmesi, DİSK' in kurucusu ve ilk genel başkanı olan Kemal Türkler' in aynı yıl öldürülmesi, çorum' da ciddi olayların çıkması ve 33 vatandaşın hayatını kaybetmesi, günlük ölenlerin sayısının 30' a yaklaşması, Kıbrıs Barış Harekatı' nın etkileri, enflasyon, işsizlik gibi bir çok neden etkili olmuştur (Güenal, 2009, s. 281).

Darbe süreci, esasında 1979 yılında verilen bir uyarı mektubuyla başlatılmış ve bu günden sonra uygun zemin arayışına gidilmiştir. 12 Eylül 1980 sabahı Kenan Evren' in kaleme aldığı bir bildiri ile Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koyduğunu açıklamıştır. 1980 darbesi, 1960 darbesi ve 1971 muhtırasından sonra silahlı kuvvetlerin yönetime üçüncü açık müdahalesi olmuştur. 16 Eylül 1980 tarihinde Kenan Evren tarafından düzenlenen basın toplantısında hareketin amacı milli birliği korumak, devlet otoritesini hakim kılmak ve korumak, sosyal barışı milli anlayış ve beraberliği sağlamak, anarşi ve terörü önleyerek can ve mal güvenliğini tesis etmek, sosyal adalete ferdi hak ve hürriyetlere insan haklarına dayalı laik cumhuriyet rejimini işler hale getirmek, son olarak makul bir sürede yasal düzenlemeler tamamlandıktan sonra yönetimi sivil idareye bırakmak şeklinde sıralamıştır (Gök, 2008, s. 56-57). Fakat darbe sonrası ilk olarak parlamento dağıtılmış, kabinenin görevine son verilmiş, Milli Güvenlik Kurulu, tüm temel insan haklarını askıya almıştır. Bunlara ek olarak meclis kapatılmış, sendikacılar, meslek örgütleri başkanları ile milletvekilleri gözaltına alınmış, siyasi liderler MGK' nın kararıyla Zincirbozan askeri üssünde zorla tutulmuşlardır. Darbe yönetimi, meclisi feshetmek ve basına resmi yasaklar getirmekle kalmamış, yürütme ve yargı erkini de kendinde toplamıştır (Zariç, 2011, s. 35). Bu darbeyle: yaklaşık 100 bin kişi askeri mahkemelerde yargılandı, 517 kişiye idam cezası verildi, 171 kişi işkenceden öldü, 937 film yasaklandı, 31 gazeteci cezaevine girdi, gazeteler 300 gün süreyle yayın yapamadı, 50 kişi asıldı, 14 bin kişi yurttaşlıktan çıkarıldı, 39 ton gazete ve dergi imha edildi (Gök, 2008, s. 59). Sonuç olarak 1980 darbesiyle siyasal dengeler soldan sağa doğru kaydırılmış, terör ve anarşi bastırılmış, dünya genelinde yaygınlaşan yeni sağ anlayışının hakimiyeti için uygun zemin oluşmuştur.

Türkiye' yi baştan aşağı şekillendiren 1980 darbesi sonrası ülkede normalleşme uzun zaman almıştır. Bu darbenin diğer darbelerden bir farkı da askerin yönetimde kaldığı en uzun zaman dilimini kapsamasıdır. Darbenin ardından devlet

yönetimini ele alan TSK içten ve dıştan gelen eleştirilerin de etkisiyle yönetimin sivillere bırakılacağını fakat daha önce yeni bir anayasanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Darbeden sonra Milli Güvenlik Kurulu' nun ülkeyi yeniden yapılandırması için ihtiyaç duyduğu tek şey yeni bir anayasadır. Bu anayasayı yapmak için öncelikle 1981 yılında 2485 sayılı yasayla “Kurucu Meclis Hakkında Kanun” çıkarılmıştır. Bu kanuna göre, Kurucu Meclis Milli Güvenlik Kurulu ve Danışma Meclisinden oluşturulmuştur. Kurucu Meclis anayasa taslağını düzenlemek için 27 Mayıs sürecinde olduğu gibi çeşitli gruplardan 160 kişilik bir grup oluşturmuştur. Meclis çalışmaların aksamaması ve gerekli koşulların sağlanması amacıyla diğer anayasadan farklı olarak anti demokratik yollara da başvurmuştur. Örneğin, anayasanın tanınması ve açıklanması serbest bırakılırken eleştirmek yasaklanmış ayrıca anayasanın kabul edilmemesi durumunda askeri yönetimin devam edeceği ima edilerek halk korkutulmuştur (Öcal, 2009, s. 10).

Kurucu Meclis tarafından hazırlanan ve halen günümüzde de kullanılan 1982 Anayasası 19 Ekim 1982' de kamuoyuna açıklanmış 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan halk oylamasında %91.37 gibi yüksek bir oranla kabul edilmiştir. Bu oylamada ilginç olan ise Bingöl halkının % 90 gibi yüksek bir oranda hayır oyu vermesi ve dikkatleri üstüne çekmesidir. Bu oylamadaki bir diğer dikkat çekici olay ise 1982 Anayasası için yapılan halk oylamasında başta konulan bir hükümlerle halkın Org. Kenan Evren'i Cumhurbaşkanı olarak seçmek zorunda kalmasıdır (Günel, 2009, s. 294-296).

Askeri yönetimin 1982 anayasasıyla amaçladığı sadece ülkedeki terör ve anarşinin önüne geçmek değil, ekonomik dönüşümü gerçekleştirmek ve devlet otoritesini tesis ederek siyasal sistemde köklü değişiklikler yapmaktır. Ayrıca askeri yönetim ülkedeki aşırı siyasallaşma ve kutuplaşmanın nedenini 1961 Anayasasına dayandırmış, topluma tanınan bu geniş özgürlüklerin devleti zaafa uğrattığına inanarak 1982 Anayasasını hayata geçirmiştir. Yeni anayasa devletin çıkarlarını ve milli çıkarları bireysel hak ve özgürlüklerin önünde tutarak otoriter bir devlet yönetimi öngörmüştür. Bu anayasa sivil yönetime geçildikten sonra dahi ülke yönetimini elinde bulundurmak amacıyla yasayla birtakım düzenlemeler getirmiştir. Bunlar arasında MGK başkanı olan Kenan Evren'in 7 yıllığına Cumhurbaşkanı seçilmesi, Anayasayla yürütme erkinin, yasama ve yargı karşısında güçlendirilmesi, Cumhurbaşkanlarının TSK içinden seçilme geleneği, Cumhurbaşkanlığı yetkilerinin

arttırılması ve Cumhurbaşkanının veto yetkisinin TBMM' nin ¾ çoğunluğu ile aşılabilmesi örnek olarak verilebilir (Özen, 2011, s. 126).

1982 Anayasasının kurucu gücü olan Milli Güvenlik Kurulu'nun faaliyetleri ve felsefesi sadece Anayasayla sınırlı kalmamış seçim yasaları, siyasi partiler, siyasi yasaklar gibi birçok önemli düzenlemeyi de kapsamıştır. Bu anayasayla 1983 yılında Siyasi Partiler Kanunu ilan edilmiş, 1980 öncesi faaliyet gösteren siyasi parti liderlerine on yıl yöneticilerine beş yıl süreyle siyaset yasağı getirilmiş, meclis üye sayısı 400' e düşürülmüş, seçim süresi 4 yıldan 5 yıl' a çıkarılmıştır, parti kurma izne bağlanmış, yeni partilerin gençlik ve kadın kolları kurması ve köylerde şube açması yasaklanmıştır (Zariç, 2011, s. 35).

1982 Anayasası sıkıyönetim ve olağanüstü uygulamalara önem vererek bunların alanını daha da genişletmiş, hak ve hürriyet dengesini devlet otoritesi lehine çevirerek milli menfaatleri daha üstün tutmuş, Anayasaya değiştirilmesi ve değiştirilmesinin teklif edilemeyeceği hükümler koyarak katı bir tutum sergilemiş, kanunların uygulama alanlarını ayrıntılı bir şekilde inceleyerek boşluk ve yorum bırakmamaya çalışmıştır (Gök, 2008, s. 62-63).

Sonuç olarak 1982 Anayasası 1961 Anayasası' na göre özgürlük ve demokrasiden uzak özü devlet ve otorite olan katı bir anayasadır. Bu anayasasının amacı top yekün bir toplumsal siyasal sistem oluşturarak hukuk, siyasal sistem, ve sosyal sorunları devlet darbesiyle kestirip atmaktır. Kısaca 1982 Anayasası siyasette anti liberalizm ve depolitizasyon, iktisatta liberalizm, toplumda muhafazakarlık anlayışını empoze etmek istemiştir (Tanör, 1994, s. 154-159).

3.2. TURGUT ÖZAL İKTİDARI DÖNEMİ VE DEĞİŞİM

3.2.1. Turgut Özal İktidarı Döneminde Kamu Yönetiminde Meydana Gelen Değişim

1970'lerle birlikte dünya genelinde yaşanan ekonomik kriz, durgunluk ve işsizlik gibi durumlar devletin rolünü yeniden sorgulatmaya başlamış devletin katı, hiyerarşik, merkeziyetçi ve kurallara sıkı sıkıya bağlı yönetim anlayışının değişmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu dönemde devletin liberal düşünceler çerçevesinde yeniden örgütlenmesinin ve yapılanmasının zorunluluğu vurgulanmış ve devlet neo-liberal ekonomik görüşlere uygun olarak tanımlanmıştır. Dünyada devletin yeniden

yapılanması yani reform olarak isimlendirilen bu anlayış İngiltere’de Thatcherizm, Amerika’da Reaganizm, ülkemizde ise Özalizm olarak adlandırılmıştır (Arslan, 2010, s. 21).

3.2.1.1. Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı

Yeni kamu yönetimi anlayışı devletin klasik, katı, merkeziyetçi yönetim anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Yeni kamu yönetimi anlayışının ortaya çıkmasında öncü kabul edilen düşünürler Gaebler ve Osborne olmuştur. Bu iki düşünürü göre devlet; piyasada girişimci rol üstlenen, vatandaşa yönelik, vatandaşı güçlendiren, rekabeti geliştirici, piyasa kurallarını ön planda tutan, otoriteyi aşağı birimlere indiren bir rol üstlenmelidir (Arslan, 2010, s. 27).

Bu yeni anlayışta devletin görevi sadece kendi tarafından yapılması mümkün olan hizmetleri sunmaktır. Geri kalan ve diğer hizmetler özel sektör tarafından görülebilir. Buradaki temel amaç verimliliğin ve etkinliğin artmasını sağlamaktır. Bu sistemde devlet ademi merkeziyetçi bir yapıya uygun olarak yönetilmelidir. Çünkü ademi merkeziyetçi anlayış yerel halkın ihtiyaç ve isteklerini doğru bir şekilde belirleyebilmekte daha verimli ve etkin bir şekilde karşılayabilmektedir. Diğer yandan bu yeni sistem kamu yönetiminde sorumluluk alabilen kendini teknik anlamda ve eğitim alanında kanıtlamış kimselerin görev almasını istemektedir (Çevikbaş, 2012, s. 11).

Yeni kamu yönetimi ile geleneksel kamu yönetimi arasındaki farkları daha iyi anlayabilmek ve Özal döneminde yapılan uygulamaları daha iyi kavrayabilmek amacıyla ikisi arasındaki farkları kısaca bir hatırlamakta fayda olacaktır (Atmaca, 2012, s. 25).

Geleneksel kamu yönetimi anlayışı

- Katı örgüt yapısı
- Merkeziyetçi anlayış
- Katı hiyerarşi
- Büyük ölçekli devlet
- Bürokrasi odaklı
- Yönetim anlayışına sahip
- Örgüt merkezli

Yeni kamu yönetimi anlayışı

- Esnek bir yapı
- Ademi merkeziyetçi anlayış
- Yumuşak hiyerarşi
- Minimal devlet
- Piyasa odaklı
- İşletme anlayışına sahip
- Vatandaş merkezli

- Gizli yapı	Açık yapı
- Kuralcı ve kırtasiyeci	Vizyon sahibi
- Sabit ücret	Performansa bağlı ücret

Türkiye’de kamu yönetiminde radikal değişim ve dönüşümlere teşebbüs etme ve Türk kamu yönetimine yeni bir anlayış kazandırma konusunda en çarpıcı hamleler 1980 sonrası dönemde Turgut Özal’la birlikte hayata geçirilmeye başlamıştır. Özal liberal anlayışı savunmuş, devletin küçülmesi, serbest piyasa, ademi merkezîyetçilik ve yerelleşme taleplerini dile getirmekle statükonun hedefi olmuştur. Özal davranış ve söylemleriyle Türk siyasal hayatında neo muhafazakar ve neo liberal sentezin mimarı olmuştur (Şener ve Çolak, 2015, s. 395).

1980 sonrası dünyada hızla yayılan yeni kamu yönetimi anlayışı genel anlamda üç aşamalı olarak değerlendirilmiştir (Eryılmaz, 2007, s. 21).

a) 1979’den başlayarak 1980’lerin ortalarına kadar süren kamuda yapısal ve yasal serbestleşme ve desteklemelerin kaldırılması.

b) 1985 yılıyla beraber KİT’lerin özelleştirilmesi ve tutumluluk, verimlilik ve etkinlik politikalarının uygulanması

c) 1990’den itibaren kamu hizmetlerinin kaliteli yapılması, saydamlık, hesap verilebilirlik, vatandaş odaklılık ve performansa dayalı yönetim ve yönetişim gibi ilke ve değerlerin öne çıkarılması.

Türkiye yukarıdaki saydığımız sürecin birinci aşamasında deregülasyon ve tasarruf önlemlerini de içeren birtakım düzenlemelere gitmiştir. İkinci aşamada ise yani 1980 ve 1990’ların başlarında özelleştirmeler hız kazanmaya başlamıştır. Üçüncü aşamada bahsettiğimiz hesap verilebilirlik, katılım, yönetişim ve saydamlığın Türkiye’de hayata geçirilebilmesi ise ancak 2003 yıllarına doğru mümkün olabilmiştir. Genel olarak Türk kamu yönetimini değişime zorlayan etkenler; hizmetlerde verimsizlik ve hizmetlerin istenilen etkiyi sağlayamaması, yönetim yapısının hantallaşması, yolsuzluklar ve kötü yönetim anlayışı, insan kaynakları yönetiminde yozlaşma, mevcut yönetim anlayışının toplumsal isteklere cevap verememesi, sivil toplum ve özel sektör alanındaki değişim ve gelişimlerdir (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 24).

Türkiye’de 1980’li yıllara kadar geçen süreçte kamu yönetimi alanında birtakım düzenlemeler ve çalışmalar ortaya konya da bu çalışmalar dönemin istikrarsız yapısı ve elverişsiz siyasi yapısı sebebiyle hayata geçirilememiştir. Türkiye’de kamu alanında ortaya konan yeniden yapılanma süreci genel olarak kalkınma planları şeklinde isimlendirilmiştir. 1979 ve 1983 yıllarını kapsayan dönem 4. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi ve geliştirilmesi adlı başlıkta, kamu yönetiminin sorun ve yaklaşımları saptanmış, yapılması gereken tedbirler sıralanmış fakat askeri rejimin etkisi ve dönemin şartları nedeniyle kamu yönetimi alanında istenilen düzenlemeler bir türlü hayata geçirilememiştir. Askeri rejim döneminde kurulan hükümetin gündem maddesinin ilk sıralarında Türk kamu yönetiminin yeniden yapılanması yer almış ve kamu yönetiminin eski yapısı sosyal ve ekonomik kalkınmanın önünde bir engel olarak görülmüştür. Hükümet tarafından görülen bu engeller için alınması gereken tedbirler şöyle sıralanmıştır: Kırtasiyeciliğin azaltılması, bürokratik formalitelerin asgari düzeye indirilmesi, mülki ve mahalli idarelere daha çok yetki tanınması ve aşırı merkeziyetçiliğin terk edilmesidir. Yine bu dönemde hükümet kamu yönetiminin sorunlarına çözüm bulmak amacıyla bazı komisyonlar oluşturmuş, oluşturulan komisyonlar bu sorunları raporlarla sunmaya çalışmıştır. Bu komisyonlardan ve raporlardan en önemlisi Kamu yönetiminin yeniden düzenlenmesi komisyonunun sunduğu rapordur. Bu raporda bazı bakanlıklar birleştirilmiş hantal ve verimsiz örgütlenmelerin önüne geçilmiştir, 1982 tarih ve 2680 sayılı Kamu Kurum ve Kuruluşlarının Görev ve Yetkilerinin Düzenlenmesi kanunuyla kamu yönetimine ilişkin düzenlemeler ve Kanun Hükmünde Kararname’ ler çıkarılmıştır, Kanun Hükmünde Kararname’ lerin ve bu çalışmaların uygulanması amacıyla yine komisyonlar kurulmuştur (Nohutçu ve Balcı, 2005, s. 15-16).

1983 döneminden sonra Özal hükümetleri zamanında dünyadaki gelişmeler ve yenilikler de dikkate alınarak kamu yönetimi alanında daha fazla değişiklik yapılmıştır. 1985 ve 1989 yıllarını kapsayan 5. Beş Yıllık Kalkınma Planında kamu yönetiminin iyileştirilmesi başlığı altında birtakım ilke ve politikalar belirlenmiş ve uygulanmaya çalışılmıştır. Bu ilke ve politikalardan bazıları: kamu yönetiminde kaynak ve hizmetlerin dengeli bir şekilde dağıtılması ve kaynak israfının önüne geçilmesi, yetki devrine önem verilerek taşra ve merkez teşkilatı arasında etkili bir

ilişkinin kurulması, Bakanlıklar, kamu iktisadi teşebbüsleri ve katma bütçeli kuruluşlar için tasarruf tedbirlerin uygulanması, kalifiye personelin istihdamına imkan verilerek personel ve ücret sisteminin yeniden düzenlenmesi. Özetle 5. Beş yıllık planda benimsenen ilkeler ışığında, memurlar ve kamu görevlilerinin sosyal ve mali haklarında iyileştirmeler yapılmış, 1984 yılında kanunla büyük şehir belediyeleri kurulmuş, halka doğrudan sağlanan hizmet ve işlemler kolaylaştırılmış ve sadeleştirilmiş, 1987 yılında İl Özel İdareleri yeniden düzenlenmiş, 1988 yılında KİT' lerde çalışan personel için sözleşmeli istihdam sistemi getirilmiştir (Nohutçu ve Balcı, 2005, s. 20).

Sonuç olarak kamu yönetimi alanında hayata geçirilen çalışma ve düzenlemelere verilecek örnekler fazla olmakla birlikte 1980 sonrası yaşanan dönemde Türk kamu yönetimi hızlı bir değişim ve dönüşüme sahne olmuştur. Özal döneminde devletin küçültülmesi, bakanlık sayılarının azaltılması, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi, yeni kurulan kurumlar, Özelleştirmeler, birçok formalitenin kaldırılması gibi faaliyetler kamu yönetimi alanında yaşanan değişimin en önemli örneklerini oluşturmuştur.

3.2.1.2. Başkanlık Sistemi Önerisi

Özal'ın kamu yönetimi alanında hayata geçirmek istediği diğer bir önemli değişiklik ise başkanlık sistemi olmuştur. Bu sistem ilk olarak 1980'li yıllardan itibaren Özal'la birlikte tartışılmaya başlanmış, bu tartışma daha sonra 1990'lı yıllarda Demirel iktidarı döneminde ve son olarak Ak Parti'nin iktidar olmasıyla günümüze kadar gelmiş ve canlılığını korumuştur. Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan bu yana idari açıdan parlamenter sistemle yönetilmiştir. Fakat Cumhuriyet döneminden bu yana ülkede meydana gelen ekonomik ve siyasi krizler, toplumsal bunalımlar ve darbelerin neden olduğu sıkıntılar yüzünden bu sistem tartışılmaya ve sorgulanmaya başlanmıştır (Akşit, 2016, s. 1).

Başkanlık sisteminin de parçası olduğu hükümet sistemleri, kuvvetler birliğine dayalı hükümet sistemleri ve kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri olarak ikiye ayrılır. Demokratik toplumlar kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemlerini benimsemiştir. Kuvvetler ayrılığına dayalı hükümet sistemleri de kendi arasında parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve yarı başkanlık sistemi olarak

ayrılmaktadır. Bu sistemlerin en iyi şekilde uygulandığı devletler İngiltere’de parlamenter sistem, Fransa’da yarı başkanlık sistemi ve Amerika’da başkanlık sistemidir (Kurt, 2014, s. 8-11).

Özal bu sistemler içinde özellikle Amerikan tipi başkanlık sistemini benimsemiş ve önermiştir. Özal parlamentoda çoğunluğa sahip olan partinin hem yasamaya hem yürütmeye hakim olduğunu, diğer yandan koalisyonla yönetilen bir mecliste de durumun değişmediğini ve diğer partilere üstün bir şekilde hareket ettiğini savunmuş bu kuvvetlerin birbirinden ayrılmasını istemiştir. Özal parlamenter sistemde hükümet içinde yer alan vekillerin aynı partiden olsa bile seçim kaygısı dolayısıyla birbirini yıpratıldığını bundan dolayı bakanların başkanlık sisteminde olduğu gibi dışarıdan atanması gerektiğini savunmuştur (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 38).

Özal’ın başkanlık sistemi üzerinde önemle durmasında, Türkiye’ nin Avrupa ülkelerinde olduğu gibi homojen bir yapısının olmaması, her kesimden insana sahip olması, çeşitli etnik, dini, kültürel grupların varlığı ve bu sebeple milli bütünlüğün sağlanmak istemesi gibi nedenler etkili olmuştur. Diğer yandan Parlamenter sistemde mevcut olan bu çeşitlilik ve etnik farklılıklar seçmenler tarafından hizmet olarak değil tercih olarak algılanmakta bu adayların seçimini kolaylaştırmakta ve ayrımcılığı körüklemektedir. Ayrıca başkanlık sisteminde kuvvetler ayrılığı olduğundan meclis daha iyi denetlenebilmekte ve vekiller partiden değil halktan çekinmektedir (Uzunparmak, 2013, s. 92).

Başkanlık sisteminde Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi, bütün yetkilerin tek bir otoritede toplanması güçlü bir otoriteyi hakim kılmış mevcut başkanın daha seri ve hızlı hareket etmesini sağlamıştır. Özal’ın bu sistemde en önem verdiği nokta ise siyasi istikrarı sağlamak olmuştur. Cumhuriyet döneminden bu yana ömürleri kısa olan hükümetler ülkede sorun yaratmış ve ekonomik krizlere yol açmıştır. Başkanlık sistemiyle görev süreleri belli olan yasama ve yürütme erkleri bu sistemle görev süreleri bitmeden görevden alınamayacak böylece etkin ve istikrarlı bir yönetim sağlanmış olacaktır. Yani parlamenter sistemde yaşanan tikanıklar ve koalisyonlar bu sistemde olmayacaktır (Kurt, 2014, s. 83-86).

Başkanlık sisteminin diğer bir avantajı ise seçimlerde seçmenin oyunu mevcut olan bir partiye değil de doğrudan doğruya başkan adayına vermesidir. Başkan adayını bilen seçmen ülkeyi kimin yöneteceğini, yapılan icraatlardan kimin sorumlu tutulacağını ve başarısız olduğunda kimden hesap sorulacağını bilmektedir (Gözler, 2011, s. 582).

Sonuç olarak parlamenter sistemin Cumhuriyet döneminden bu yana sıklıkla kesintiye uğraması, istikrarsız koalisyon hükümetleri, azınlık hükümetlerinin varlığı, hükümetlerin güçlü olmayışı, kararların hızlı bir şekilde alınamaması gibi nedenler ülke sorunlarının giderek kronikleşmesine sebep olmuş ve ülkeyi zayıflatmıştır (Uzunparmak, 2013, s. 96). Bundan dolayı Özal hızlı ve çabuk karar alma, gücün tek elde toplanmasını önüne geçmek, güçlü hükümet ve siyasi istikrarı sağlamak amacıyla bu öneriyi ortaya atmış fakat dönemin şartları ve ömrünün yetmemesi nedeniyle bu öneri hayata geçirilememiştir.

3.2.1.3. Yeni Kurulan Kurumlar

Özal dönemi Türkiye’de ve dünyada değişimin ve dönüşümün en hızlı yaşandığı yıllar olmuştur. Darbe döneminin sona ermesiyle birlikte seçimle işbaşına gelen Özal uluslararası kuruluşlar, bürokrasi ve özel sektörün kendisine kazandırmış olduğu tecrübelerle hem iç hem de dış politikada farklı bir anlayış içine girmiş Türkiye’nin hareket kabiliyetini geliştirmeye başlamıştır. Özal’ın sık sık 21. Yüzyıl Türkiye’sine göndermede bulunması, yakın coğrafyalarla uzun vadeli ilişkiler geliştirmek istemesi, yeni kurum ve kuruluşlarla bunları destekleyen fonlar kurması Türkiye açısından güçlü bir vizyon izlemesinin kanıtı sayılabilir (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 219).

Türkiye’de değişimin ve ilerlemenin sağlanması amacıyla Özal tarafından birçok yeni kurum ve fon kurulmuştur. Özal Türkiye’de sosyal hayatı düzenlemek ve yoksullukla mücadele etmek amacıyla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu’nu oluşturmuş her ilçede Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları gibi idari birimler kurmuştur. Oluşturulan bu kurumlar Özal’ın şahsi uyguladığı hükümet politikası olmaktan ileriye gitmiş daha sonra devlet politikası haline gelmiş ve bu kurumlar gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Özal’ın genel başkanı olduğu ANAP’ın parti programında da yer aldığı gibi gelir dağılımı farklılıklarını azaltmak,

kalkınmayı sağlamak, işsizliği ve fakirliği önlemek, refahın arttırılmasını sağlamak amacıyla kurulan bu kurumlar işçi, esnaf, memur, emekli gibi orta direk diye tabir edilen kesimin refahını arttırmayı amaçlamıştır. Özal döneminde oluşturulan bu yapılar daha sonra gelen hükümetlere de yol göstermiş ve çeşitlendirilerek yoksullukla mücadelede kullanılmaya devam edilmiştir (Demirhan ve Kartal, 2014, s. 120-131).

Özal döneminde yeni kurulan kurumlardan biri TOKİ' dir. Başbakanlık Toplu Konut İdaresi 2985 sayılı kanunla 1984 yılında kurulmuştur. Dünyada küreselleşmenin etkisini giderek arttırması, emek karşısında sermayenin giderek güçlenmesi ve ülkemizin bu değişimlere ayak uydurma isteği ülkemizde yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmuştur. 1980'li yıllarla birlikte tarım toplumundan yarı sanayi toplumuna geçiş sürecinin yaşanması ülkemizde kentlere olan göçü arttırmış kırsal kesimden gelen milyonlarca işçinin konut ihtiyacının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Özal 1980'li yıllarda yaşanan hızlı nüfus artışını ve gecekondulaşmayı ortadan kaldırmak, konut sektörünü düzenlemek, alt ve orta gelir gruplarına yardımcı olmak, kentleşme sorununu çözmek ve ekonomik canlanmayı sağlamak amacıyla bu kurumu hayata geçirmiştir (Oluğ, 2015, s. 70-80).

Bir diğer yeni kurulan kurum Türk EXİMBANK' tır. 1987 yılında kurulan bu kuruluş ülkemizde dışa dönük bir ekonomiyi canlandırmak, ithalat ve ihracatı geliştirmek, artan rekabet içinde kendi iş adamını korumak ve ülkeye döviz girişini arttırmak amacıyla kurulmuştur. Ayrıca cari açığın azaltılması, yabancı ülkelerde iş adamlarımızın sermayelerinin garanti altına alınması ve iş adamlarına finansman sağlama görevi de yine bu kuruluş tarafından yapılmaktadır (Bankalar.org, 2016, s.1).

EXİMBANK' ın faaliyetleri sadece ülke içinde değil yeni kurulan Türki Cumhuriyetlerine kredi ve destek fonları sağlamak şeklinde de kendini göstermiştir. Bunun yanında Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) ihracat kapasitesini arttırmak, yurt dışı yatırımları daha iyi koordine etmek, ihracat kalitesini sağlamak amacıyla dış politikaya önemli katkı sağlayan bir diğer kuruluş olmuştur. Özal dış politikada uluslar arası ilişkileri geliştirmek, İhracatımızı arttırmak, ülkemizi tanıtmak ve güçlü bir devlet algısı oluşturmak amacıyla 1989 yılında TİKA' yı kurduştur. TİKA

öncelikle Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya’da yeni kurulan ülkelerin kalkınmasına yardımcı olmuştur. Uluslar arası ilişkilerde dış yardımların önemli bir diplomasi metodu oluşu ve bu kuruluşun meşru olarak faaliyet göstermesi Türk dış politikasına önemli perspektifler kazandırmış ve Türkiye’ye dış politikada çeşitli fırsatlar sunmuştur. Medyanın gücünü ve önemini iyi bilen Özal, ülkenin imajını yükseltmek, değerlerini yansıtmak ve farklı ülkelere göç eden vatandaşlarla iletişim kurmak için özellikle Avrupa’ya göç eden Türklere yönelik yayın yapan TRT INT kanalını kurdu muştur. Bu kanal ile Türklerin kendi vatanı ile olan iletişimini koparmaması ve vatandaşların ülkede yaşanan olaylardan haberdar olması amaçlanmıştır. TRT INT yayını diğer yandan ülkemizin dışa açılımını sağlamış Türk kültürünü tanıtarak bu alandaki boşluğu doldurmuştur (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 228-229).

3.2.2. Turgut Özal İktidarı Döneminde Siyasal Alanda Meydana Gelen Değişim

Özal’ ın Başbakanlık yaptığı yıllar, siyasi alanda ülkemizin birçok değişime ve dönüşüme sahne olduğu yıllar olmuştur. Genel olarak Özal’ın siyasi kişiliği ekonomi politikaları ve siyaset politikası çerçevesinde şekillenmiştir. Özal modernleşmeyi yakalamak, teknolojiye ayak uydurmak ve batılı ülkelerle rekabet edebilmek için siyasi ve ekonomik anlayışın değişmesi gerektiğini savunmuş bunun için liberal siyasi reformları hayata geçirmiştir.

12 Eylül sonrası siyasette aktif olarak rol alan Özal 1983-1993 yılları arasında belli bir süre iktidarda kalmasına rağmen siyasi yaşamında birçok yeniliğe ve değişime önyak olmuştur. Türkiye’ de yaşanan bu değişim ve dönüşüm veya Özal’ın tabiriyle transformasyon süreci bu dönemin Özallı yıllar veya Özal dönemi olarak adlandırılmasına sebep olmuştur (Bakış Gazetesi, 17.04.2017, s.1).

3.2.2.1. Devlet ve Toplum İlişkileri

Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar yaşanan önemli değişimlerden biri de Özal dönemindeki devlet-toplum anlayışıdır. Özal siyasete atıldığı süre içerisinde diğer siyasilerden ve devlet adamlarından farklı bir yol ve yöntem izlemiş bürokrasi ve devletten çok bireye ve topluma önem vermiştir. Özal’ın devlet anlayışı liberal, muhafazakar, birey merkezli, yani anti devletçi bir anlayış çerçevesinde olmuştur. Özal ülkenin batılı medeniyetlerle rekabet edebilmesi, çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşabilmesi, ekonomik ve teknolojik açıdan güçlenebilmesi için var olan

devlet anlayışını değiştirmesi gerektiğini ifade etmiş bu zamana kadar uygulanan devlet politikalarının yanlış olduğunu savunmuştur. Nitekim Özal'ın bu farklı devlet anlayışı kendini ekonomik alanda, siyasi alanda ve demokrasi alanında hayata geçirdiği farklı politikalarla göstermiş ve Özal'la birlikte bu anlayış değişime uğramıştır (Erdoğan ve Oral, 2014, s. 39).

Özal devlet-toplum ilişkisini daha ileriye götürebilmek ve modernleşmeyi sağlayabilmek için Osmanlıdan günümüze kadar gelen merkeziyetçi devlet yapısının değişmesi gerektiğini vurgulamış ve sivil toplumunda aynı zamanda gelişmesini istemiştir. Osmanlıdan günümüze kadar gelen merkeziyetçilik anlayışı Özal'la birlikte yumuşatılmış ve yeni bir anlayışa bürünmüştür (Kösecik, 2000, s. 28-30).

Türkiye'de Özal 1980'li yılların ademi merkeziyetçi düşüncenin temsilcisi olarak görülmüştür. Özal devlet-toplum ilişkisi çerçevesinde yerel yönetimlerin yetkilerini arttırmış ve yerel yönetimlere ihtiyaç duyduğu geliri 1987 yılında 3360 sayılı İl Özel İdaresi yasası ile Avrupa Yerel Yönetim Özerklik Şartındaki 3723 sayılı bazı kanun maddeleriyle sağlamıştır. Ayrıca yine Özal döneminde büyükşehir belediyeleri kurulmuştur. Bu belediyelerin hazine gelirlerine ek olarak vergi gelirlerinden de pay alması ile vatandaşa götürülen hizmetlerin artırılması sağlanmıştır. Devletin yapılanması ve ürettiği politikalarla yakın bir ilişki içinde olan sivil toplum kuruluşları gerçek anlamda demokratik yapıya sahip ülkelerde varlık gösterebilmiştir. Özal'la birlikte değişen devlet anlayışı, bireyin merkeze alınması, özgürlüklerin sağlanması ve yasakların kalkmasıyla birlikte sivil toplumun gelişmesine de imkan sağlanmıştır. 1980'li yıllarla birlikte ekonomik ve siyasi alanda hayata geçirilen liberal reformlar meyvesini vermiş bunun sonucunda dernek ve vakıfların sayısı artmıştır (Sözen, 2013, s. 91-94).

Özal devlet-toplum ilişkisi çerçevesinde toplumun güçlenmesi için bireyin güçlenmesi gerektiğini bunun içinde devletin faaliyet alanının daraltılarak gelişmenin itici gücü olmaktan çıkartılmasını ve merkeze bireyi koymayı hedeflemiştir. Özal bireyi devlet karşısında güçlendirmek için özel girişimlere destek vermiş, devlette özelleştirmelere gitmiş, sanayi ve teknoloji ile uğraşanlara teşvikler vermiş ve iş adamlarını desteklemiştir. Ayrıca Özal gittiği yurtdışı seyahatlerde iş adamlarını

yanında götürmüş onlara ihracat yapmada ve farklı pazarlar bulmada ön ayak olmuştur (Erdoğan ve Oral, 2014, s. 72).

Özal yönetim anlayışında halkı ve halkın düşüncelerini daha iyi yansıtabilmek amacıyla daha liberal, özgürlükçü ve devlete hız kazandıracak politikalardan yana olmuştur. Özal ayrıca yönetim anlayışı bakımından seçilmişlerin her zaman atanmışlardan üstün olduğunu, atanmışların seçilmişlerin denetiminde olması gerektiğini vurgulamış sivil katılımcı siyaset anlayışını öne çıkarmıştır (Oral, 2011, s. 39).

Özal'ın devlet-toplum ilişkisi çerçevesinde sorun olarak gördüğü bir nokta da bürokrasinin hantal yapısıdır. Özal'ın kendisi de bir bürokrat olmasına rağmen bürokrasiye savaş açmıştır. Özal kamu hizmetlerinin görülmesinde kırtasiyecilik, gereksiz bürokrasi, işlemlerin uzunluğu, aşırı formalite gibi vatandaşı yoran ve vatandaşın büyük sıkıntılarla boğuşmasına sebep olan bu anlayışı değiştirmek istemiştir. Özal kamu yönetiminde basit, sade, hızlı ve pratik yöntemlerin uygulanmasını istemiş ve toplumun mağdur edilmemesi için gerekli düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Kendiside yakın çalışma arkadaşlarını seçerken ağır çalışan, kırtasiyeci, şekilci insanlar yerine hareketli, dinamik ve çalışkan insanları tercih etmiş çalışma arkadaşlarında bu özellikleri aramıştır. Özal Cumhurbaşkanlığı döneminde haftada bir gün Çankaya Köşkü'nü halka açmıştır. Köşkün bahçesine kimliğine bakılmaksızın her tür vatandaş alınarak onların sorunları dinlenmiş bu sorunlarla ilgilenilerek devlet-toplum arasındaki kopukluk giderilmeye çalışılmıştır. Özal bu uygulamasıyla topluma yakınlık sağlamış ve Cumhurbaşkanlığı makamını halkılaştırmıştır (Sözen, 2013, s. 94). Topluma yakın olmak ve toplumun yanında olduğunu göstermek amacıyla gece geç saatlerde yanında koruma ve güvenlik görevlisi olmadan Ankara'da organize sanayi bölgelerini ziyaret etmiş çalışan ve işyeri sahipleriyle samimi bir ortam oluşturmuştur (Oral, 2011, s. 39-40). Özal sivil yönetimi desteklemek ve halkın yanında olduğunu göstermek amacıyla bazı makam ziyaretlerini sivil kıyafetlerle gerçekleştirmiştir. Özal kendini öldürmek isteyen suikastçi Kartal Demirağ'ı kendi Cumhurbaşkanlığı döneminde affederek devletin bağışlayıcı yönünü halka tanıtmıştır (Egemen, 2018, s.1). Kısaca Özal kendisinin de halktan birisi olduğunu milletin devlet için değil devletin millet için var olduğunu

ifade etmiş bunu da hayata geçirdiği politikalarla ve davranışlarıyla kanıtlamaya çalışmıştır.

3.2.2.2. Asker ve Sivil İlişkileri

Türkiye’de askerin yönetimde yer alması Cumhuriyetin ilanı ve kurtuluş savaşının kazanılmasıyla son bulmuş savaş sonrası çıkarılan bir kanunla orduda görev yapanların milletvekili olarak seçilmeleri engellenmiştir. Bu dönem çıkarılan yasayla Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Refet Bele gibi birçok komutan görevinden istifa etmiş ve askerlikle ilişkilerini kesmişlerdir. Bu yasa sayesinde hem asker hem milletvekili olma imkanı ortadan kalkmış, askerin siyasete karışmasının önü kesilmiştir. Atatürk dönemi yani kurtuluş savaşı sonrası, ordunun devlet yönetiminden ayrıldığı yıllar olmuştur. Askeri yönetimin gücünü Atatürk Tek Parti döneminde CHP ile ikinci planda tutmuş bunu daha sonra Genel Kurmay Başkanı olan Fevzi Çakmak TSK’ yı siyasetin dışında tutan politikalarıyla devam ettirmiştir. Fakat bu süreç 1957’lere gelindiğinde ülkede yaşanan gerginlik, sosyal ve siyasi gelişmeler, terör olayları gibi nedenlerle 1960 yılında askeriyenin darbe yapmasıyla son bulmuştur. Demokrat partiye yapılan bu darbeyi 1971 muhtırası ve 1980 darbesi izlemiştir (Sözen, 2013, s. 94).

1960 Yılından itibaren üç kez tekrarlanan askeri darbe Turgut Özal’ın iktidara gelmesi ve Kenan Evren’le işbirliği içinde çalışması ile Türk siyasi hayatında meydana gelebilecek ikinci bir döngünün oluşmasını engellemiştir. Özal iktidara geldiği süre içerisinde askeri vesayetle büyük bir mücadeleye girişmiş karizmatik liderliği ve sivil tarafla ordunun etkisini büyük oranda kırmıştır. 1983 yılında yapılan seçimlerle iktidar olan Özal ara rejim döneminde asker tarafından getirilen birçok kısıtlamayı kaldırmıştır (Kurun, 2017, s. 368).

Özal asker sivil ilişkisi konusunda diğer siyasilerden farklı bir politika izlemiştir. Ordunun sivil yönetime müdahalesinin sonuçlarından çok nedenleri üzerinde durulmasını isteyen Özal tarihi açıdan Osmanlı’ dan bu yana kurucu unsurların asker kökenli olduğunu, darbelerinde bu yüzden meydana geldiğini savunmuştur (Duman, 2008, s. 190).

Özal’la birlikte askeri alanda gerçekleşen sivilleşmeye dair birçok örnek verilebilir. Bu örneklerden en önemlisi Özal’ın 1987 yılında gerçekleştirdiği tarihe

“İki Necdetler Operasyonu” olarak da geçen Genelkurmay Başkanını atama olayıdır. Özal gerçekleştirdiği bu operasyonla sivilleşmenin bir nevi tamamlandığını ifade etmiştir. Olay, dönemin Genelkurmay Başkanı olan Necdet Üruğ’ un erken emekli olarak kendisinden sonra gelecek olan Necdet Öztoran’ nu atamak istemesidir. Ordu kendi içerisinde 2000 yılına kadar gelecek kademeleri belirlemiş yapılacak atamalarla bu devamlılığı sağlamak istemiştir. Ordu tarafından bu atamaların sağlanmak istenmesi ordunun siyasette ağırlığını korumak ve istediği zaman siyasi hayata müdahale etmek istemesi şeklinde yorumlanmıştır. Fakat Özal hükümet olarak Necdet Öztoran’ u tercih etmediklerini belirtmiş yerine Necip Torumtay’ ı atamıştır. Özal’ın Kenan Evren’in de desteğini alarak yaptığı bu operasyon Türk siyasi hayatında sivil iktidarın üstünlüğünü göstermesi açısından büyük bir adım olarak nitelendirilmiştir (Gökmen, 1992, s. 131-132).

Özal bu olay ile ilgili orduda kimin gelip kimin gideceğini askeri yönetimin bizzat belirlediğini hatta 2000 yılına kadar gelecek askerlerin bile sıralamasının belli olduğunu ifade etmiştir. Eğer bu müdahale yapılmıyaydı ülkenin sivilleşmesinin zor olacağını söylemiş Cumhuriyet tarihi boyunca hiçbir hükümetin Genelkurmay Başkanı’ nı seçemediğini belirtmiştir. Askeriyede tabu olarak bilinen bu gelenek Özal tarafından yıkılmıştır. Özal’ın orduyla arasında yaşanan bir diğer olayda Körfez Savaşı konusudur. Özal’ın dış politika konusunda ilgili kurumları devre dışı bırakıp konuya kendi başına karar vermesi mevcut muhalefetle orduyu rahatsız etmiştir. Özal’ın Körfez savaşı konusundaki tutumu ve Türk dış politikasına yön vermeye çalışması dönemin genelkurmay başkanı tarafından verilen kararın sindirilememesine sebep olmuş ve istifasını vermeye kadar gitmiştir (Duman, 2008, s. 192).

Özal döneminde ayrıca bir askeri birliğin mayoyla denetlenmesi, Necmettin Karaduman gibi bir adayın Bülent Ulusu gibi güçlü bir adaya karşı meclis başkanı seçilmesi, Milli İstihbarat Teşkilatı Müsteşarlığına asker yerine Hiram Abbas gibi sivil birisini ataması, TSK’ yı Savunma Bakanlığı’ na bağlamak istemesi, resmi protokoldeki yerini yedinci sıradan üçüncü sıraya aldırması Özal’ın sivilleşmeye verdiği önemi göstermiş silahlı kuvvetlerin siyasal hayat üzerindeki etkisinin azaltılmasını sağlamıştır (Sözen, 2013, s. 97).

3.2.2.3. Din ve Devlet İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Osmanlı devlet anlayışından farklı olarak kendisine akli ve bilimi esas alan bir ideolojiyi yani Kemalizm'i seçmiştir. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte bu topraklarda yaşayan ve farklı etnik kimlikleri bir arada tutan din ve geleneğin yerini pozitivist bir ideolojiye bırakmasında, dinin ülkeyi geriye götürmesi, modernleşmeyi sağlayamaması ve dinin Osmanlı'nın yıkılışına sebep olması en büyük nedenler arasında sayılmıştır (Duman, 2008, s. 195).

Devlet anlayışında din ve modernleşmenin bir arada yürütülebileceğini savunan Özal, uyguladığı liberal politikalarla bunu göstermeye çalışmış, Cumhuriyet döneminde mevcut olan bürokratik ve ideolojik modernleşme ile kültürel batılılaşma anlayışından ayrılmıştır. Özal demokrasinin benimsenmesini, dışa açılmayı ve batının teknolojisini almayı güzel şeyler olarak nitelendirmiş ancak bunu yaparken farklı bir anlayışla yani batı taklitçiliğinden uzak, kendi kimliğini ve değerlerini koruyan bir modernleşme anlayışıyla hareket edilmesi gerektiğini savunmuştur. Kemalizm anlayışında ise modernleşmenin alınması, Batı kurumlarının temel alınıp bu kurumlardan başta teknoloji olmak üzere sosyal, kültürel ve siyasal değerleri aynen almak ve uygulamak şeklinde olmuştur. Bu ideoloji tarikat ve cemaatleri toplumsal yapıdan dışlamış ve dini örgütlenmeleri yasaklamıştır (Oral, 2011, s. 210).

Türkiye'de Cumhuriyetin ilanından itibaren din anlayışı, muhafazakarlık çizgisi ekseninde gelişmiş özellikle cumhuriyet döneminin sosyal ve kültürel devrimlerine ve bu devrimler arasında olan laiklik ilkesine karşı sert bir muhalefetle merkez sağ çizgisini oluşturmuştur. Muhafazakarlık da kendi içinde devletçi, liberal, milliyetçi ve İslamcı olarak farklı özellikler göstermiş bunlar içerisinde liberal-muhafazakarlık parti ideolojisi olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra kendini muhafazakar ve liberal olarak tanımlayan ve on yıla yakın iktidarda kalan ilk parti Demokrat Parti olmuştur. Ayrıca ilk defa DP ile ekonomide liberalleşme ve kültürel değerlerde muhafazakarlık bu dönemde sentezlenmiş ve inşa edilmeye başlanmıştır. Her ne kadar merkez sağ siyasetin temel ideolojisini oluşturan parti Demokrat Parti olsa da muhafazakar modernleşme geleneğinin en önemli temsilcisi Turgut Özal'dır. Özal'ın muhafazakarlık anlayışına baktığımızda, Özal bir taraftan

ekonomik ve teknolojik gelişmelere önem vermiş, Batı demokrasisine ve liberalizme hayranlığını dile getirmiş diğer taraftan örf ve adetlere, geleneksel ve dinsel değerlere, kültürel ve tarihsel mirasa önem vermiş hem muhafazakar Doğu'lu hem de modern Batı'lı olmayı başaran önemli isimlerden biri olmuştur (Duman, 2008, s. 204).

Özal'ın din ve devlet anlayışı bakımından diğer bir farklı uygulaması da Başbakan ve Cumhurbaşkanlığı döneminde cuma namazlarını camide kılmış olmasıdır. Özal'ın bu davranışı belirli kesimler tarafından yadırganmış ve laikliğe aykırı olarak görülmüştür. Fakat Özal laikliği kendi açısından “manevi değerlerin korunmasında, vicdan, dini inanç ve ibadet hürriyetinin uygulanmasında ve dini kültürün geliştirilmesinde kısıtlayıcı unsur olarak anlamıyoruz” şeklinde ifade etmiştir (Dağlı ve Aktürk, 1988, s. 35).

Özal laikliğin Müslüman bir kimlikle bağdaşabileceğini bunun bir sorun oluşturmayacağını bir konuşmasında şu sözleriyle anlatmaya çalışmıştır: “Türkiye laik bir ülkedir. Türkiye demokratik bir ülkedir. Türkiye Müslüman bir ülkedir. Bu üç unsur, Türkiye'yi yeniden oluşmakta bulunan yeni dünya sahnesi içinde benzersiz ve son derece önemli bir konuma getirmiştir.” Özal konuşmalarıyla ve farklı uygulamalarıyla mevcut olan geleneksel yapının değişmesini amaçlamış aynı zamanda var olan katı devlet anlayışını yumuşatmaya çalışmıştır (Sözen, 2013, s. 95).

Özal döneminde din ve devlet anlayışı çerçevesinde ele alınması gereken bir diğer önemli konuda baş örtüsü meselesidir. Özal türban konusunun siyasi ve rejim aleyhine karşı uygulanan bir davranış olmadığını ve bunun bir tabu haline getirilmemesini istemiştir. İnsanlar başörtüsünü dini inanç gereği takıyorsa bunun yasaklanamayacağını ve bu yasağın insan haklarıyla bağdaşmadığını belirtmiş, üniversitelerin entelektüel ve özgür yerler olduğunu bu yasaklamaların demokratik ve bireysel hürriyetle bağdaşmayacağını ifade etmiştir. Özal iktidara gelince bu yasağı açık bir şekilde eleştirmiş, kılık kıyafetle ilgili bu yasaklardan Anayasa Mahkemesi ve YÖK'ü sorumlu tutmuştur. Ayrıca Özal iktidarı döneminde siyasi bir inisiyatif olarak 2547 sayılı kanunun 17. Maddesiyle “yüksek öğretimde kılık kıyafet

serbestir.” şeklinde kanunun çıkarılmasını sağlamış, bu konudaki baskı ve yasakları azaltmaya çalışmıştır (Erdoğan ve Oral, 2014, s. 45-46).

Özal din ve devlet ilişkileri çerçevesinde, toplumun en küçük yapı taşı olan aileyi ve toplumun manevi değerlerini korumak amacıyla bir takım politikalar izlemiştir (Duman, 2008, s. 208-209):

- Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu ve Başbakanlığa bağlı Aile Araştırma Kurumu’nu kurarak aileyi korumayı ve güçlendirmeyi amaçlamıştır.

- Yüksek ahlaki değerlere sahip dengeli bir neslin yetiştirilmesinin sağlanması için devlet tarafından ilk ve orta öğretim kurumlarında dini eğitim ve öğretimi zorunlu görmüş ve imam hatip liselerinin yapımına ağırlık vermiştir.

- Radyo ve televizyon’da alkollü madde satışı ile ilgili reklamlarla, okul ve cami çevresinde alkollü madde satışı yasaklanmıştır.

- Müstehcen yayınlar yasaklanmaya çalışılmış ve bu tür görsel yayınların koyu renkli poşetlerde satılması zorunluluğu getirilmiştir.

- Dinlere küfür ve hakaret suç sayılarak bu konuda hukuksal düzenlemeler yapılmıştır.

- Kuran kursu binaları ve Kuran kursu sayılarının artırılmasına hız verilmiştir.

- Hacca gidiş ve gelişler kolaylaştırılmış, bu dönem hacca gidenlerin sayısı diğer hükümet dönemlerine nazaran üç kat artmıştır.

- İslam ülkeleriyle bu dönem işbirliği artmış, İslam Ülkeleri Ekonomik İşbirliği Komitesi ve İslam Ülkeleri Kültür Merkezi İstanbul’da hizmete geçirilmiştir. Yine bu dönem İslami sermayenin ülkeye girişine izin verilmiştir.

- Kamuya açık din ve eğitim kursu açanlar teşvik edilmiş okul, cami, sağlık lisesi yaptırmak isteyenlerden düşük vergiler alınmıştır.

- Din eğitimine yaygınlık kazandırmak ve kaliteyi arttırmak amacıyla, Diyanet İşlerinin kadro talepleri karşılanmış, buna ek olarak beş bin yeni kadro tahsis edilmiştir.

3.2.2.4. Gençlik ve Siyaset İlişkisi

Bir topluma yön veren ve o toplumun geleceğini önemli ölçüde etkileyen jenerasyon gençliktir. Toplum bilimcilere göre tarihte dünden bugüne, neredeyse tüm sosyal hareketler genç kuşaklardan cereyan etmiş ve toplumsal değişimlerin yaşanmasında gençler önemli bir etken olmuştur. Sosyologlar genellikle toplumsal değişimleri ve hareketleri, o toplumun çok kültürlü yapısından ve etnik dokusundan yola çıkarak incelemektedir. Türkiye’ de meydana gelen farklı görüş ve davranış biçimlerini daha iyi anlayabilmemiz için Türkiye’ nin farklı etnik, din ve mezhepten insanlar barındırdığını ve çok kültürlü olduğunu da göz ardı etmemiz gerekir (Özmen, 2011, s. 12).

Türkiye’ de akademisyenlerin gençlik kuşakları üzerine yaptığı çalışmalar genel olarak 1923-1950, 1950-1980, 1980 ve sonrası dönem olarak ele alınmıştır. 1923-1950 döneminde ortaya çıkarılmak istenen gençlik türü, Cumhuriyetin milli hedeflerini önceleyen bunları gençlere aktarmaya çalışan, gençliği terbiye etmeye dönük, gençliğin ne yapmasını, neye inanmasını, nasıl davranmasını öğütleyen, Cumhuriyetin “yılmaz bir bekçisi” olarak motive edilen gençliktir. 1950 sonrası gençlik ise Cumhuriyetin kurucu ideolojisinden farklı bir ideolojinin yükseldiği, farklı ideolojik yaklaşımların etkin olduğu dönemi kapsar. Bizim üzerinde durmak istediğimiz bir döneme de damgasını vuran a politik gençlik, kayıp gençlik, post- 80 veya kayıp kuşak adıyla anılan dönemdir. Bu dönemin başlangıcı Türkiye’ de gençlik ve öğrenci hareketlerinin öne çıkmaya başladığı ve dünyada da gençliğin dönüm noktasını oluşturan 1968 yılıdır. Türkiye’ de 1968-1980 yılları sağ sol görüşlerin belirginleştiği, özellikle üniversite öğrencilerinin beklenti ve sorunlarına odaklanılan, Türkiye’ nin toplumsal ve siyasal yapısında ciddi kırılmaların yaşandığı, siyasi bilincin hiç olmadığı kadar öne çıktığı bir dönemi kapsamıştır (Yaman, 2013, s. 117-118).

Türkiye de 1980’ li yıllara gelindiğinde siyasi kaosun artması, enflasyon, işsizlik ve sağ-sol çatışmalarının yaşanması, terör, toplumsal yozlaşma Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yönetime el koymasına neden olmuştur. Ordu’ nun yönetime el koymasıyla birlikte demokrasi ve siyaset de askıya alınmıştır. Gençlik hareketleri ve örgütlenmelerinin darbe sürecini hazırlayan temel etkenler arasında gösterilmesi,

gençliğin suçlu ilan edilmesi ve yasal olarak cezalandırılması Türkiye’ de yeni bir gençlik döneminin yaşanmasına sebep olmuştur (Yaman, 2013: 120). Bu gençlik A politik gençliktir. Askeri iktidarın yürürlüğe koyduğu depolitizasyon politikasıyla Türk gençliği siyasetten uzak tutulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte gençler bireysel çıkarları doğrultusunda davranış sergileyen, a politik, ilgisiz, materyalist bir gençlik profili çizmişlerdir (Özmen, 2011, s. 13).

O yıllarda gençliğin fazla bir seçeneği yoktu tek seçenek a politik bir duruş sergilemek gibi görünüyordu. Eğer kişi basit bir politik tutum veya davranış gösteriyorsa otorite tarafından önce dışlanıyor, sonra baskı görmeye başlıyor, daha sonrada hayatı karartılıyordu. 1980 gençliğine durgun ya da a politik gençlik denmesinin bir sebebi de 70’ li yıllardaki gençlik kuşağıyla karşılaştırılmasıdır. 1970’ li yılların gençliği fazlasıyla politize olmuş, sağ sol çatışmalarıyla kamplara ayrılmış, kıyasıya kavga eden, birbirine silah sıkmaktan dahi çekinmeyen, ideolojilerle yoğrulmuş bir gençlik kuşağıydı. Buna karşın 1980 darbesi sonrası gençlik zorunlu olarak okumaktan, politikadan, düşünceden uzak, popülist kültürün tutsağı, gününü ve kendini kurtarmaya çalışan bir yapıya büründürülmeye çalışılmıştır (Demokrat Gazetesi, 24.10.2017, s.1).

1980 yıllarda yaşanan siyasi olaylar, siyasi alanda meydana gelen yolsuzluk ve skandallar gençlerin politikacılara olan güvenin kaybolmasına yol açmış gençler kamu yararını bürokratların kişisel kazanç sağlaması şeklinde algılamıştır. Gençlerin siyasete olan bu güvensizliği ve ilgisizliği 12 Eylül’ ün baskıcı ve yasaklayıcı anlayışıyla birlikte birleşerek tavan yapmıştır. Bu dönem ordu yönetimi, toplumu Atatürk ilkelerine ve ideolojilerine bağlı bir yapıda şekillendirmeyi amaçlamış, sağ sol çatışmalarının meydana getirdiği şiddet nedeniyle de gençliğe özel depolitizasyon politikaları uygulamıştır. 1982 anayasasının getirdiği yasaklar gençlerde zaten siyaset yapmayı imkansız hale getirmiştir. Bu yasaklardan bir kaçısı şöyle sıralanabilir. Radyo, tv, sinema gibi yollarla yapılan yayımlar izne bağlanmış, düşünce açıklama kısıtlanmış, gözaltı ve tutukluluk kolaylaştırılmış, basın yoluyla düşünce açıklamalarında bir ön denetim getirilmiş, gençler için en önemlisi olan YÖK kurulmuştur. YÖK yasasıyla üniversiteler siyasi ve örgütsel denetim altına girmiştir. 1982 anayasası kolektif hak ve özgürlükler başta olmak üzere siyasal faaliyetlere karşıda birçok yasağı beraberinde getirmiştir. Bu anayasayla dernek, sendika,

kooperatif, vakıf gibi kuruluşlara politik faaliyet ve işbirliği yasağı getirilmiş, politik parti dışında diğer kuruluşlara politik faaliyetler yasaklanmıştır. Askeri yönetimin siyasi partilere ve liderlerine uyguladığı yasaklarla birçok örgütlü gruba uyguladığı kısıtlamalar ülkede son derece a politik bir ortamın oluşmasına sebep olmuştur. Sonuç olarak 1982 anayasası ve iktidar, o dönem daha az katılımlı demokrasi modelini benimsemiş ve gençlerin depolitizasyonunu yani siyasetten uzaklaştırmayı amaçlamıştır. Bu süreçte gençler darbenin etkisi geçene kadar herhangi bir partiye ve ideolojiye büyük oranda bağlılık göstermemiş siyasetten uzak durmaya gayret göstermiştir (Tanör, 1994, s. 138-142).

3.2.2.5. Siyasi Söylemde Meydana Gelen Değişim

Söylem günümüzde sosyal bilimler, medya ve siyaset gibi çok farklı alanlarda ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Söylem siyasi alanda ve siyasi içerikli bir konuşmada kullanıldığında, örneğin partimizin söylemi dendiğinde görüş açısı, anlatım biçimi, felsefi anlayışını dile getirmektedir. Benveniste bireyin kullandığı dil ile bir gösterge dizgesi olarak kabul edilen dil arasında büyük bir ayrım olduğunu ve bireyin onu kendine mal ettiği zaman dilin söyleme dönüştüğünü belirtir (Yüksel, 2004, s. 3). Siyasal söylem siyasal aktörlerin kendi ideolojileri doğrultusunda politikalarını seçmenlerine benimsetmek ve kendileri için oy vermelerini sağlamak amacıyla yaptıkları başta dil olmak üzere her türlü iletişim araçlarının kullanımı olarak ifade edilebilir (Passerat, 2013, s. 2).

1980' ler dünya' da ve Türkiye' de siyasal söylem alanında yeni değişimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. İki kutuplu dünya düzeninden tek kutuplu dünya düzenine geçilmesi, dünya' da esen özgürlükçü hava, sınırlı devlet, serbest piyasa ekonomisi gibi yaklaşımlar yeni sağ anlayışın yayılmasını sağlamış bu da toplumları ideolojik bir değişim sürecine itmiştir. Türkiye'de siyasal söylem Cumhuriyetin ilanından Demokrat partinin iktidarına kadar geçen sürede Kemalist, 1950 yılında Türkiye' nin Amerika ile müttefik olmasının da etkisiyle cılız liberal, 1970' li yıllara gelindiğinde katı ve keskin, 1980 darbesiyle devletçi şeklini almıştır (Uyanık, 2015, s. 5-6).

Türkiye' de siyasi söylemin esas olarak değiştiği dönem 1980 sonrasıdır. 1980 sonrası değişimler kendini siyasi söylem değişikliği, toplum devlet arasındaki

değişimler ve toplumsal aktörlerin devletle olan değişimleri şeklinde göstermiştir. 80 sonrası siyasi söylem kendini hoşgörü, yumuşama, uzlaşma gibi kavramlar etrafında şekillendirmiş keskin ideoloji ve kavgaların yerini almıştır. Türkiye’ de 80 öncesi dönem 1950’ lerde piyasa ekonomisinin gelişmesine karşı çıkmış, 1960’ larda sağ sol kutuplaşmalar başlamış, 1970 sonrası çatışmalar ve ölümler artmıştır. 80 öncesi ideolojik çelişkiler uzlaşma arayışlarından baskın çıkmış birbirini dışlayan aktörler toplumu yönlendirmek isteyerek her biri kendini gelecekteki toplumun tek varisi olarak görmüştür. Kısacası 80 öncesi dönem, politik ideolojilerin sivil toplumu esir aldığı toplumsal alanın kendi kendini boğduğu bir dönem olmuştur. Bu kaotik ve çatışmacı ortam nihayet 1980 darbesiyle son bulmuştur. Yaşanan olaylardan bunalan toplum ve politik akımlar 80 sonrasında yüzlerini birbirlerine çevirerek aralarındaki ideolojik duvarları ve nefreti yıkmış birbirlerinin varlıklarını tanımaya başlamışlardır. Örneğin sol görüşün öncülüğünü yapan Yeni Gündem Dergisi liberal kanadın temsilcilerinden olan Nazlı Ilıcakla yaptığı röportajı kapaktan vermiştir. Sol sadece liberallerle değil İslami camiayla da ilişkiye girmiş bazı yazılarıyla İslami camiada referans kaynağı bile olmuştur. Diğer yandan İslami hareketlerde bu tür organizasyonlardan ve platformlardan geri kalmamışlar panellerde ve söyleşilerde sol ve liberal kanadın temsilcilerine masalarında yer vermişlerdir. 1980 sonrası değişimin eksenini devlet ve seçkinler ekseninden topluma doğru kaymış, 1980 darbesi istemeden de olsa katalizör görevi üstlenerek Tanzimat’ la başlayan batıcı, pozitivist ve jakoben geleneğin değişmesini sağlamıştır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000, s. 425-430).

1980 sonrası siyasal söylem değişikliğinde etkili olan bir diğer unsurda 1983 seçimlerini kazanan Anavatan Partisi’ nin tek başına iktidar olması ve Özal’ ın siyasal söylemidir. İlk defa 1983 seçimleriyle MGK’nın siyasal partilere siyasal reklam izni vermesi, ANAP’ı ülkede siyasal reklamcılığın öncüsü yapmıştır. 1983 seçimlerinde siyasal kampanyalar bakımından iletişim boyutunu en etkin şekilde kullanan ANAP farklı tanıtım ve alışılacık yöntemlerin dışında farklı araçları kullanarak siyasal iletişim tarihimizin dönüm noktasını oluşturmuştur. Farklı ve yenilikçi yöntemler dışında kitle iletişim aracı olarak televizyon, radyo, gazete, video, dergi, afiş, el ilanı, parti el kitabı gibi materyalleri etkin bir şekilde kullanan Anavatan Partisi seçim kampanyalarında büyük halk toplantıları, mahalle gezileri, mitingler, basın

toplantıları dışında ülke genelinde kurumsal birliği yansıtan seçim büroları ve gönüllü ekipler kurmuş kişisel iletişime ağırlık vererek diğer partilere üstünlük sağlamıştır (Kalçık, 2013, s. 134-136).

Askeri vesayetin tüm engellemelerine ve karşı çıkmalarına rağmen ANAP 1983 yılında yapılan ilk seçimlerde tek başına iktidar olma başarısı göstermiş ve darbe yönetimini şeklen sona erdirmiştir. Anavatan partisinin birinci parti olarak çıkmasında eski politik partilerin ve deneyimli liderlerin yasaklı olmaları ve ANAP' ın vaat ettiği toplumsal düzenin geniş toplumsal kitlelere cazip gelmiş olması yatar. ANAP' ın siyasi kimliğinin oluşmasında ve toplumsal duyarlılıkların temsilciliğini üstlenmesinde üç unsur etkili olmuştur. Birincisi ANAP' ın yumuşak politik üslubudur. Buna güzel bir örnek partinin öğrenci hareketlerine karşı gösterdiği tutumdur. ANAP iktidarı döneminde öğrenci hareketlerinin meşru görülmesi, öğrencilerle diyalogdan yana olunması, öğrenci hareketlerinin radikal ideolojilere kaymasını engellemiştir. Ayrıca farklı politik görüşten seçmenler arasındaki tartışmalar sükunet çerçevesinde ve yumuşak bir dil kullanılarak yapılmıştır. İkinci unsur ise Anavatan Partisinin ideolojilerden çok pragmatik değerlerin savunuculuğunu yapmış olması yani daha çok icraatı ön planda tutmuş olmasıdır. Son unsur ise Anavatan Partisinin İslamcı muhafazakarlık değerleriyle piyasa değerleri arasında oluşturmaya çalıştığı sentez olmuştur. ANAP' lılar kendilerini modern muhafazakarlar olarak tanımlamış, yerel kültürün muhafazakar değerleriyle modern Batı kültürünün akılcılığını birleştirmeye çalışmışlardır (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 2000, s. 431-433).

Özal ve ANAP ' ın politik söyleminin toplum tarafından popüler ve başarılı bulunmasında asayiş, düzen ve sosyoekonomik dönüşüm vurgularının yanı sıra diğer iki temel söylemde etkili olmuştur. İlki Anavatan Partisinin 1980 öncesinden farklı siyasi eğilimleri bünyesinde barındıran bir parti olma iddiası, ikincisi ise 1980 öncesine göre radikal bir kopuşu temsil eden bir parti olmasıdır. Özal politik söylemini 1980 öncesi karşıtlık ile 1980 öncesi siyasi ve ekonomik kötü gidişatı vurgulamak için kullanmıştır (Özen, 2011, s. 128). Özal'ın siyasi felsefesi, siyasal ve ideolojik ayrılıklardan kaynaklanan acılara son vermek Türk insanını bir araya getirip, denge unsuru olarak gördüğü dört eğilimi hayata geçirmektir. Özal, partisinin ve kendisinin herhangi bir ideolojik duruşunun olmadığını belirtmiş buna uygun

olarak 1980 öncesinin siyasi partilerinden olan MHP, CHP, MSP ve AP' den çeşitli isimleri partisine katmıştır (Zariç, 2011, s. 47). Özal partisinin hiçbir partinin devamı olmadığını fakat diğer partilerin en nitelikli unsurları sayılan milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve serbest pazar ekonomisini esas alan özgürlükçü bir yapıda olduğunu belirtmiştir. Özal ülkedeki vatandaşların siyasi eğilimleri ne olursa olsun kendilerine inananları birlik ve beraberliğe davet etmiş bu ifadesiyle herkesi kucaklayarak tarihi bir misyon yüklenmiştir (Özen, 2011, s. 128).

Özal siyasal söylemlerinde ekonomiye özel bir yer ayırmıştır. Ülkenin içinde bulunduğu toplumsal sorunların ve diğer birçok meselenin ekonomik kalkınma ve refahla çözülebileceğini belirtmiştir. Özal söylemlerinde ve parti programında bunu sık sık dile getirmiş, kendini ekonominin mimarı olarak tanıtarak vaatlerini ekonomi üzerine oturtmuştur. Özellikle alt ve orta sınıf seçmene mesaj veren ANAP toplumsal sorunları ekonomik açıdan kalkınarak aşacaklarını, ülkenin dört bir yanına refahı getireceklerini vaat etmiştir (Kalçık, 2013, s. 166). İlk kez 1983 seçimlerinde kullanılan “orta direk” sloganı bu kesimlerin desteğini almak için kullanılmış Türk halkını temsil eden bir kavram olarak ilgi görmüştür. Popülist ve pragmatist bir yaklaşımla işsizlik ve enflasyon sorununa değinen ANAP yeni ekonomik model ve uzman kadrosuyla bu sorunlara son vereceğini de seçmene vaat etmiştir (Sözen, 2013, s. 83).

Anavatan partisinin siyasal değerlerini ve politikalarını özetleyecek olursak, Türkiye'nin içinde bulunduğu sorunlarını hızlı çözebilecek, sorunlara çare bulacak, ülkenin ilerlemesine katkı sağlayacak yeni ve çağdaş bir felsefeyle kurulduğunu iddia etmiştir. Ülkenin dört bir yanında yapmayı düşündüğü değişimlerle yenilikçi yanını ve reformist parti imajını öne çıkarmıştır. 1980 öncesi toplumsal ve siyasal durumu örnek gösteren ANAP uzlaşma politikasıyla hareket etmiş yumuşak politik üslubuyla farklı kesimleri kendi çatısı altında toplamaya çalışmıştır. ANAP retorikten daha çok gerçekleştirmeyi hedeflediği icraatları ön planda tutmuş, ideolojik değerlerden çok pragmatik değerlerin savunuculuğunu yapmıştır (Kalçık, 2013, s. 128-130).

3.2.2.6. Özal İktidarı Dönemi Güneydoğu Açılımı ve Kürt Sorunu

Türkiye'nin en önemli meselelerinden biri olan ve hala tam olarak çözülemeyen Güneydoğu sorunu 1980'lerde terör olaylarının artmasıyla sosyal ve ekonomik bir sorun olmaktan çıkmış ve politik bir soruna dönüşmeye başlamıştır. Siyasette olduğu süre içerisinde o zamana kadar denenmemiş ve hayata geçirilmemiş birçok uygulamayı gerçekleştiren ve hayata geçiren Özal Güneydoğu sorunu için çok çaba sarf etmiştir. Türkiye'de 90'lı yıllar Kürt meselesinin konuşulmasının bile suç sayıldığı yıllar olmasına rağmen ülke tarihinde derin bir iz bırakan Özal'la birlikte bu sorun farklı bir şekilde ele alınmıştır. Özal bu meselenin sadece bir güvenlik meselesi olmadığını bunun arka planında yer alan sosyal, ekonomik ve siyasi yönlerinin de dikkate alınması gerektiğini vurgulamış o dönem hiçbir devlet adamının cesaret edemediği uygulamaları hayata geçirmeye çalışmıştır. Özal Türkiye'nin siyasi ve ekonomik yönden ilerlemesinin önünde en büyük engel olarak Güneydoğu sorununu görmüştür. Bu meselesinin çözüme ulaşması için daha etkili yöntemler uygulanması gerektiğini vurgulamış devlet tarafından bu zamana kadar uygulanan politikaları eksik ve hatalı bulmuştur (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 112).

Özal diğer siyasetçilerden farklı olarak Güneydoğu meselesinin her yönüyle tartışılması gerektiğini zorla, dayatmayla veya görmezden gelinerek bu sorunun çözülemeyeceğini belirtmiş terör konusunda kendisinden daha şahin bir devlet adamının olmadığını ileri sürmüştür. Bölgenin yapısı, eğitimsizlik, ekonomik yetersizliği de göz önünde bulunduran Turgut Özal bölgeye yatırım yapılması gerektiğini istihdam ve eğitimle bu sorunların aşılabileceğini öngörmüştür (Duman, 2008, s. 223-225).

3.2.2.6.1. Güneydoğu Sorununun Ortaya Çıkışı

Güneydoğu meselesi kökleri Osmanlıya dayanan, sosyal, kültürel ve ekonomik yönden ülkemizi etkileyen, Kürt sorunu olarak da isimlendirilen günümüzde hala çözüm bekleyen önemli meselelerden biri olmuştur. Turgut Özal diğer devlet ve siyaset adamlarından farklı bir bakış açısıyla konuya yaklaşmış ve kimsenin cesaret edip dile getiremediği bu meseleyi Türkiye'nin önünde önemli bir engel olarak görmüştür (Ekici, 2013, s. 3).

Özal Güneydoğu sorununa büyük bir önem vermiş hatta bir konuşmasında bu sorunu çözmeden ölmeyeceğim demiştir. Güneydoğu meselesinde Özal'ı diğer siyasetçilerden ayıran bir diğer önemli nokta ise Cumhuriyet tarihinde bir Başbakan olarak Kürt kelimesini kullanan ilk kişi olmasıdır (Duman, 2008, s. 229).

Özal'la birlikte Güneydoğu sorunu için başlayan çözüm arayışları bazı gruplar tarafından istismar edilerek terör hareketi haline dönüştürülmüş daha sonra bu sorun PKK'nın ortaya çıkmasıyla da farklı bir boyuta ulaşmıştır. Hatta bu mesele bir iç mesele olmaktan öteye gitmiş İran, Irak ve Suriye gibi komşu devletlerle ilişkilerimizi etkileyen bölgesel bir sorun haline dönüşmüştür. PKK örgüt olarak ilk eylemini 1984 yılında Eruh ve Şemdinli baskınlarıyla gerçekleştirmiş bu silahlı eylemle faaliyetlerinin başladığını ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren Güneydoğu sorunu ülkenin bir numaralı problemi haline gelmiş ekonomik, politik ve sosyolojik yönleri bazı devlet adamları tarafından görmezden gelinerek sorun askeri tedbirlerin yer aldığı bir güç kullanımı stratejisine dönüşmüştür (Ekici, 2013, s. 3-9).

3.2.2.6.2. Güneydoğu Sorunu İçin Uygulanan Politikalar

Özal, Güneydoğu meselesine söylem ve davranışlarıyla farklı bir boyut katmış uygulamaya geçirdiği politikalarla da bunu kanıtlamıştır. Özal'ın Kürt kelimesini kullanan ilk devlet adamı olması, ülke dışındaki Kürt liderler Barzani ve Talabani ile Kürt sorunu hakkında görüşme yapması ve Talabani'yi Çankaya Köşküne kabulü, Güneydoğu bölgesine komşu olan devletler Irak, Suriye ve İran gibi devletlerle sorunsuz bir dış politika izlemek istemesi ve bölgenin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla iyi ilişkiler kurması Özal'ın Güneydoğu sorununa farklı bir bakış açısıyla yaklaştığının kanıtıdır. Ayrıca Özal 30 yıl aradan sonra Suriye devletini ilk ziyaret eden Başbakan olmuş ve ilişkileri geliştirmek istemiştir. Özal Güneydoğu sorununu ülkenin gelişmesinde ve ilerlemesinde çok önemli bir engel teşkil ettiğini ve Güneydoğu meselesinde ekonomik refahın ve işsizliğin büyük bir etkisinin olduğunu belirtmiştir. Bundan dolayı Özal'ın uyguladığı sosyal, siyasal ve güvenlik politikalarında ilk sırayı ekonomik tedbirler almıştır (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 115-116).

Özal bu meselenin çözümünde terörle bölge halkının yaşamakta olduğu sorunları birbirinden ayırmak gerektiğini ifade etmiş, bölgeye yatırım yapılması

gerektiğini savunarak bölge insanının Türkiye'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca bu sorunun çözümünde ekonomik, siyasi ve askeri olmak üzere üç farklı politika izlemiştir. Bunlar (Duman, 2008, s. 226):

- a) Ekonomik tedbirler alarak bölge insanını rahatlatmak
- b) Terörle mücadele etmek
- c) Siyasal, kültürel ve demokratik haklar vererek sorunu çözmeye çalışmak şeklinde sıralanabilir

Özal Güneydoğu meselesinin çözümünde ekonomik kalkınmaya büyük önem vermiş bu sorunun büyümesini ekonomik geri kalmışlığa bağlamıştır. Bu sebeple bölgede ekonomik çalışmalar hemen hayata geçirilmeye başlanmıştır. Cumhuriyet tarihinde ilk defa Özal'la birlikte bu bölgeye özel politikalar uygulanmaya başlanarak bu bölgeden herhangi bir kar beklenmemiştir. Yapılan bu ekonomik uygulamaları sıralayacak olursak (Ekici, 2013, s. 69):

- İlk olarak diğer bölgelerden geri kalmış olan bu yörelere özel teşvikler sunularak bölgeler arası kalkınmışlık farkı azaltılmaya çalışılmıştır.
- Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgesinin kalkınmasını sağlamak amacıyla bu bölgeler kalkınmada öncelikli bölgeler arasına alınmıştır.
- Bu bölgelerde kamu ve özel sektörlerde çalışanlara vergi istisnası getirilmiş yatırım yapanlara ise kurumlar ve gelir vergisi muafiyeti sağlanmıştır.
- Mecliste 1984 yılında çıkarılan bir yasa ile bu bölgede yatırım yapacaklara arsa ve arazi temini sağlanmış 1988 yılına kadar çeşitli vergi, harç ve gelirlere muafiyet hakkı tanınmıştır.
- Özal ayrıca Ekonomik kalkınmanın sağlanması amacıyla bölgede küçük sanayi siteleri ile organize sanayi alanlarının kurulmasını sağlamıştır.
- Diğer bölgelerde teşvikler kaldırılırken bu bölgedeki teşviklerin devam ettirilmesini sağlamış eğitime önem vererek yatılı okul sayısını arttırmıştır. Bölgeye çok masraflı olmasına rağmen yol, su, elektrik, altyapı ve telefon gibi hizmetleri getirerek bölge insanını mutlu etmeye çalışmıştır.

Özal'ın bölge için en önemli projelerinden biriside Güneydoğu Anadolu Projesidir. Özal bu projeye verimli toprakların bulunduğu bu bölgede çiftçinin birden fazla ürün almasını, işsizliği azaltmayı, atıl verimli toprakları ekonomiye kazandırmayı ve elde edilen ürünlerle komşu ülkelere ihracat yapmayı amaçlamıştır. Bu projeye ek olarak bölgede sınır ticaretine önem verilmiş, bölgeye 90 bin memur kadrosu tahsis yapılmıştır (Duman, 2008, s. 229).

Güneydoğu meselesinde bir diğer önemli politikada ise terörle mücadeledir. Özal'ın terörle mücadelede için uyguladığı politikalar tavizsiz, kararlı ve sert tutumunu korurken diğer yandan bölge insanına yaklaşımı sevecen ve insancıl olmuştur. Özal'ın bu yaklaşımında bir dönem ortaokulu Mardin'de okumasının ve halkı yakından tanınmasının da etkisi olduğu düşünülebilir. Özal terörle mücadelede etkin ve yetenekli bir birimin oluşturulmasını istemiştir. On iki ay askerlik yapan ve fazla deneyimi olmayan erlerin bölgeyi tanıyan ve aynı zamanda özel eğitim almış teröristlere karşı fazla bir etkisinin olmayacağını savunmuş bu mücadelenin yürütülmesi için özel birliklerin kurulmasını istemiştir. Bu amaçla Özal 1984 yılında terörle mücadele için özel tim adı altında bir birlik kurdu (Ekici, 2013, s. 83).

Özal döneminde terörle mücadele için alınan diğer tedbirleri sıralayacak olursak 1991 yılında Terörle Mücadele Yasası çıkarılmıştır, özel güvenlik görevlileri yetiştirilmiş ve son sistem teknoloji ile donatılmıştır. Polis, özel tim ve diğer kolluk kuvvetleri güçlendirilmiş, alet, edevat ve eğitimlerine büyük bütçeler ayrılmıştır. Özel tim, Emniyet Genel Müdürlüğü ve Özel Kuvvetler Komutanlığı tarafından eğitilerek doğuda ilk defa Siirt bölgesinde göreve başlatılmıştır. Bu dönemde terörle mücadelede önemli bir yeri olan Scorsky tipi helikopterler alınmıştır (Ertosun ve Demirbaş, 2015, s. 121-123).

Özal kendi iktidarı döneminde güneydoğu meselesi ve terör sorunlarını dile getirmiş ve bu sorunların çözümü için tartışmaktan hiç çekinmemiştir. Turgut Özal'ın bu yaklaşımı ülkemizde birtakım siyasiler, halk ve basının tepkisine yol açmış ve hatta bunlar tarafından vatan hainliğiyle bile suçlanmıştır. Özal vatanıma yapacağım son hizmetim olacaktır dediği bir konuşmasında Güneydoğu sorununu çözeceğini ifade etmiştir. Günümüzde bu bölgede yaşanan olaylar, Suriye, Irak savaşlarının patlak vermesi ve bölgenin karışık durumu Özal'ın öngörülerini kanıtlar

nitelikte olup Özal'ın bu konuya neden bu kadar değer verdiğinin daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. Özal'ın Güneydoğu sorununun çözümüne yönelik uyguladığı politikalardan biri de bölge insanına demokratik açılımlarda bulunmak suretiyle kültürel haklar tanımak şeklinde olmuştur. Özal cumhuriyet tarihinde Kürt kelimesini kullanan ilk Başbakan olmuştur. Kürt vatandaşların şiddete başvurmadan kimlik taleplerini dile getirebileceklerini savunarak devletin bu konuda yasaklayıcı ve dışlayıcı olmaması gerektiğini belirtmiştir. Özal Türkiye'nin etnik bir mozaığe sahip olduğunu Türk kavramının da etnik değil milli bir kimliği belirtmek amacıyla oluşturulduğunu belirtmiş ayrışmanın hiçbir gruba fayda getirmeyeceğini ifade etmiştir. Ayrıca bir ülkede var olan etnik ve dinsel farklılıkların o ülkenin zenginliğini gösterdiğini belirten Özal toplumu tekdüzeleştirmenin bir kalıba koymanın sakıncalı olduğunu belirtmiştir. Bu konuda herkesin özgürce kendisini ifade etmesini, dinini ve inançlarını serbestçe yaşayabilmesini istemiş sorunların özgürce ve karşılıklı konuşarak çözülebileceğini ifade etmiştir. Kültürel kimliğin ileride bir sorun olarak devletin karşısına çıkabileceğini düşünen Özal farklı kimliklere karşı esnek bir politika uygulamanın gerekli olduğunu aksi halde bu ayrımların devlet için ileride büyük sorunlara yol açabileceğini ifade etmiştir. (Duman, 2008, s. 229-231).

Özal'ın Kürt meselesinde sosyal ve kültürel alanda uygulamış olduğu politikalara bakacak olursak, TCK' nın 140, 141, 142 ve 163. maddelerini kaldırarak kanunlarla fikir ve ifade özgürlüğünü geri getirmiş, 1983 yılında askeri darbeye kanunlaşan Türkçe dışında herhangi bir dille konuşmayı yasaklayan 2932 sayılı kanunu kaldırarak Kürtçenin serbestçe konuşulmasını sağlamıştır (Oral, 2011, s. 101).

Yine Özal döneminde Kürtçe müzik, gazete, dergi gibi yayınlar serbest bırakılmış birçok yasadışı ve kaçak ürünün önüne geçilmiştir. Ayrıca Özal GAP televizyonundan Kürtçe yayın yapılmasını, okullarda ikinci dil olarak Kürtçenin okutulmasını istemiştir. Böylece bölgede yaşayan vatandaşların kendilerini azınlık olarak hissetmeyeceklerini toplumun ayrılmaz bir parçası olarak kendilerini göreceklerini düşünmüştür (Duman, 2008, s. 231).

3.2.3. Turgut Özal İktidarı Döneminde Toplumsal Alanda Meydana Gelen Değişim

3.2.3.1. Özal İktidarı Döneminde Toplumsal Yapıda Meydana Gelen Değişim

Türkiye 1980'lerden sonra toplumsal ve kültürel alanda birçok değişime sahne olmuştur. Bu süreçte kültürel ve sosyal yapıda yaşanan değişimlerle birlikte zihinsel manada da değişimler kendini göstermiştir. Bu dönemde sivil toplumculuk, çok kültürcülük, yeni ortaya çıkan sınıflar, medya elitleri, modernleşme gibi birçok etken toplumu ve kültürü etkileyen önemli öğeler olmuştur Türkiye'de 1980'li yıllardan sonra ortaya çıkan sivil toplumculuk fikri ve batıcılık anlayışının topluma yayılması, toplumda ikiliklerin yaşanmasına sebep olmuş ve batı eksenli bu düşünce tarzı beraberinde zihinsel yapıları da sarsmıştır. Bu yayılmanın diğer bir sonucu da patrimonyal anlayışın tasfiye edilerek geleneksel yapıların değişmesi olmuştur (Arslan, 2004, s. 10).

1980'lerden sonra Türkiye'de geleneksel seçkinler yani siyasi, askeri ve ekonomi elitleri yerini medya elitlerine bırakmıştır. Aynı zamanda bu dönem ekonominin gelişmesi sonucu hizmet sektörünü öne çıkarmış, çalışanların sayılarını arttırmış orta ve üst düzey diye tabir edilen batı tipi özel sektör çalışanlarını ortaya çıkarmıştır. Yine bu dönem de meydana gelen dönüşüm ve modernleşme toplumda medya, finans, turizm gibi hizmet sektörlerinde çalışanlardan oluşan yeni bir orta sınıfın ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Berber, 2012, s. 2).

Türkiye'de diğer bir önemli değişim ise 1950'lerden başlayarak kentli nüfusun giderek artmaya başlamasıdır. Kentli nüfus 1950'li yıllarda %25 iken 1980'li yıllara gelindiğinde %43.9, 1985'te ise %53.7'i oranını bularak giderek artmaya başlamış, tarıma dayalı ekonomiye sahip ülkemizde hızlı ve çarpık bir kentleşme olgusunun yaşanmasına sebep olmuştur. Türkiye'de bu denli yoğun bir şehirleşme sürecinin yaşanması, şehrin kendine has yapısıyla kırsal kesim yaşantısının birbirine karışmasına ve bu sebeple de ciddi uyuşmazlıkların baş göstermesine sebep olmuş ve Türkiye'de toplumsal sorunlar ortaya çıkmıştır. Tarım ve hayvancılığa dayalı bir toplum yapısına sahip olan Türkiye'de pek çok değer, rol ve davranış kalıpları çözülme sürecine girmiş bu da toplumun yapısını bozmaya

başlamıştır. Değişim ve dönüşümün hızlı bir şekilde yaşandığı bu geçiş dönemi Türkiye’ de toplum tarafından düzgün bir şekilde ve tam olarak kavranamamış bu da toplumda pek yaygın olmayan davranışları ortaya çıkarmıştır. Bunlara köşe dönmeçilik, rüşvet, fırsatçılık, haksız kazanç örnek olarak verilebilir. Devlet ve toplum bu modernleşme sürecini tam olarak kavrayamadığı ve gereklerini düzgün bir şekilde yerine getiremediğinden kanunların ve kuralların yanlış anlaşıldığı, ahlaki liberal bir yapının sağlanamadığı, toplumsal adaletsizlik ve eşitsizliklerin yaşandığı bir yapının meydana gelmesine sebep olmuş böylece Türkiye’de liberalizm kolay zengin olma aracı haline dönüşmüştür (Göle, 2000, s. 77).

Bu değişim döneminin diğer bir önemli gelişmesi de ekonomik alanda yaşanan değişimlerin toplumsal alana kaymasıdır. Turgut Özal döneminde yaşanan hızlı kentleşme olgusu köylerden kentlere doğru yeni yaşam biçimlerini ortaya çıkarmış bu yaşam biçimleri toplum tarafından yanlış bir şekilde algılanmıştır. Bu dönemde en ücra köyler elektrik ve haberleşme araçlarıyla tanışmış, ithalatın serbestleşmesiyle kent vitrinleri Avrupa mallarıyla süslenmiş, evlere kadar giren televizyon ve bilgisayarlar insanların değer sistemlerinin değişime uğramasına sebep olmuştur. Toplum tarafından yerinde algılanamayan bu değişim toplumda bir tüketim patlamasına, değerler erozyonuna ve bireyci, dayanışmadan uzak bir toplumsal yapıya sebep olmuştur (Sözen, 2013, s. 100-101).

1980 sonrası yaşanan bu toplumsal dönüşümler kültürel kırılmayı beraberinde getirmekle birlikte değerlere ve inançlara olan bağlılığı da azaltmış, çoğulculuk ve farklı olana verilen önemi de büyük oranda arttırmıştır. Bu değişimin sebeplerine baktığımızda batılı düşünce anlayışı, tüketim toplumunun yükselişi, iletişim devrimi ve pozitivizme olan inancın azalması bu değişimin yaşanmasında etkili unsurlar arasında sayılabilir. 1980’lere kadar toplumun öncülüğü askeri ve siyasi elitlerde iken bu yeni dönemde toplumun öncülüğünü burjuvazi yapmıştır. Yine bu dönem sosyoekonomik değişimle beraber iletişim kanallarının da etkisini artırması bireylerin dönüşümüne sebep olmuş, ekonomi alanında yaşanan değişimler ile medyanın gücünün bu alanda birleştirilmesi geniş kitleleri etkileyerek yeni bir orta sınıf kültürünü oluşturmuştur. Medyanın gücüyle ve etkisiyle yayılan bu yeni kültürel değerler gündelik yaşama da etki ederek mekanların ayrışmasında da büyük rol oynayacaktır. Özellikle 1990 sonrasında ülkede yayılmaya başlayan büyük

alışveriş merkezleri, mağazalar ve kentten soyutlanmış siteler bu sürecin mekansal boyutunu oluşturmuştur. 1990'larda sosyal ve kültürel alanda meydana gelen bir diğer ayrışma da Beyaz Türkler ve Siyah Türkler tartışması olmuştur. Büyük şehirlerde yaşanan değişim ve taşralaşma hareketi maddi ve kültürel manada sermayeye sahip olan kentlileri rahatsız etmiş ve bu durum toplumda kırılmaya sebep olmuştur (Berber, 2012, s. 7-8).

Turgut Özal döneminde sosyal alanda yaşanan diğer bir önemli dönüşüm de iletişim sektöründe yaşanan gelişmelerdir. Ülkemizde 1990'lı yıllar birçok yeniliğe sahne olmakla birlikte bu döneme damga vuran olay özel radyo ve televizyonların bu yıllarda yaygınlaşması ve evlere girmiş olmasıdır. Önceki yıllarda devlet tekelinde yapılan yayınlar, özel kanalların ve radyoların serbestleşmesiyle bu alanda çeşitlilik arz etmiş bu da topluma çok seslilik ve canlılık getirmiştir. İletişim araçlarının halka açık olması ve ücretsiz yayınlanması sosyal alanda medya gücünün artmasına sebep olmuş bu iletişim araçları sayesinde toplum kendini daha rahat bir şekilde ifade eder hale gelmiştir (Toruk, 2005, s. 502).

Özal döneminde yaşanan bu toplumsal değişim kendini müzik alanında da göstermiştir. Büyük kentlere göç eden ikinci kuşak 1980'li yılların ekonomik ve toplumsal dönüşüm rüzgarına kapılmıştır. Bu dönem arabesk müzik yerini popüler müziğe bırakmıştır. Gençler geçmiş değerleri yitirmenin üzüntüsünü haykıran Ferdi Tayfur'u, fedakarlık, mertlik gibi öğelere vurgu yapan Orhan Gencebay' ı dinlemeye başlamıştır. 1980'lerin başında egemen olan bir müzik türü de pop müziktir. Bu müzik türü şehirlerin dokusunun değiştiği, liberal ekonominin hakim olduğu ve şehirliliğin farklı olduğu bir dönemin müziği olarak ortaya çıkmış özgür, kendi dışındaki dünyayı umursamayan, fırsatçı bir gençliğin müziği olmuştur. Tüketim toplumu tarafından da üretilip radyo ve televizyonlar tarafından desteklenen bu müzik türü arabesk müziğin yerini almıştır (Sözen, 2013, 102).

1980 sonrası dünyada ve Türkiye'de yaşanan değişim bireye ve özgürlüğe olan önemi arttırmış, tüketim alışkanlıklarını değiştirmiştir. Bu durum sosyal ve ekonomik alanda kendini farklı şekillerde göstererek toplumda kırılma noktaları oluşturmuştur.

3.2.3.2. Özel İktidarı Dönemi Sivil Toplum Alanında Meydana Gelen Değişim

Sivil toplum kavramının ortak bir tanımı bulunmamakla birlikte bu kavram farklı düşünürler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Sivil toplumu, devletin ve devlet kurumlarının dışında kalan gönüllü topluluklar olarak tanımlayanlar olduğu gibi, siyasi ve ahlaki değerler çerçevesinde iktidarın denetimine maruz kalmaksızın bir araya gelen örgütlü topluluklar olarak da tanımlayanlar vardır. Genel olarak sivil toplum, kendiliğinden gönüllülük esasına göre oluşmuş, devletten özerk, kendi destekleri ile ayakta kalan, özel alan ile devlet arasında aracılık yapma özelliğine sahip örgütlü sosyal bir yapılandırma (Uluç, 2013, s. 400).

Tarihsel ve felsefi anlamı dışında sivil toplum kavramının evrensel tanımlamaları ise; hükümet veya devlet dışı kuruluşlar, özel gönüllü kuruluşlar, bağımsız sektör, demokratik kitle örgütleri ve sivil toplum kuruluşları şeklinde olmuştur (Kaya, 2011, s. 23).

Sivil toplum'un, ekonomik faaliyetlerin çeşitlenmesi ve ekonominin toplumsal tabanda farklı sınıfları meydana getirmesiyle var olduğu söylenilebilir. Avrupa'da on beşinci yüzyıldan itibaren ekonomik ve siyasal alanda yaşanan değişimler, krallık, derebeylik gibi klasik devlet yapılarının son bulmasına yol açmıştır. Bu yapıların, toplumda yerini burjuva ve diğer çeşitli sınıfsal yapılara bırakması bireysel katılıma vurgu yapan ulus devletler ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu yeni oluşan grup aktif olarak siyasette yer almasa da toplumsal ve ekonomik yönden etkili olmuş ve sivil toplumun ilkel formunu ortaya çıkarmıştır (Tuncel, 2012, s. 69).

Ulus devletlerin modernleşmesi, bireyciliğin güçlenmesi ve yeni siyasi elitlerin ortaya çıkmasıyla sivil toplum özgürleşmeye başlamış bu durum ise sivil toplum kuruluşlarının önünü açmıştır. Ulus devletlerin sivil toplum örgütlerinin önünü açması ve onları özgürleştirilmesi aynı oranda kendisinin de bu durumdan etkilenmesine ve küresel olgulara yön vermesine sebep olmuştur. Ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte iletişim ve ulaşım ağlarının artması, kültürel etkileşimlerin sağlanması, milliyetçi projelerin artması, Avrupa'nın denizaşırı genişlemesi, uluslar arası etkileşimler ve Batılı düşünürlerin liberalizm ve sosyalizm gibi fikir akımlarıyla kültürleri etkilemesi dünyada siyasi yönetimlerin tek elde toplanmasını ve

otoriterleşmeyi engellemesine yol açmıştır. Ayrıca bu durum ulus devletlerde ve uluslar arası alanda hükümet dışı kuruluşların önünü açmış sivil toplum kuruluşlarını güçlendirmiştir (Bülbül, 2015, s. 35).

Dünyada 1980'li yıllarla birlikte artan küreselleşme olgusu uluslar arası arenada yeni değişim ve oluşumları da beraberinde getirmiştir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak ortaya çıkan insan hakları, demokratikleşme, piyasa ekonomisi, sınırlı devlet ve özgürlükler yaşanan etkileşimlerle birlikte artmıştır. Buna ek olarak Batı ve Latin Amerika'daki askeri cuntaların son bulması ve Sovyetlerin yıkılması da tüm dünyadaki sivil toplum kavramının yeniden canlanmasına yol açmıştır (Gündüz, 2001, s. 169).

Batı ülkelerinde sosyal, siyasal ve ekonomik alanda yaşanan demokratik ve özgürlükçü bu ortam yüzyıllar içinde kendine gelişme alanı bulmuş ve sivil toplum anlayışını oluşturmuştur. Türkiye ise Batı'nın sahip olduğu bu evrelerden yoksun olarak zayıf bir sivil toplum süreci geçirmiştir. Türkiye'de sivil toplumun gelişimi, dünyada sivil toplumun güçlenmesi ve çeşitli nedenlere bağlı olarak 1980'lerle birlikte başlamış ve Özal'la birlikte yükselişe geçmiştir. Bu açıdan Türkiye'de, sivil toplumun gelişim sürecini 1980 öncesi sivil toplum ve 1980 sonrası sivil toplum anlayışı şeklinde ayırmak mümkündür. Türkiye'de sivil toplum anlayışını daha iyi kavrayabilmek için tarihsel mirasını devraldığı Osmanlı'nın mevcut olan siyasi ve iktisadi yapısının bilinmesi yerinde olacaktır. Osmanlı'da, Batı toplumunda yer aldığı gibi mülkiyet hakları üzerinden gelişen burjuva, köylü, aristokrat, tüccar v.b. sınıfların olmayışı, şehirlere özel ayrıcalıklar tanınmaması ve şehirlerin Batı'da olduğu gibi ticari menfaatler için bir araya gelerek birlik oluşturamaması Osmanlı'da sivil toplum anlayışının ortaya çıkışını engellemiş sosyal, ekonomik ve siyasi yapıyı devletin kontrolüne geçirmiştir. Osmanlı'nın, güçlü devlet geleneği, merkeziyetçi yapısı, devlete itaat anlayışı Batı'daki gibi sivil toplumun temel unsuru olan sınıfları ortaya çıkarmamış devlete bağlı olan bürokrasiyi toplumun üzerinde mutlak bir güç yapmıştır. Bu açıdan Osmanlı'da sivil toplum anlayışının gelişmesi söz konusu olmamıştır (Aslan, 2010, s. 263-264).

1980 öncesi Cumhuriyet dönemi sivil toplumu özellikle Tek parti'nin iktidar olduğu dönem Osmanlı'nın siyasal anlayışına yakın, sivil toplumun cılız kaldığı,

siyasal, kültürel ve ekonomik gücün büyük ölçüde devletin kontrolünde olduğu bir yapıyla nerdeyse aynıdır. Dönemin partisi olan CHP pozitivist, laikçi bir dünya görüşü olan Kemalist çağdaşlık modelini topluma devlet tarafından uygulamak istemiştir. Tek tipleştirme biçiminde ortaya konan bu projeyle iktidar, toplum ve devlet arasında aracı kurumlara izin vermemiş, devleti toplum karşısında güçlü kılarak sivil toplumun güçlenmesi önlenmiştir. Tek parti döneminin son bulması ve Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle halk tarafından merkez bürokrasiye büyük bir darbe vurulmuş halkın siyasete ilişkin algısı değişmiştir. Menderes döneminde başta din olmak üzere farklı alanlarda liberal tutumlar sergilenmiş devlette özgürlükçü bir ortam sağlanmıştır. Tek parti dönemine kadar sesini duyuramayan çeşitli kesimler sesini duyurmaya başlamış, siyasal partiler, basın kuruluşları, sendika ve dernekler örgütlenme içine girmiştir. Fakat sivil toplum konusunda yaşanan bu gelişmeler 1960 askeri darbesiyle son bulmuştur (Uluç, 2013, s. 406-408).

Türkiye’de sivil toplum, 1980 sonlarında bazı dış siyasi gelişmelerin etkisiyle gündeme gelmeye başlamıştır. Dünyada yaşanan liberalleşme, demokratikleşme, özgürlük anlayışı, sınırlı devlet ve neo-liberal yaklaşım Özal tarafından iyi okunmuş ve bu etkileşim Türkiye’de sivil toplum alanında yeni bir dönemin başlatıcısı olmuştur. Özal’ın 1980 askeri darbe sonrası iktidara gelmesi devlet toplum ilişkisi bakımından bir dönüm noktası oluşturmuştur. Darbe sonrası sağ ve sol politik akımlar güçlü devlet geleneğinin dönüştürülmesi ve denetlenmesi gerektiği yönünde ortak bir tutum takınmış aranan güç olarak da sivil toplum kavramı ön plana çıkmıştır. 1983 itibariyle başta ekonomi alanında olmak üzere uygulamaya konulan liberal politikalarla sivil toplum canlandırılmaya çalışılmış ve ayrıca farklı kimlik taleplerinin de önü açılmıştır. Bu uygulanan yeni politikalarla Kemalizm anlayışı yumuşatılmış, devletçilik anlayışı zayıflatılarak halkçılık ilkesine yeni yorumlar kazandırılmıştır (Bülbül, 2015, s. 99; Aslan, 2010, s. 269).

Özal sivilleşme konusunda devletin sınırlandırılarak gücünün atomize edilmesi gerektiğini, siyasetin kamu yararına çalışmasını, kurumların sivilleşmesini gerekli görmüş toplumsal ve siyasal alanda din ve vicdan hürriyetinin tesis edilerek bireyin önündeki engellerin kaldırılmasının gerekliliğini savunmuştur. Özal “bireyin devlet için değil devletin birey için var olduğunu” bir söyleme dönüştürmüştür. Devletin küçültülmesi ve bireye daha fazla önem verilmesi gerektiğini söyleme

dönüştüren Anavatan Partisi bunu yaparken uzlaşmayı ilke edinmiş, devlet ve toplumu karşı karşıya getirmekten kaçınmıştır. Diğer taraftan ANAP iktidarı devletin ekonomideki ve piyasadaki rolünü yavaş yavaş azaltmaya çalışmış sivil toplumu toplumsal alandan çok piyasa eksenli oluşturmaya çabalamıştır. Özel girişimciliği toplumsal değer olarak yaygınlaştırmaya çalışan Özal bu uygulamasıyla burjuva toplumlu sivil toplum mimarisini hayata geçirmeyi amaçlamıştır (Sarıbay, 1998, s. 456).

24 Ocak Kararlarıyla başlayan liberalizasyon politikaları bireyselleşmede ve geleneksel toplum kalıplarının çözülmesinde önemli sonuçlar doğurmuştur. Sivil toplum devlet dışı siyasal ve toplumsal etkinliklerin bir değer olarak kabullenildiği bir anlayışa dönüşmüştür. Bu toplumsallaşma sürecinde merkeze yani Kemalizm' e bağlılığı şüpheli çok farklı gruplar dahil olmuştur. Üst düzey kamu bürokrasisine Kemalist olmayan muhafazakar, milliyetçi, İslamcı başka çizgiden topluluklar etkili olmaya başlamış çevre merkeze nüfus ederek Kemalist türdeşliği sona erdirmiştir. 1970 'li yıllarda sadece iktisadi açıdan egemen bir sınıf olan Türk burjuvazisi Özal' ın iktidara gelmesiyle kültürel ve siyasal açıdan da egemen bir sınıf olmaya başlamıştır (Uluç, 2013, s. 411).

Özal iktidarı döneminde nihai bir değer olarak devleti değil toplumu görmesi ve devletin toplumun refahının yükseltilmesinde bir araç olacağını savunması devlete bakışı önemli ölçüde etkilemiştir (Aslan, 2010, s. 269). ANAP ' ın esas olarak simgelemek istediği devletçi bir gelenekten homo economicus (Rasyonel, akılcı birey) öncülüğünde politik ve kültürel düzeydeki pragmatik değerlere geçişi. Burada liberal anlayış ekonomik alanın daha çok politikadan ve devletten ayrışması sonucu değişmiştir. Bu dönemdeki "dava adamı" anlayışı yerini "iş bitirici" anlayışa bırakmıştır. ANAP iktidarı bu felsefe ve uygulamalarıyla sivil toplumu kültürel bir varlık olarak görmekten çok onu ekonomik bir boyuta indirgemiş toplumu sadece piyasa ekonomisinden ibaret sayan bir anlayışı yaygınlaştırmıştır (Sarıbay, 1998, s. 456-457).

3.2.4. Özal İktidarı Döneminde Yaşanan Toplumsal ve Siyasal Yozlaşma

Siyasi yozlaşma dar anlamıyla yolsuzluk insanlık tarihi boyunca var olan bir olgudur. Yönetim şekli ve toplum yapısı her ne olursa olsun her ülkede ve her zamanda varlığını sürdürmüştür (Fedai, 2000, s. 5). Siyasi yozlaşma genel anlamıyla siyasal karar alma ve yönetimin değişik kademelerinde bulunan aktörlerin özel çıkar elde etmek amacıyla mevcut olan hukuki, ahlaki, dini ve kültürel normları yok sayan davranış ve eylemlerde bulunmasıdır (Bayrakçı, 2000, s. 135).

Siyasal yozlaşmayı, Berkman, kamu görevlisinin maddi ve maddi olmayan çıkarlar için yetkisini kanun dışı kullanmak (Berkman, 2010, s. 82), Çulpan, kamu görevlisinin yapması gereken işlemleri çabuklaştırmak için çıkar sağlamak (Çulpan, 1980, s. 34), Klaveren ise kamu çalışanının devletten ekstra bir gelir sağlamak amacıyla yetkisini kötüye kullanmak şeklinde ifade etmiştir. Aktan' ın siyasal yozlaşma tanımı da oldukça önemlidir. Aktan siyasal yozlaşmayı: siyasal karar alma mekanizması içinde yer alan politikacı, seçmen, bürokrat ve baskı gruplarının özel çıkar sağlama amacıyla toplumda mevcut hukuki, ahlaki, dini ve kültürel kuralları ihlal edici eylem ve davranışlarda bulunmak olarak ifade eder (Aktan, 1994, s. 19). Sonuç olarak siyasal yozlaşma kavramı hem siyasal hem yönetsel alandaki yolsuzlukları ifade eden maddi ve maddi olmayan tüm çıkarları da içeren bir kavramdır (Fedai, 2000, s. 6-7).

Siyasi yapıyı şekillendiren bir diğer önemli unsur da siyasi ahlakıdır. Siyasi ahlak siyasal yapıların, kurumların, eylemlerin toplumsal yaşamla ve toplumsal yapıyla uyumlu, verimli bir şekilde yürütülmesidir. Başka bir ifadeyle devlet yönetiminde yönetenlerle yönetilenlerin uygulamaları ve uymaları gereken kurallar bakımından birbirleri ile uyum içinde olmasıdır (Akyüz, 2009, s. 98). Siyasetin yapılış amacının en önemli unsuru siyasi ahlakıdır. Siyasal ahlak dışı davranışlar kamusal kaynakların yanlış ve kötü niyetli kullanımına neden olmakta ayrıca siyasi, ekonomik ve toplumsal yozlaşmaları da beraberinde getirmektedir. Kısaca insanları mutlu etme amacı güden siyaset bir araç olarak değil bir amaç olarak ortaya çıktığında siyasal ahlaksızlığı meydana getirmektedir (Kitapçı, 2009, s. 31-33).

Az gelişmiş ve gelişmekte olan toplumlarda daha çok görülen ve yukarıda da tanımını yaptığımız siyasal yozlaşmanın genel özelliklerini şöyledir. Siyasal

yozlaşma siyasal süreçte meydana gelir. Siyasal aktörler mevcut yetkilerini yasa ve ahlak kurallarına aykırı kullanırlar. Yetkilerini kötüye kullanan kamu görevlileri yakınlarına çıkar sağlar. Yozlaşma genellikle gizlidir. Zamanla toplumun tüm kademelerine nüfus eder. Yozlaşma nedeniyle ülkedeki demokratik kurumlar işlerliğini zamanla kaybeder. Siyasal yozlaşmanın bir diğer önemli özelliği ise sosyo ekonomik yapıyla yakın bir ilişki içerisinde olmasıdır. Sosyo ekonomik yapıda meydana gelen yenilik ve gelişme diğer bir ifadeyle modernleşme toplumda siyasal yozlaşmaya neden olur. Modernleşmeyle birlikte siyasal yozlaşmanın toplum içerisinde artmasının temel sebepleri şöyledir. Modernleşmeyle birlikte toplumun diğer sistemleri değişmekte eski ve yeni kültür birbirleriyle çatışma içerisine girmektedir. Bu ikilik mevcut norm sisteminin çözülmesine etki ederek kaynak ve fırsatları gayri ahlaki şekilde kullanmayı meşrulaştırabilmektedir (Çoban, 1999, s. 174-175).

Ateş, Türkiye’ de 1950 sonrası Küçük ABD olacağız ve “her mahallede bir milyoner yaratacağız” sloganlarının yozlaşmanın başlangıcı olduğunu ifade eder. Demokrat Parti dönemiyle birlikte başlayan gelişme ve kabuğunu kırma dönemi hızlı sanayileşme ve hızlı kentleşme gibi sorunlar daha sonraki dönemlerin yozlaşma alanındaki mikroplarını da taşımıştır. Ateş’ e göre Türkiye’ de yozlaşmanın önemli aktörleri arasında görülen iki isim vardır. Bu iki isim Süleyman Demirel ve Turgut Özal’ dır. Demirel yasa denildiğinde durup düşünürken, Özal “anayasayı bir kere delmekle bir şey olmaz” diyecek kadar umursamazdır (Ateş, 1997, s. 85).

Demirel sorunları savaştan çözme yolları ararken, Özal Körfez Savaşına girmek isteyerek “bir koyup üç alacağız” düşüncesi içindedir. Hatta Özal daha ileri giderek yerel seçimlerde kendine oy vermeyen seçmenlere, bize oy vereceklere hizmet vaat ediyoruz deme cesaretini bile göstermiştir. Özal tüm bunları yaparken bir yandan da kendi ideolojisine zemin hazırlamak için ikinci Cumhuriyet düşüncesini ortaya attı. Bu düşüncüyü bir kısmı solcu bir kısmı liberallerden oluşan bir ekiple yürüttü. Bu yasal zemini iktidara gelmeden önce zaten asker kısmen hazırlamıştı. 1982 anayasası Özal’ın tam aradığı anayasaydı. Bu anayasada üniversiteler susturulmuş, sendika ve dernekler eski gücünü yitirmiş, basın sindirilmişti. Eski siyasi elitlerin tümü neredeyse bertaraf edilmişti. Böylesine uygun bir ortamda yeni bir insan profili oluşturulabilirdi. Bu yeni insan tipi, tüketime bağlı kılınmış, çıkar

sağlayabilmek için her yolu mubah gören daha çok para sahibi olmak isteyen, okumayan, düşünmeyen, yurtseverlik ve vefa duygusuna önem vermeyen, köşeyi dönmeye çalışan yoz insan tipi (Ateş, 1997, s. 86).

Türkiye’ de siyasal ve toplumsal yozlaşmanın nitelik ve nicelik açısından zirve yaptığı dönem, 24 Ocak Kararları sonucu liberal ekonomiye geçiş ve 1983 yılında Anavatan Partisinin tek başına iktidara gelmesiyle yaşanmıştır. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra yapılan 1983 seçimlerinde Özal’ın genel başkanlığındaki ANAP tüm tahminlerin aksine tek başına iktidar olmuş bu olay MGK ve kamuoyunda büyük bir şaşkınlık yaratmıştı. Fakat halkın nabzını iyi tutan ANAP için bu kazanım bir sürpriz olmamıştır. Seçmenlere köprü gelirlerinin satışı, özelleştirme, serbest piyasa ekonomisi gibi vaatlerde bulunan Özal 1980 öncesi hayattan “daha iyi bir hayat yaşama” sözü vermiştir. Özal’ ın daha iyi bir hayattan kastı para kazanmak, dünya nimetlerinden daha iyi faydalanmak, dünyanın tadını çıkarmaktı. Seçimden kısa bir süre sonra kapalı yani devletçi ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş için kararlar peş peşe alındı. Türkiye neredeyse bir günden diğerine kapalı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş yaptı (Bali, 2001, s. 19; Fedai, 2000, s. 12).

Serbest piyasa ekonomisine geçişle daha önce belirli bir kesimin ayrıcalığı olan ithal lüks tüketim ürünleri blucinler, spor ayakkabıları, tişörtler şehirlerin gösterişli caddelerinden varoşlardaki mağaza vitrinlerine kadar uzandı. Nescafe, viskiler, Amerikan sigaraları tekel bayilerinde boy göstermeye başladı. Televizyonda renkli yayına geçişle, batının parıltılı hayatı ve parlak ambalajlı ürünleri reklamlar sayesinde önce sokaklara, sonra evlere daha sonrada ev sakinlerinin rüyalarına kadar giriverdi. Turgut Özal’ ın deyimiyle Türkiye büyük bir “transformasyon” geçirmiş, “çağ atlamış” yani tüketim toplumuna adım atmıştı. İthalatın serbestleşmesi, lüksün artması ve sıradanlaşmasıyla toplum içersinde pek kabul görmeyen bir diğer kavramın kabul görmesi ve toplum tarafından benimsenmesi de kolaylaştı. Bu kavram, zengin olmaktı. Özal’ın 1970’ lerde toplum tarafından pek rağbet görmeyen ve zarif karşılanmayan zenginlik kavramını 1980’ li yıllarda tekrar gündeme getirmesi tıp, margarin, ekme kuyruklarında bekleyen halkı etkilemiş toplumda ne pahasına olursa olsun erişilmesi gereken bir hedef olarak görülmeye başlamıştır. Zenginliğin felsefi yapısı Özal tarafından ben zengini severim sözleriyle Tunus ziyareti sırasında ortaya çıkmıştır. Tunus başbakanına Kur’ an örnek gösterilerek

“Zengin bir Müslüman fakir bir Müslüman’ dan daha iyidir.” Sözleri bunu kanıtlar niteliktedir (Bali, 2001, s. 20).

Modernleşmenin toplumsal yozlaşmaya bir diğer etkisi sanayileşme yoluyla toplum içinde ortaya çıkan çıkar ve menfaat gruplarıdır. Türkiye’ de 1980 sonrası hızlı büyüme ve sanayileşme çabaları bu kaynak ve fırsatlardan yararlanma yarışını ortaya çıkarmıştır. Lobcilik, hayali ihracat, rant kollama bunlardan bazılarıdır. 1980 sonrası artan bu olaylara banka boşaltma, bütçe dışı fonlardan harcama yapma gibi yenileri de eklenmiştir. Bu dönemde siyasal yozlaşmanın görüldüğü bir diğer alan da yerel yönetimler olmuştur. İSKİ skandalı bu döneme damgasını vuran en önemli yozlaşma örneğidir. Ayrıca parti çevrelerinin ve yandaşlarının çıkarları doğrultusunda yaygınlaştırılan belediye iktisadi teşebbüsleri, KİT uygulamasının bir diğer çeşidini oluşturmuştur (Fedai, 2000, s. 12-13).

Modernleşme, toplumun her kesiminde hızlı bir değişmeyi de beraberinde getirmiştir. Liberalleşme sürecine geçişle birlikte ekonominin işleyişi de etkilenmiştir. Finans, repo, faiz, transfer ağırlıklı ticaret halini almış, üretim ve yatırım durma noktasına gelmiş, ülkenin ana gelir kaynağı olan tarım ve hayvancılık ciddi bir krize girmiştir. Bunların sonucu olarak enflasyon ve işsizlik artmış, köyden kente yoğun bir göç yaşanmıştır. Enflasyon ve göç ülkede bir değerler krizi oluşmasına ve kuşaklar arası farklı bakış açılarına neden olmuştur. Hızla zenginleşme ve hızla köşeyi dönme ihtiyacı toplumda giderek normal karşılanmaya başlamıştır. Toplum içinde değer karmaşası oluşması ve faydacılığın her şeyin önüne geçmesi toplumsal ve siyasal yozlaşmayı beraberinde getirmiş, eski değerler erozyona uğramıştır (Baykal, 1997, s. 41).

Toplumun etkileyen bir diğer önemli yozlaşma çeşidi bürokrasinin siyasallaşmasıdır. Ülkemizde iktidarların kısa süreli olması ve yeniden seçilme kaygısı, yeni gelen her hükümetin kendi kadrolarını a’ dan z’ ye değiştirmesine sebep olmuştur. Bu olay denetim organlarına kadar yansımış yozlaşmayı önleyecek birimleri de yozlaştırmıştır. Başta teftiş kurulları olmak üzere devletin denetim organları siyasi iktidarların oyuncağı haline gelmiştir. Bunlara en önemli örnek 1998 yılında meydana gelen Kalemli skandalının Sayıştay denetçileriyle ilgili ortaya atılan iddialarıdır. Bürokrasinin siyasallaşması hukuk ve meşrutiyet anlayışının

yozlaşmasını da beraberinde getirmiş, hukuk devleti ve kamu yararı yerini parti ideolojisine bırakmıştır. Bürokrasinin yozlaşmasına verebileceğimiz bir diğer örneğe 1995 yılında meydana gelen “Susurluk kazası ve Hizbullah operasyonlarıdır”. Bu olay devlet çıkarı adı altında başlayıp özel çıkarların daha ağır basmasıyla meydana gelen devlet içindeki çetelerin kurumsallaştığını gösterir bir niteliktedir. Hukukun dışına çıkış olgusu zamanla güvenlik kurumlarından devletin tüm birimlerine oradan da topluma sirayet ederek siyasal yozlaşmalar için uygun bir zemin oluşturmuştur (Fedai, 2000, s. 14-15).

1980 ve 1990’ lı yıllar diğer bir ifadeyle Özallı yıllar popülizmin Türkiye’ de yaygınlaştığı yıllar olmuştur. ANAP’ ın yeni bir parti olması ve yeterince kadrolaşmamış olması doğruluğu tartışmalı bir takım uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Seçim öncesi gecekondulara tahsis belgesi verilmesi, imar affı, kişiye özel teşvikler, kendine yakın sermaye çevreleri için düzenlemeler bunlardan bir kaçıdır. 1980’ li yıllarda yaşanan Çavuşoğlu – Kozanoğlu grubuna ait Hisarbank skandalı, genel müdürlüğünü Özer Uçuran Çiller’ in yaptığı Odibank’ ın hazineye devredilmesi, banka ve banker iflasları, imar affıyla Boğaziçi sırtlarında inşa edilen villalar, üst düzey bürokratlara anahtarlar hediye edilmesi gibi örnekler ANAP iktidarı döneminde yaşanan yozlaşmanın nasıl sıradanlaştığını gösterir niteliktedir (Bali, 2001, s. 22-23).

Siyasal yozlaşmanın ortaya çıkmasında ekonomide liberalleşmeye gidilmesine rağmen bu liberalleşmenin aynı zamanda siyasal sistemlere ve demokrasiye yansımaması yatmaktadır. Diğer yandan toplumun değişime ve modernleşmeye uyum sağlayamaması, eğitim ve kültür seviyesinin düşük olması, gelir ve servet dağılımındaki eşitsizlikler, hukuk sistemindeki belirsizlikler ve boşluklar, kamu çalışanlarının yetersiz maaşları ve enflasyon, modern demokrasi kültürünün yerleşmemiş olması siyasal ve toplumsal yozlaşmayı meydana getiren diğer nedenlerdendir (Uluç, 2014, s. 126; Fedai, 2000, s. 11).

SONUÇ

Değişmeyen tek şeyin değişim olduğu bilgisinden hareketle her toplumun değişimden farklı ölçülerde nasibini aldığını söylemek mümkündür. Toplumlar da insanlar gibi değişme ve gelişme gösteren dinamik bir yapıya sahiptir. Değişimler kendi başlarına bağımsız bir şekilde gerçekleşmemekle birlikte tarihte toplumsal ve siyasal değişime yön veren bir takım faktörler etkili olmuştur. Yazının icadıyla tarih, barutun icadıyla yönetim, bilimle insanlık değişmiş, sanayi inkılabıyla demokrasi ve kapitalizm gelişmiş, teknoloji ile kültür ve toplum değişim göstermiştir. Kısacası toplumsal değişim süreçleri insanoğlunun geçmişten günümüze kadar tüm birikimini kapsamıştır. Genel olarak toplumsal değişim ile siyasal değişim birbirine paralel olarak gelişmiştir. Toplumsal değişim beraberinde siyasal dönüşümü, siyasal alanda meydana gelen değişim de topluma yön vererek toplumsal değişmeyi şekillendirmiştir.

Özal ' ın iktidara geldiği dönem tüm dünyada yeni dengelerin kurulmaya başlandığı, devletin rolünün sorgulandığı Türkiye' nin de bu dengeler içinde kendisini konumlandırmak zorunda olduğu bir dönemi kapsamıştır. Dünyada bu dönem devletin küreselleşme ve post-modernizmin de etkisiyle liberal düşünceler çerçevesinde yeniden örgütlenmesinin ve yapılanmasının zorunluluğu ortaya çıkmış ve devlet neo-liberal ekonomik görüşlere uygun olarak tanımlanmıştır. Devletin yeniden yapılanması yani reform olarak isimlendirilen bu yeni sağ siyaset İngiltere' de Margaret Thatcher' la, Amerika' da Ronald Reagan' la ve Türkiye' de Turgut Özal' la birlikte uygulanmaya başlamıştır. Bu yeni sağ siyaset politik bir kimlik olduğu kadar ideolojik bir duruş olarak da bir döneme damgasını vurmuştur.

Dünyada 1980' ler de başlayan küreselleşme ve yerelleşme eğilimlerinden etkilenen Türkiye, ABD ve İngiltere' de uygulanan liberal ve muhafazakar politikaları model almış toplumsal, siyasal ve ekonomik alanda uygulanmaya çalışılan bu köklü dönüşüm Türkiye' yi önemli bir yol ayrımına sürüklemiştir. Türkiye bu dönemde kutsal devlet anlayışından karma ekonomik düzene, politik konumlanışından zihniyet değişimine kadar bir kopuş yaşamıştır. 24 Ocak Kararları ile Türk ekonomisi dünyaya açılmış, Türkiye' ye yabancı sermaye girişi sağlanmış, fahiş fiyatların ve karaborsacılığın önüne geçilmiştir. Diğer yandan hayali ihracat,

yolsuzluk ve yozlaşma gibi faktörlerde buna bağlı olarak artış göstermiştir. Ayrıca Türkiye ekonomisini radikal bir dönüşümden geçiren 24 Ocak Kararları Özal'ın yıldızının parlamasına ve siyaset hayatına atılmasında büyük rol oynamıştır.

Türkiye'de toplumsal ve siyasal yaşamı derinden etkileyen olaylardan biri de 1980 askeri darbesidir. Bu askeri darbe Türkiye tarihinde askerinin yönetimde kaldığı en uzun dönemi kapsamış, bu döneme aynı zamanda bir anayasa (1982 Anayasası) da sığdırılmıştır. Darbe sonrası seçimlerin serbest bırakılmasıyla birlikte siyasi istikrarsızlık, çatışma ortamı, karaborsa ve terör olaylarından bunalan halk bu olayların tekrarlanmaması ve huzur ortamının devam etmesi arzusuyla yeni ve farklı bir parti arayışına girmiştir. O dönemde Özal liderliğinde kurulan ANAP'ın yumuşak politik üslubu, icraatı ön planda tutması, birleştirici söylemi, asayiş, düzen ve ekonomik vaatleri ile hiçbir partinin devamı olmadığını belirtmesi seçimi kazanmasında etkili olmuştur.

Özal iktidarı öncesi Cumhuriyet döneminde uygulanan kültürel devrimler Türkiye'nin toplumsal ve kurumsal yapısını kökten değiştirmeyi ve yerine Batı'nın politik ve ideolojik kurumlarının alınmasını amaçlamış tarihsel ve toplumsal bakımdan mirası konumundaki Osmanlı'yı yok saymıştır. Homojen bir toplum tasavvuruna dayanan bu anlayış ve politikalar toplumun farklı kesimleri tarafından farklı boyutlarda tepkiler almıştır. Modernleşme adına yürütülen bu politikalar ve halka rağmen halk için düşüncesi pek başarılı olamamıştır. Özal iktidarı dönemi devlet anlayışı geleneksel yapıdan farklılık göstermiş devlet araçsallaştırılarak birey ön plana çıkarılmıştır. ANAP parti programında sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal yapının düzenlenmesi devletin başlıca görevleri arasında sayılmış, devletin küçültülmesi gerektiği savunularak devlet millet için vardır anlayışı ön plana çıkarılmıştır. ANAP liberal bir ekonomik politika, teşebbüs özgürlüğü, serbest piyasa ekonomisini, devletçiliğin terk edilmesini muhafazakar bir anlayışla savunmuş sınırlı devlet anlayışını uygulamaya çalışmıştır. Ancak uygulamada bu anlayış tam olarak sağlanamamış teşvik ve fon uygulamalarıyla ekonomiye müdahalede bulunulmuş, merkezi yapının gücü ve otoritesi devam ettirilmiştir.

Türk tarihinde modernleşme Tanzimat ve Islahat reformlarıyla başlamış Cumhuriyet döneminde kültürel, siyasi ve askeri açıdan hızla devam etmiştir. Oysa

Özal modernleşmeyi sanayi ve teknoloji başta olmak üzere diğer ülkelerle ticaret ve mali açıdan rekabet edebilme şeklinde ifade etmiş Türkiye’ de siyasal ve toplumsal bütün sorunların ekonomik geri kalmışlıktan kaynaklandığını belirtmiştir. Bu sebeple ekonomik alanda yapılacak reformların diğer alanlara sirayet ederek özgürleştirmeleri sağlayacağını düşünmüş bütün politikalarını ekonomik temellere oturtmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren Osmanlı devlet anlayışından farklı olarak akli ve bilimi esas alan Kemalizm anlayışını seçmiştir. Özal iktidarı döneminde ise muhafazakarlık anlayışı farklılık arz etmiş Türkiye’ nin farklı etnik ve kültürlerden oluşması dolayısıyla devleti bir arada tutan bağın din unsuru olduğu vurgulanmıştır. Diğer bir ifadeyle muhafazakarlık siyasi bir kimlik olarak değil sosyal yaşama dair tutum ve düşünüş biçimi olarak görülmüş, din, gelenek, aile ve ahlak gibi değerlerin korunmasına çalışılmıştır. Özal din alanındaki çıkmazları görüp üç temel özgürlük anlayışı olan din ve vicdan hürriyeti, teşebbüs hürriyeti ve serbest düşünce hürriyetine sıkça değinmiş din ve vicdan hürriyetini evrensel bir hürriyet olarak tanımlamıştır. Özal iktidarı döneminde değişen bir yaklaşımda milliyetçilik anlayışında yaşanmıştır. Gelenekçi yapı milliyetçilik konusunda diğer kimlikleri Türk kimliği altında bir üst kimlik olarak görürken Özal milliyetçiliği bir ırkın üstünlüğü olarak görmemiş, tüm kimliklerin tek çatı altında barınabileceğini vurgulayarak dünya vatandaşlığı söylemini kullanmıştır.

Türkiye’ de 1980 öncesi dönem devlet odaklı ve genellikle kültürel değişimi önceleyen toplumu devlet çıkarlarına göre yön vermek isteyen bir anlayış hakimdi. Geleneksel bakış açısından farklı bir bakış açısıyla yaklaşan Özal iktidarı toplumsal barışı tehdit eden unsurları iyi tespit etmiş Cumhuriyeti Osmanlıyla, Cumhuriyeti İslam’ la barıştırma, halkı devlet ve siyasetle barıştırma, toplumu birbiriyle barıştırma çabasına girişmiştir. Siyasette halka yakın durmaya özen gösteren Özal iktidarı müzakere ve diyaloga önem vermiş özel sektörün gelişimine, sivil topluma ve statükoya karşı yenilikçiliğe vurgu yapmıştır. Ayrıca geleneksel yapıyı oluşturan bürokrasiyi etkisizleştirmek, merkeziyetçiliği azaltmak, Başkanlık sistemine geçmek içinde ciddi bir uğraş vermiştir. Güneydoğu sorunu Özal dönemiyle birlikte gündeme gelmiş bu konuda farklı değerlendirmeler yapılmıştır. Özal 1980-1993 yılları arasında kısa bir süre Türk siyasetinde yer almasına rağmen toplumsal, ekonomik ve

siyasi alanda birçok değişime ve yeniliğe imza atmıştır. Türkiye’ de yaşanan birçok değişim ve dönüşüm veya Özal’ ın tabiriyle transformasyon süreci bu dönemin Özallı yıllar veya Özal dönemi olarak adlandırılmasına sebep olmuştur. Özal’ la birlikte yaşanan bu değişim ve dönüşüm hareketi dönemin şartlarına bağlı olarak ekonomi temelli olmuş siyasi alandaki liberalleşmeyi istenilen düzeye taşıyamamıştır. Diğer taraftan bu dönem yaşanan hızlı değişim ve dönüşüm süreci toplumsal ve siyasal alandaki yozlaşmayı beraberinde getirmiş, hayali ihracat rüşvet, adam kayırma gibi ahlaki yozlaşmanın yanı sıra gecekondulaşma, gelir adaletsizliği gibi sosyal çözülmenin yaşanmasına da yol açmıştır. Her şeye rağmen Turgut Özal’ ın ihtiyaç duyulan bir dönemde iktidara gelmesi, Türk siyasetinde ve toplumunda değişimi kansız, kavgasız ve sessizce yapabilmesi o zamanın doğru isimlerinden biri olduğunun kanıtı olmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (1995). *Modern Türkiye'nin oluşumu*. İstanbul: Somal Yayıncılık.
- Akçalı, Y. (2007). *12 Eylül'den günümüze Türkiye'de demokrasi kültürü: toplumsal ve siyasal dönüşümün etkileri* (Yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Akşit, G. (2016). *İslam ülkeleri ve siyasal kültür ekseninde Türkiye'de başkanlık sisteminin değerlendirilmesi* (Yüksek lisans tezi). Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Aktel, M. (2001). Küreselleşme Süreci ve Etki Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, (2), 193-202.
- Aktan, C. (1994). *Temiz Toplum ve Temiz Siyaset*. İzmir: T Yayınları.
- Akyüz, Ü. (2009). Siyaset ve Ahlak. *Yasama Dergisi*, (11), 93-129.
- Arslan, A. (2004). Türkiye'de İktidarın Sosyolojik Anatomisi ve İktidar Seçkinleri. *D.E.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 1-25.
- Arslan, N. T. (2010). Klasik – Neo Klasik Dönüşüm Süreci: Yeni Kamu Yönetimi. *C. Ü. İktisadi ve idari Bilimler Dergisi*, 11(2), 21-38.
- Aslan, S. (2010). Türkiye' de Sivil Toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283.
- Aslan, S. ve Yılmaz, A. (2001). Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 93-108.
- Atmaca, Y. (2012). *Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı Çerçevesinde Belediyelerde Kamu Hizmet Anlayışı Değişimi: Konya Büyükşehir Belediyesi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Ateş, T. (1997). Siyasette Yozlaşma. *Yeni Türkiye Dergisi*, (13), 83-89.
- Avan, S. (2013). *Liberalizmin Türkiye'deki Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşımı: Liberal Düşünce Dergisi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.
- Avan, S. (2015). Gerçekten Liberalizm mi? Yoksa Sadece Söylem mi? Tek Partili Türkiye' de Liberal Gelişmeler. *Akademik Bakış Dergisi*, (48), 31-45.
- Bakan, S. ve Tuncel, G. (2012). Küreselleşme' nin Ulus Devlet Üzerindeki Etkisi. *Birey ve Toplum Dergisi*, (3), 51-65.

- Bali, R. (2001). Bir Zengin Olsaydım. *Birikim Dergisi*, (141), 20-23.
- Başdemir, H. Y. *Liberalizm: Ahlaki Temeller*, İstanbul, Liberte Yayınları, 2009.
- Baykal, D. (1997). Yozlaşmanın Nedenleri Üzerine. *Yeni Türkiye Dergisi*, (13), 39-47.
- Bayrakçı, B. (2000). Siyasal Yozlaşma ve Ekonomik Gelişmeye Etkileri. *E.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 133-163.
- Berber, G. (2012). Türkiye’de 1980 Sosyal Tiplerin Evrimi ve 1980 Sonrasında Seçkinlerin Kültürel Dönüşümü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, (4), 2-12.
- Berkman, Ü. (2010). Yolsuzlukla Mücadelede Yeni Strateji Arayışı: Devlet Merkezli Yaklaşımdan Toplum ve Paydaş Merkezli Stratejiye Yöneliş. *İş Ahlakı Dergisi*, 13(6), 81-93.
- Bülbül, B. (2015). *Küreselleşme ve Türkiye: Özal Dönemi Değişim Paradigmaları* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü: Ankara.
- Cemal, H. (2000). *Özal Hikayesi*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Çaha, Ö. (2001). *Dört Akım Dört Siyaset: Sol, Sağ, İslam, Liberalizm*. İstanbul: Zaman Kitapları.
- Çavuşoğlu, H. (2009). Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 266-278.
- Çelik, R. (2010). *Türk Sosyologları’nın Bir Toplumsal Değişim Projesi Olarak Avrupa Birliği’ne Yaklaşımı* (Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Mersin.
- Çetin, H. (2007). *Çağdaş Siyasal Akımlar*. Ankara: Orion Kitabevi.
- Çetin, H. (1996). *Liberalizm Tarihi Kökenleri, Felsefi Kökenleri ve Temel İlkeleri* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sivas.
- Çetin, H. (1997). Liberalizmin Temel İlkeleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (1), 219-237.
- Çevikbaş, R. (2012). Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı ve Türkiye Uygulamaları. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, (2), 9-32.
- Çimen, H.(2018). *Türk Siyasetinde Statükonun Değişim ve Dönüşüm Dönemleri: Söylemsel Siyasetten Eylemsel Siyasete Özal-Erbakan-Erdoğan Dönemi Politikaları* (Doktora Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Malatya.

Çoban, O. (1999). Bir Siyasal Yozlaşma Türü Olarak Rüşvet ve Ekonomik Etkileri. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (1), 173-195.

Çölaşan, E. (1985). *24 Ocak Bir Dönemin Perde Arkası*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

Çulpan, R. (1980). Bürokratik Sistemin Yozlaşması. *Amme İdaresi Dergisi*, 13(2), 31-45.

Dağlı, N. ve Aktürk, B. (1988). *Hükümetler ve Programları III*. Ankara: TBMM Basımevi.

Demirbaş, M. (2003). 1980 Dönüşümünün İhracat ve İthalat Üzerindeki Etkisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 233-249.

Demircan, Ç. (2008). *Neoliberalizm ve Reformizmin Sınırları: Üçüncü Yol Mümkün mü* (Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Antalya.

Demirhan, Y. ve Kartal, N. (2014). Turgut Özal Dönemi Yoksullukla Mücadele Politikaları ve Günümüze Yansımaları. *JOBEPS*, (6), 119-137.

Devecioğlu, K. Ertosun, E. ve Demirbaş, E. (2016). Turgut Özal: Değişim, Dönüşüm. *Bilge Strateji Dergisi*, (14), 151-155.

Doğan, İ. (2000). *Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar*. İstanbul: Sistem Yayınları.

Doyuran, L. (2013). Küresel Yeni Dünya Düzeninde Postmodern Söylem. *ULAKBİLGE*, (1), 10-35.

Duman, M. (2008). *Türkiye’de Modernleşme ve Liberal-Muhafazakar Siyaset: Turgut Özal’ın Politikaları Üzerine Sosyolojik Çalışma* (Doktora Tezi). Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Duverger, M. (1997). *Batı’nın İki Yüzü*, çev. C. Eroğul ve F. Sağlam, Ankara: Doğan Yayınevi.

Ekici, S. (2013). *Güneydoğu Sorunu ve Turgut Özal’ın Yaklaşımı* (Yüksek Lisans Tezi). Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.

Erdoğan, M. (2017). “ Liberalizm ve Türkiye’deki Serüveni ”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, 2. Baskı, c. 7.

Erdoğan, M. (2003). *Türkiye Özgürleşebilir mi ?*. Ankara: Liberte Yayınları.

Erdoğan, S. ve Oral, N. (2014). Turgut Özal Dönemi Türkiye’de Siyasal Liberalizm. *JOBEPS*, (6), 35-53.

- Eroğul, C. (2003). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Erol, N. (2011). Toplumsal Değişme ve Eğitim: Temel İlişkiler, Çelişkiler, Tartışmalar. *Akademik Bakış*, (9), 109-122.
- Erkan, H. Sosyal Piyasa Ekonomik Sistem ve Piyasa Ekonomisine İşlerlik Kazandırılması, Aktaran: Coşkun Can Aktan, İzmir, İzmir Ofset, 1987.
- Ertosun, E. ve Demirbaş, E. (2015). *Turgut Özal: Değişim-Dönüşüm*, Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları.
- Eştürk, Ö. (2006). *Türkiye’de Liberalizm: 1983-1989 Turgut Özal Dönemi Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Hatay.
- Eryılmaz, B. (2007). *Kamu Yönetimi*. İstanbul: Erkam Matbaası.
- Fedai, C. (2000). 21. Yüzyıla Taşıdığımız Sorun: Siyasal Yozlaşma – Teori ve Türkiye Örneği. *Liberal Düşünce Topluluğu*, (20), 5-25.
- Güler, B. (2005). *Yeni Sağ Devletin Değişimi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Gök, E. (2008). *1980 Sonrası Yönetimde Neo-Liberal Politikalar (Anavatan Partisinin Turgut Özal Dönemi)* (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Konya.
- Gökçe, O., Akgün, B., ve Afacan, H. (2003). *Toplum Bilimi Ders Notları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları.
- Gökmen, Y. (1992). *Özal Sendromu*, Ankara: Verso Yayıncılık.
- Göktürk, G. (2004). *Küreselleşmenin Emperyal Boyutları: Aşırı Liberalizm* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.
- Gölbaşı, Ş. (2007). *TÜSİAD’ın Söylemleri Aracılığıyla Toplumu İnşa Girişimlerinin 24 Ocak Kararları ve İzleyen Süreç Bağlamında Eleştirel Bir İncelemesi* (Doktora Tezi). Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Antalya.
- Göle, N. (2000). *Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Gözler, K. (2011). *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- Günel, E. (2009). *Türkiye’de Demokrasinin Yüzyıllık Serüveni (1908-2008)*. İstanbul: Kara Kutu Yayınları.
- Gündüz, S. (2001). *Türkiye’de Özal Dönemi Liberalleşme Hareketleri* (Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sakarya.

Güngör, K. (1997). İktisadın Tarihine Kısa Bir Bakış ve Merkantalizmden Günümüze İktisadi Düşünceler. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, (1), 1-47.

Haydaroğlu, C. ve Tatlısu, S. (2016). Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 27-41.

Heper, M. (2011). *Türkiye' nin Siyasal Hayatı*. İstanbul: Doğan Kitap.

Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler*, çev. Ahmet K. Bayram, Ankara: Liberte yayınları.

Heywood, A. (2006). *Siyaset*, çev. Bekir Berat Özipek, Ankara: Liberte yayınları.

İşçi, M. (1998). *Genel Olarak ve Türkiye'de Siyasal Değişme*. İstanbul: Der Yayınları.

Kalçık, T. (2013). *Türkiye'nin Siyasal ve Toplumsal Dönüşüm Sürecinde 1983 Anap ve 2002 Ak Parti Siyasal Kampanyaları Üzerine Karşılaştırmalı Analiz* (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y. (2000). *Türkiye' de Politik Değişim ve Modernleşme*. İstanbul: Alfa Yayınevi.

Kaya, G. (2011). *Türkiye'de Anayasalar ve Sivil Toplum*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, (1), 219-230.

Kıray, M. B. (1998). *Değişen Toplum Yapısı*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Kitapçı, İ. (2009). Siyasal Ahlak Dışı Davranışlara Farklı Bir Çözüm: Anayasal İktisat ve Ahlak Anlayışı. *Sosyo Ekonomi Dergisi*, (2), 32-48.

Kongar, E. (2017). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Köker, L. (1992). *Demokrasi Üzerine Yazılar*. Ankara, İmge Yayınları.

Köroğlu, A. (2011). *1990'lı Yıllarda Türkiye'de Siyasal Liberalizm* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.

Kurt, İ. (2014). *Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği Açısından Karşılaştırmalı Bir Analiz ABD'deki Başkanlık Sistemi ve Türkiye'deki Parlamenter Sistem* (Yüksek Lisans Tezi). Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Yalova.

Kurun, İ. (2017). Yeni Sağ ve Demokratikleşme Arasındaki İlişki: Turgut Özal Dönemi Türkiye'si Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 358-374.

Locke, J. (1998). *Hoşgörü Üstüne Bir Mektup*. çev. Melih Yürüşen, Ankara: Liberte Yayınları.

Mill, J. (1988). *Hürriyet*. çev. Mehmet Osman Dostel, Ankara: M. E. B, Yayınları.

Nohutçu A. ve Balcı, A. *Bilgi Çağında Türk Kamu Yönetiminin Yeniden Yapılandırılması-I*. İstanbul, Beta Yayıncılık, 2005.

Oluğ, S. (2015). *Bir Kamu Politikası Aktörü Olarak Toplu Konut İdaresi Başkanlığı'nın (TOKİ) Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İzmir.

Oral, N. (2011). *Turgut Özal ve Siyasal Liberalizm* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kütahya.

Öcal, B. (2009). 12 Eylül' den 28 Şubat'a Darbe Söylemlerindeki Değişimin Analizi. *Ethos: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar*, 1(4), 1-62.

Özal, T. (1987). *Başbakan Turgut Özal'ın Konuşma, Mesaj, Beyanat ve Mülakatları 13.12.1986- 12.12.1987*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Özal, T. (1989). *Başbakan Turgut Özal'ın TBMM Grup-MKYK ve Siyasi Konuşmaları 13.12.1988- 31.10.1989*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Özen, H. (2011). Turgut Özal. *Atılım Üniversitesi Yayınları*, (1), 120-177.

Özmen, A. (2011). Politik Bir Gençlik Kuşağı: post 80 alevi gençliği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, (1), 11-22.

Pappelbaum, R. (1970). *Toplumsal Değişim Kuramları*. çev. Türker Alkan, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sarıbay, A. Y. (1998). *Siyasal Sosyoloji*, Aktaran: Hasan Çimen, İstanbul: Der Yayınları.

Sözen, M. (2013). *Turgut Özal Örneğinde Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı* (Yüksek Lisans Tezi). Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Sivas.

Şener, B. ve Çolak, Ç. D. (2015). Türkiye'de Yeni Sağ'ın Kamu Yönetimi Anlayışı: Turgut Özal ve Anap. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (18), 393-417.

Şirin, Y. (2004). 12 Eylül 1980 İhtilali Sonrası Türkiye' deki Siyasal Değişim. *Mevzuat Dergisi*, (82), 1.

- Tannenbaum, D. ve Schultz, D. (2007). *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev. Fatih Demirci, Ankara: Adres Yayınları.
- Tanör, B. (1994). *İki Anayasa: 1961-1982*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tarhan, B. (2012). Türkiye’ de Postmodernizm ve Siyasal Değişim. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, (2), 11-20.
- Tayyar, A. ve Çetin, B. Liberal İktisadi Düşüncede Devlet. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(1), 107-120.
- Tezcan, M. (1984). *Sosyal ve kültürel değişme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fak. Yayınları.
- Topuz, Z. (2016). Küreselleşme’ nin Ulus Devlete Etkileri. *Ardahan Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, (3), 13-26.
- Toruk, İ. (2005). Türkiye’de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyoekonomik Ortamın ve Kültürel Hayatın Reklamlar Üzerinden Temsili. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (14), 1-580.
- Tuncel, G. (2012). *Sivil Toplum ve Devlet*, İstanbul: Bilsam Yayınları.
- Uluç, V. (2014). Liberal Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal’ ın Siyasal Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, (23), 107-140.
- Uluç, V. (2013). Türkiye’de Sivil Toplum ve Demokrasi İlişkisi. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, (1), 399-418.
- Uzun, E. (2008). *Demokrasi Retoriği: VIII. Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın Konuşmalarında Demokrasi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Uzunparmak, M. (2013). *Başkanlık Sistemi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye’de Uygulanabilirliği* (Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Van.
- Varlık, A. B. (2009). *Küreselleşme ve Küreselleşmenin Orta Doğu’ ya Etkileri* (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara.
- Yaman, Ö. (2013). Türkiye’ de Gençlik Sosyolojisi Çalışmalarına Dair Bibliyografik Bir Değerlendirme. *Alternatif Politika*, (2), 114-138.
- Yayla, A. (1998). *Liberalizm*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yayla, A. (2018). *Siyasi Düşünce Sözlüğü*, Ankara: Adres Yayınları.

Yıldırım, N. (2012). *24 Ocak Kararları ve Sosyal Yaşama Etkisi* (Yüksek Lisans Tezi). Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kilis.

Zariç, S. (2011). *1983-93 Yılları Arasında Türk Siyasal Hayatında Anavatan Partisi ve Turgut Özal'ın Partideki Rolü* (Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Malatya.

Zencirkıran, M. (2017). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Bursa: Dora Yayıncılık.

Yılmaz, O. (10.11.2017). Siyasi Düşünceler Tarihi (Sosyal Sözleşme Teorileri II: Jhone Locke). <https://oguzyilmaz90.files.wordpress.com/2012/05/6-hafta-sosyal-sc3b6zlec59fme-teorileri-ii-john-locke.pdf/> adresinden edinilmiştir.

NND, S. (15.12.2017). İktisadi Liberalizm Ne Demek. <http://www.nedirnedemek.com/iktisadi-liberalizm-nedir-iktisadi-liberalizm-ne-demek/> adresinden edinilmiştir.

Erdoğan, M. (10.01.2018). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihi ve Felsefi Temelleri, 17 Ekim 2017, <http://erdoganmustafa.org/liberalizme-yeniden-bakis-tarihi-ve-felsefi-temelleri/> adresinden edinilmiştir.

Gönül, B. (12.02.2018). Türkiye'de Devlet Adamlığı ve Politikacılık Demirel, Ecevit ve Özal Örnekleri. https://www.academia.edu/34639119/Türkiyede_Devlet_Adamlığı_ve_Politikacılık_Demirel_Ecevit_ve_Özal_Örnekleri/ adresinden edinilmiştir.

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/693/199607439.pdf?sequence=1&isAllowed=y/> Erişim tarihi: 16.02.2018. adresinden edinilmiştir.

http://www.canaktan.org/politika/liberal_demokrasi/digeryazilar/dileyici-piyasa-ekonomisi.pdf/ Erişim Tarihi: 28.03.2018. adresinden edinilmiştir.

<http://www.ansiklopedi.biz/ekonomi/turk-vergi-sistemi/> Erişim tarihi: 18.04.2018. adresinden edinilmiştir.

<http://www.vergi.tc/makaleDetay/SizdenGelenler/-TURKIYEDE-1980-SONRASI-UYGULANAN-VERGI-POLITIKALARI-ve-GELIR-DAGILIMI-UZERINDEKI-ETKISI-I/90d5a558-d926-4720-a441-a3e9523b5f9e/> Erişim tarihi: 19.04.2018. adresinden edinilmiştir.

<http://www.ekodialog.com/konular/ozellestirme.html/> Erişim Tarihi: 20.04.2018. adresinden edinilmiştir.

<http://www.ansiklopedi.biz/ekonomi/ozellestirme-ozellestirme-nedir-turkiyede-ozellestirme/> Erişim tarihi: 20.04.2018. adresinden edinilmiştir.

<https://www.bankalar.org/bilgi-merkezi/turk-eximbank-nedir/>

Erişim tarihi: 07.06.2018. adresinden edinilmiştir.

<http://www.malatyayabakis.com/ozalin-siyasi-kisiligi.html/>

Erişim tarihi: 09.06.2018. adresinden edinilmiştir.

Kösecik, M. (10.06.2018). Özal' ın Kamu Yönetimi Vizyonu ve Politikaları. https://www.academia.edu/12509003/ÖZAL_IN_KAMU_YÖNETİMİ_VİZYONU_VE_POLİTİKALARI/ adresinden edinilmiştir.

Egemen, E. (11.06.2018). Merhum Turgut Özal ve Dönemi Hakkında Bilmeniz Gereken 10 Bilgi. <http://trend.mynet.com/merhum-turgut-ozal-ve-donemi-hakkinda-bilmeniz-gereken-10-bilgi-1047004/> adresinden edinilmiştir.

Passerat, D. (23.08.2018). Siyasi Söylemde Duyguların Yeri ve Önemi https://www.academia.edu/30231995/Siyasal_Söylemde_Duygular.doc/ adresinden edinilmiştir.

Yüksel, Y. (23.08.2018). İletişim Araştırma Metodları (Söylem Çözümlemesi). https://www.academia.edu/33482895/Söylem_Analizi.pdf/ adresinden edinilmiştir.

Uyanık, H. N. (24.08.18). Türk Demokrasisinde Muhafazakarlığın Algılanışı: ANAP (Özal Dönemi)–AKPDönemi?.2015. <https://selcuk.academia.edu/halenuruyan%C4%B1k/> adresinden edinilmiştir.

https://www.dersimiz.com/ders_notlari/Toplumsal-Degisme-Sosyoloji-oku-22824.html/ Erişim tarihi: 09.10.2018. adresinden edinilmiştir.

<http://www.yenifelsefe.com/toplumsal-degisme-ile-ilgili-temel-yaklasimlar/> Erişim tarihi: 11.11.2018. adresinden edinilmiştir.

Gurur, Y. (15.03.2015). Toplumsal Değişmede Orta Boy Kurumlar. <http://www.nkfu.com/toplumsal-degismede-orta-boy-kuramlar/> Erişim tarihi: 12.11.2018. html adresinden edinilmiştir.

<http://www.demokratgazetesi.com.tr/yazi/3734/gencligin-apolitik-durusu.html/> Erişim tarihi: 06.12.2018. adresinden edinilmiştir.

<http://www.hamlegazetesi.com.tr/darbelerin-toplumsal-ve-siyasi-etkileri/> Erişim tarihi: 12.12.2018. adresinden edinilmiştir.